

ARGUMENTI

Časopis za društvena / politička pitanja, Godina II, Broj 3, April 2008. **BESPLATNO**

U ovom broju:

**Prof. dr
Novak A. Popović:**

**Suverenost u novoj
komunikativnoj strategiji** (9)

Dr Miroslav Mikeš:

**Vladavina prava
preduslov demokratije** (29)

Milorad Dodik:

**Odrediti jasne međaše i
orjentire za budućnost** (47)

Howard Knight:

**Jasno vođstvo zasnovano na
realnosti, a ne na emocijama
i istoriji** (57)

Rajko Vasić:

Organizacija političke stranke (65)

Dr Radomir Nešković:

**Pristupni aspekti u
metodologiji političkih nauka** (89)

ARGUMENTI

časopis
za društvena / politička pitanja
izlazi svaka četiri mjeseca

ARGUMENTI

časopis za društvena / politička pitanja
izlazi svaka četiri mjeseca

Izdavač

Savez nezavisnih socijaldemokrata, Banja Luka
Petra Kočića 5

Glavni urednik

Milan Ljepojević

Redakcija

Slavko Mitrović, Rajko Vasić, Đorđe Latinović,
Milan Tukić, Franc Sošnja, Danijela Injac,
Krsto Grujić

Lektor

Mila Kosić

Kompjuterska priprema

Dragana Pupac

Oblikovanje i dizajn

Milan Tukić

Štampa

Trioprint
Banja Luka

Tiraž

500

ARGUMENTI

časopis
za društvena / politička pitanja

Banja Luka
april 2008.

Uvodna riječ

Na promociji prvoga broja „Argumenata“ rekao sam da će svaki naredni broj biti bolji i kvalitetniji od prethodnog. Vjerujem da je drugi broj bio bolji od prvoga, kao što vjerujem da je ovaj, treći, bolji od oba prethodna. Časopis je ušao u drugu godinu izlaženja, stariji je i zreliji upravo za iskustva prethodnih brojeva, a u ovoj godini od polugodišnjaka postaje četveromjesečnik.

Sa razvojem informacionih tehnologija (internet, računari, mobilni telefoni) dojučerašnje nepremostive granice i prepreke između građana, država i naroda su porušene i svijet je, slobodno se može reći, postao mali. Informacije su porušile sve granice koje su do juče dijelile svijet „uzduž i poprijeko“ i razdvajale ljude. Danas je, u svome domu, svako povezan sa svakim. Granica i sloboda kretanja još može da postoji za čovjeka, ali za informacije više sigurno ne. Ovo je definitivno početak kraja svih barijera i prepreka i vrijeme nastajanja jednog novoga svijeta, svijeta bez granica.

„Argumenti“ se, prvenstveno, bave temama iz Republike Srpske, analizom stanja i njenog razvoja, ali i BiH, regiona i regionalne saradnje, pitanjima iz domena Evropske unije i cijelog svijeta. Autori su, kako iz Republike Srpske, tako i iz regiona, zemalja dojučerašnjih republika nekadašnje zajedničke države Jugoslavije, Evropske unije... U narednim brojevima očekujemo radove i autora s drugih kontinenata. Iskustva država cijelog svijeta mogu biti itekako dobar putokaz za Republiku Srpsku, BiH i region.

Ako postoji univerzalna formula za uspjeh jednoga društva, ona sigurno uključuje inteligenciju, snagu koja treba da trasira i osmisli najbolju organizaciju i metodologiju, kako bi rezultati rada i razvoja bili što efikasniji.

Časopis „Argumenti“ je otvoren za sve koji imaju šta da kažu i napišu iz oblasti društvenih i političkih pitanja. To je, svakako, širok spektar naučnih promišljanja i viđenja, iskustava, koji pruža priliku za mnoge: univerzitetske profesore, naučne i javne djelatnike, ali i za ostale koji imaju argumentovane analize i odgovore na društvene i političke probleme i puteve razvoja.

Primijenjenu nauku preferira ovaj časopis. Tim pravcem nastavljamo i tokom ove godine, a onda i dalje. Postojeća pozicija Republike Srpske, stanje u njoj i evidentan razvoj potvrda su da joj je ovakav vid znanja veoma koristan i najpotrebniji.

Milan Ljepojević

Sadržaj

Prof. dr Novak A. Popović SUVERENOST U NOVOJ KOMUNIKATIVNOJ STRATEGIJI	9
Prof. dr Miroslav Mikeš VLADAVINA PRAVA PREDUSLOV DEMOKRATIJE	29
Milorad Dodik, premijer RS i predsjednik SNSD, na posebnoj sjednici NS RS posvećenoj jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova ODREDITI JASNE MEĐAŠE I ORJENTIRE ZA BUDUĆNOST.....	47
Howard Knight JASNO VOĐSTVO ZASNOVANO NA REALNOSTI, A NE NA EMOCIJAMA I ISTORIJI.....	57
Rajko Vasić ORGANIZACIJA POLITIČKE STRANKE	65
Vanja Malidžan MODERNA POLITIČKA STRANKA - MODERNA KOMPANIJA	73
Dr Radomir Nešković PRISTUPNI ASPEKTI U METODOLOGIJI POLITIČKIH NAUKA	89
Mr Nina Sajić MEDITERANSKA UNIJA - NOVA STARA UTOPIJA?!	115
Danko Stojišavljević INFORMATIČKA BUDUĆNOST	127

SUVERENOST U NOVOJ KOMUNIKATIVNOJ STRATEGIJI

Ko je suveren u novoj komunikativnoj strategiji?

Prof. dr Novak A. Popović
Beograd

Sredinom 80-tih godina 20. veka usledila je preorijentacija koncepcije "Svetskog informativnog poretka" od ideološkog ka pragmatičnom usmerenju. Godine 1989. na 25. Generalnoj konferenciji UNESCO usvojen je program kojim se "podstiče slobodan protok informacija na međunarodnom kao i na nacionalnom nivou, da promoviše njihovo šire i bolje izbalansirano rasprostiranje ...i da jača komunikativne kapacitete u nerazvijenim zemljama" (Modoux, 1998,3). Od tada naovamo, UNESCO je usvojio više programa prilagođenih različitim uslovima i regionima, pre svega konfliktnim, tranzicionim i nerazvijenim delovima sveta. Programi prate nivoe obrazovanja stanovništva, stepene ovladavanja medijima, stanja i kompetencija u primeni klasičnih i novih medijskih tehnologija. Preorijen-

Sredinom 80-tih godina 20. veka usledila je preorijentacija koncepcije "Svetskog informativnog poretka" od ideološkog ka pragmatičnom usmerenju.

Prethodna paradigma "Novi svetski informaciono-komunikacioni poredak" zamenjena je paradigmom "Nova komunikativna strategija". Nasuprot Novoj komunikativnoj strategiji, Svetski inormativni poredak predviđao je aritmetičku ili tačnije mehaničko-šablonsku raspodelu medija i ukupnih komunikativnih resursa.

Ja verujem da je došlo vreme da se kategorički kaže da UNESCO jeste, ili treba biti, organizacija koja se bavi obrazovanjem, naukom i kulturom i ničim više.

taciji je prethodilo saznanje da će nove tehnologije biti odlučujući faktor u transformaciji komunikativnog suvereniteta. Prethodna paradigma "Novi svetski informaciono-komunikacioni poredak" zamenjena je paradigmom "Nova komunikativna strategija"¹. Nasuprot Novoj komunikativnoj strategiji, Svetski inormativni poredak predviđao je aritmetičku ili tačnije mehaničko-šablonsku raspodelu medija i ukupnih komunikativnih resursa.

Nova komunikativna strategija kao predmet komunikativnih resursa i aktivnosti, kako u kontekstu suvereniteta država tako i u drugim oblastima, od samog početka nije bila isključivo stvar UNESCO-a. Od kraja 90-tih godina 20. veka time se bave sve značajne međunarodne organizacije, nezavisne ekspertske grupe i medijske korporacije javnog i privatnog karaktera i, naposljetku, velike sile.

Sredinom 80-tih godina 20. veka, najpre Sjedinjene Američke Države 1984. godine, istupile su iz UNESCO-a jer:

- a) nisu bile spremne da novorazvijajuće medijske tehnologije i nove medije stave na raspolaganje tzv. "trećem svetu" (zemljama u razvoju) i
- b) jer je UNESCO sa pretenzijama na regulisanje svetuskog informaciono-komunikacionog poretka znatno prekoračio granice svoje namene.

Na to prekoračenje upozorio je još, na UNESCO-konferenciji u Beogradu, direktor Međunarodnog instituta za štampu, rečima: "Ja verujem da je došlo vreme da se kategorički kaže da UNESCO jeste, ili treba biti, organizacija koja se bavi obrazovanjem, naukom i kulturom i ničim više" (M. Radojković, 1987, s. 218). Godine 1984. SAD su

¹ Na konferenciji UNESCO-a u Beogradu 1980. godine usvojen "Novi svetski informaciono-komunikacioni poredak" koji je zahtevao preraspodelu materijalnih i duhovnih dobara u toj oblasti odnosno uspostavljanje informaciono-komunikacione ravnoteže između razvijenih zemalja koje su kontrolisale globalnu proizvodnju i protok informacija i znanja i koje su razvijale i posedovale medijske tehnologije na jednoj i nerazvijenih zemalja na drugoj strani. Razvijene zemlje su ubrzo početkom 80-tih godina odbacile taj poredak jer je ugrožavao stvaranje materijalnih resursa za razvoj novih tehnologija i slobodan protok informacija i istupile iz UNESCO-a sa obrazloženjem da nerazvijene zemlje zajedno sa tadašnjim Istočnim blokom putem UNESCO-a teže uspostavljanju državne kontrole nad medijima. Praksa je pokazala opravdanost promene od "Novog informaciono-komunikacionog poretka" ka "Novoj komunikativnoj strategiji".

istupile iz UNESCO-a. Primer SAD su sledile druge zapadne sile i ostale zapadne zemlje. Glavni argument za istupanje zapadnih zemalja, koji se nije mogao osporiti, bio je da bi ukupan tehnološki razvoj medijskih industrija i medija bio bitno ugrožen ako bi prešao u nadležnost naučno-tehnološki nerazvijenih zemalja.

RAZVOJ

U kontekstu Nove komunikativne strategije posebnu pozornost izazvao je i dalje izaziva brzi razvoj medijskih tehnologija, koje korisnicima omogućuju nezavisnost u odnosu na pravnu regulativu i, s time povezana, razna ograničenja država i svaka druga prisila. Medijske tehnologije su prve probile tvrde barijere državnih granica i eliminisale do tada neprikosnoveni suverenitet država u sferi informisanja, a zatim i komuniciranja. Telekomunikacioni sateliti su, pored prethodnog, od strane država kontrolisane distribucije informacija, omogućili pojavu transnacionalnog komuniciranja nezavisnog od državnih granica, pored prethodno uspostavljenog međunarodnog komuniciranja. Pod najezdom tehnološkog razvoja i konvergencije ranije razdvojenih tehnologija, medija i drugih faktora, o kojima će ovde biti reči, pristupilo se procesu deregulacije koji je radikalno promenio karakter klasičnog suvereniteta država u sferi komuniciranja.

KRATKI ISTORIJSKI ESKURS

Helenski polis je izvoriste, kolvka i tvornica komunikativnog suvereniteta pojedinca i zajednice. U antičkom grčkom polisu ostvarena je prvi put sloboda govora. Ali, put od te, tada ostvarene, slobode govora do današnjeg prava na komuniciranje, dug je 25 vekova. Ovde se neće zalaziti u detalje i faze borbe i razvoja koji je u tih 25 vekova pređen. Dovoljno je ukazati na tri ključna otkrića srednjeg veka koji su bitno doprineli prevazilaženju mraka i okova toga doba. To su: otkriće antike tj. dela grčkih mislilaca, naučnika, književnika – Aristotela, Platona, Pitagore, Homera idr. (14. vek). To otkriće bilo je verovatno, pored otkrića Amerike

Medijske tehnologije su prve probile tvrde barijere državnih granica i eliminisale do tada neprikosnoveni suverenitet država u sferi informisanja, a zatim i komuniciranja.

Helenski polis je izvoriste, kolvka i tvornica komunikativnog suvereniteta pojedinca i zajednice. U antičkom grčkom polisu ostvarena je prvi put sloboda govora.

(1492. godine) i otkrića pokretnog štamparskog sloga (oko 1445. godine), najveće otkriće srednjeg veka i jedno od najvećih otkrića uopšte, jer je učinilo dostupnim saznanja koja su bila prekrivena debelim slojem vremena od skoro dve hiljade godina.

OSVAJANJE SLOBODE MEDIJA

Pojava prve štampe, početkom 17. veka (prve novine štampane su pod imenom "Aviso" u Strasburgu 1605. godine) i omasovljenje dnevnih listova, krajem 17. veka, dovode do novog proboja srednjevekovnih barijera u vidu oslobađanja od zabrana i progona i potpunom osvajanju slobode medija.

Ali, izbijanjem Francuske revolucije 1789. godine to 'orgijanje' biva prekinuto zabranom i ukidanjem velike većine listova.

Svako otkriće za sebe i sva tri otkrića zajedno revolucionirali su ljudski um i obasjali tamu svog vremena svetlom koje i danas sja. Međutim, to je bio tek početak borbe koja će još dugo trajati. Crkveni i državni monopoli u vidu cenzure sprečavali su i dalje slobodu izražavanja i sprečavali širenje progressa. Pojava prve štampe, početkom 17. veka (prve novine štampane su pod imenom "Aviso" u Strasburgu 1605. godine) i omasovljenje dnevnih listova, krajem 17. veka, dovode do novog proboja srednjevekovnih barijera u vidu oslobađanja od zabrana i progona i potpunom osvajanju slobode medija. Neposredno pred Francusku revoluciju 1789. godine A. Sturminger u svojoj knjizi '3000 Tausend Jahre Politische Propaganda (3000 hiljade godina političke propagande) piše o 'pravom orgijanju štampe' u tom periodu. Ali, izbijanjem Francuske revolucije 1789. godine to 'orgijanje' biva prekinuto zabranom i ukidanjem velike većine listova. No, ipak, ista ta revolucija početkom 19. veka, odnosno francuska Revolucionarna skupština, prvi put u novoj eri ukida cenzuru 1819. godine, da bi je nekoliko godina kasnije (1821) ponovo uspostavila sa obrazloženjem zaštite državnih institucija i zvanične religije od javne kritike (vidi. N. Jeftić, 2007, 8).

BARIJERE

Suprotno težnjama ljudi za slobodama i pravima – prirodnim ili na osnovu društvenih ugovora – nalazili su se verske dogme, apsolutistički režimi i diktature sa namerama da određuju i kontrolišu ljudske misli i delovanja. Poslednje barijere te vrste ekstremnog oblika pojavile su se čak i u 20. veku u vidu dva svetska rata i dva totalitarna režima: komunizmu i fašizmu (isto). Nakon silaska tih totalitarnih

sistema sa političke pozornice nastaju povoljniji uslovi za širenje ideja, teorija i primenjenih projekata (deklaracija, povelja, normi i zakona) koji podržavaju slobodu izražavanja i komunikativni suverenitet svih, od pojedinca i socijalnih grupa do društvenih zajednica.

Najnovija istraživanja pokazuju da je Antička Grčka, pored toga što je dokazano da je tvornica slobode izražavanja i opšteg komunikativnog suvereniteta, i na početku 21. veka vodeća zemlja u tom domenu. Naime, nemački Institut za fundamentalna istraživanja "Maks Plank" sproveo je 2006. godine globalno istraživanje o zaštiti privatnosti i slobodi komuniciranja građana.

Istraživanjem je ustanovljeno da je u Grčkoj najviše zaštićena privatnost i sloboda komuniciranja građana u svetu. Kao u antici 5. veka pre nove ere, i na početku 21. veka grčki ustav nalaže i obezbeđuje nepovredivost privatnosti građana, porodičnog života i slobodu komuniciranja (vidi: dnevni list "Blic" od 29. 2. 2008. godine, strana 7).

Grčka je, dakle, tvorac i održitelj vladavine prava i slobode komuniciranja u Evropi i svetu.

LJUDI SU U SVOJIM PRAVIMA SUVERENI

Pobeda nad fašizmom 1945. godine dovela je do formiranja Ujedinjenih nacija koje su tri godine kasnije 1948. usvojile Povelju odnosno Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima. Ova Deklaracija i danas predstavlja fundament teorijskog tumačenja i praktične primene ljudskih prava, uključujući slobodu govora, slobodu izražavanja i prava na komuniciranje u savremenom smislu. Međutim, još će proći više od dve decenije pre nego što sadržaj Deklaracije dobije svoje današnje tumačenje. Jedan od najznačajnijih koraka u tom pravcu usledio je u Helsinkiju (Finska) 1975. godine na Konferenciji o Evropskoj Bezbednosti i Saradnji (KEBS) (danas OEBS). Pozivajući se na član 19. Univerzalne deklaracije koji reguliše informaciono-komunikacionu sferu, prvi put oficijelno na evropskom kontinentu, istovremeno u svetu, usledilo je konsenzualno tumačenje tog člana na političkom nivou u značenju Prava na informisanje kao sastavnog elementa osnovnih ljudskih prava. Radi podsećanja, u članu 19. piše sledeće: "Svako

Najnovija istraživanja pokazuju da je Antička Grčka, pored toga što je dokazano da je tvornica slobode izražavanja i opšteg komunikativnog suvereniteta, i na početku 21. veka vodeća zemlja u tom domenu.

Istraživanjem je ustanovljeno da je u Grčkoj najviše zaštićena privatnost i sloboda komuniciranja građana u svetu. Kao u antici 5. veka pre nove ere, i na početku 21. veka grčki ustav nalaže i obezbeđuje nepovredivost privatnosti građana, porodičnog života i slobodu komuniciranja

Prava revolucija u tumačenju člana 19. Univerzalne deklaracije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima dogodila se, međutim, šest godina pre Helsinkija.

Novu interpretaciju člana 19. Deklaracije pod novim nazivom "Pravo na komuniciranje" (Right to communicate) d'Arsi je zasnovao na razvoju novih tehnologija. Suština je u tehnološkom napretku i sa tehnološkim napretkom povezanim socijalno-psihološkim promenama.

ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice."

Premda je, dakle, 1975. godine učinjen značajan korak, ipak političko tumačenje člana 19. bilo je i dalje znatno suženo u dokumentima KEBS-a u odnosu na član 19. To tumačenje predstavljalo je zapravo samo privremeni stepen mukotrpnost postignute saglasnosti u blokovski podeljenoj Evropi tog vremena.

Prava revolucija u tumačenju člana 19. Univerzalne deklaracije Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima dogodila se, međutim, šest godina pre Helsinkija. Godine 1969. komunikolog Žan d'Arsi (Jean d'Arsy) prvi je uočio nedostatke i suženost tumačenja. Novu interpretaciju člana 19. Deklaracije pod novim nazivom "Pravo na komuniciranje" (Right to communicate) d'Arsi je zasnovao na razvoju novih tehnologija. Suština je u tehnološkom napretku i sa tehnološkim napretkom povezanim socijalno-psihološkim promenama. Razrađeno tumačenje d'Arsi je objavio u predgovoru knjige "The Right to Communicate: A New Human Right", 1983. (naslov u prevodu: Pravo na komuniciranje: Novo ljudsko pravo). Prema d'Arsiju:

- suverenitet u Novoj komunikativnoj strategiji je **"najzad u našim rukama" jer posedujemo tehničke instrumente koji nam taj suverenitet omogućuju na nacionalnom i internacionalnom nivou: "Sloboda mišljenja, sloboda izražavanja, sloboda štampe, sloboda komuniciranja, ta uzlazna linija slobode koju su ljudi stekli kroz svoje nacionalne istorije može biti usmeravajuća za ono što se može ostvarivati na internacionalnom nivou. Tu nije namera da se jedna sloboda zameni drugom, kako su neki na početku verovali, nego pre svega izgradnja celovite fabrike intelektualnih sloboda sa još jednom novom koja će obuhvatiti sve ostale slobode."** (Jean d'Arsy, 1983, XXXI).

Skoro dve decenije d'Arsi je okupljao i predvodio široki intelektualni pokret u promociji novog tumačenja i implementacije "Prava na komuniciranje" u međunarodno pravo kao komponente osnovnih ljudskih prava.

U to vreme idealistička vizija d'Arsija brzo je krčila put u političku elitu i međunarodne akademske krugove i afirmisana u komunikološkim i žurnalističkim studijama. Ključni nastup imao je d'Arsi 1973. godine na skupu Međunarodnog instituta za komunikacije (International Institut of Communication) – asocijacije profesionalaca sa ciljem definisanja prava na komuniciranje. Godine 1974. formirana je grupa, fondacija i sekretarijat sa sedištem na Univerzitetu Havaji u Honolulu. Koncept je tako stekao institucionalni fundament i dobio podršku UNESCO-a – organizacije UN za obrazovanje, nauku i kulturu.

NOVA ULOGA UNESCO-a

Nakon dugih polemika vođenih u političkim i akademskim krugovima definisana je nova uloga UNESCO-a u kontekstu Nove komunikativne strategije. UNESCO je ponovo postavljen na noge sa jednim od ciljeva da u demokratski nerazvijenim sredinama podstiče slobodu izražavanja i slobodu medija, izgradnju kapaciteta i komunikativne infrastrukture, da se posveti obuci kadrova i građana u oblasti komunikacija (vidi o tome: Draft Programme and Budget 1998-1999. UNESCO, Paris, 1997, s.73). Istovremeno je ideja d'Arsija dalje razrađena u više koncepcija kao što su:

- slobodan protok informacija i komunikacija (free flow of information and communication)
- pravo na komuniciranje (right to communicate).

Na osnovu toga pokrenuli su 1993. godine predstavnici nevladinih organizacija i različite neformalne grupe građana na skupu u Beču ideju o izradi Opštenarodne komunikativne povelje koja bi obuhvatila standarde ličnih i kolektivnih prava na komuniciranje u Novoj komunikativnoj strategiji. Najzad je 1996. godine C. Hamelink skicirao Narodnu komunikativnu povelju (People's Communication Charter) koja je ušla u opticaj. Glavni princip ove povelje je da svako može uživati svoja ljudska prava na komuniciranje slobodno i potpuno (M. L. Mueller, B. N. Kuerbis, C. Page, 2007, s.267-296). Ovom poveljom, koja je dopunjena, potom dobila podršku UN i preuzela je kao povelju UN, pravo na suverenitet u Novoj komunikativnoj strategiji

Nakon dugih polemika vođenih u političkim i akademskim krugovima definisana je nova uloga UNESCO-a u kontekstu Nove komunikativne strategije.

Istovremeno je ideja d'Arsija dalje razrađena u više koncepcija kao što su:

- slobodan protok informacija i komunikacija (free flow of information and communication)
- pravo na komuniciranje (right to communicate).

Paralelni konkretan korak na tom putu označio je pojam "transnacionalno komuniciranje" koji je različit, pa čak i suprotan prethodno opštevažećem međudržavnom konceptu "međunarodno komuniciranje".

Sateliti su omogućili nesmetano održavanje virtuelnih video sastanaka bez potrebe putovanja u zemlju sedišta dotične kompanije.

pripada podjednako građanima-pojedincima i svim drugim entitetima i zajednicama.

TRANSNACIONALNO KOMUNICIRANJE

Paralelni konkretan korak na tom putu označio je pojam "transnacionalno komuniciranje" koji je različit, pa čak i suprotan prethodno opštevažećem međudržavnom konceptu "međunarodno komuniciranje". Pojam "transnacionalno komuniciranje", nastao početkom 70-tih godina, zasnovan je na naraslim tehnološkim mogućnostima komunikacija, saznanja o tome i potrebama najpre u poslovnom svetu multinacionalnih kompanija za nesmetanim i efikasnim poslovnim komuniciranjem kao i tehnološki proširenim slobodama i pravima u informaciono-komunikacionoj sferi. "Transnacionalno komuniciranje" sa tog stanovišta označava protok informacija i komuniciranja koje prekoračuje državne granice i prolazi neometano kroz državne i nacionalne strukture, a ujedno se zalaže za slabljenje i eliminisanje regulativnih elemenata koji to sprečavaju" (N. Jeftić, 2001, 141). Transnacionalno komuniciranje u nastanku i funkcionisanju vezano je direktno sa razvojem telekomunikacionih satelita i njihovim kapacitetima da prenose informacije u potrebnim kodnim signalima (reč, slika, ton) i potrebama multinacionalnih kompanije za efikasnim menadžmentom i poslovanjem. Sateliti su omogućili nesmetano održavanje virtuelnih video sastanaka bez potrebe putovanja u zemlju sedišta dotične kompanije.

MEĐUNARODNO KOMUNICIRANJE

Pojam i polje "međunarodno komuniciranje" paralelno i dalje egzistira. Ono obuhvata međunarodne sporazume i usvojene norme između država. Zbog toga taj pojam i fenomen pripada sferi politike i nastojanja država tj. političkog nivoa međunarodne zajednice da se dogovorno integriše na osnovu odgovarajućih političkih dogovora i tome odgovarajućih normi. Međutim, samo je pitanje vremena kada će i "međunarodno komuniciranje" biti integrisano u najširi prostor transnacionalnog. U razvijenim

delovima sveta taj proces je već daleko odmakao tako da su već uspostavljeni ili se uspostavljaju tome odgovarajući etički standardi koji zamenjuju i sve više potiskuju regulativne i političke funkcije država što se označava pojmom *deregulacija*.

BRATISLAVSKA DEKLARACIJA

U procesu transformacije suvereniteta – u ovom slučaju komunikativnog suvereniteta u Novoj komunikativnoj strategiji – značajnu ulogu odigrao je i dalje ima i nevladin sektor. Pored dalekosežnog koraka Žan d’Arsi-ja, izuzetno značajan podstrek Pravu na komuniciranje dala je Bratislavská deklaracija juna 1993. godine. Ova deklaracija tumači i određuje Pravo na komuniciranje kao fundamentalno pravo čoveka znatno šire od svih prethodnih, kao što su: sloboda govora i izražavanja, sloboda štampe i sl. Ono se primarno odnosi na pojedinca, a od njega prelazi na grupu, naciju i međunarodnu zajednicu u celini. Izvedeno je takođe iz člana 19. Univerzalne deklaracije UN o pravima čoveka.

Bratislavsku deklaraciju izradila je grupa nezavisnih eksperata na seminaru pod nazivom “Pravo na komuniciranje u periodu nakon *hladnog rata*. Seminar je održan u organizaciji Međunarodne organizacije za istraživanje masovnih komunikacija (International Association for Mass Communication Research – IAMCR), zatim nevladine organizacije sa konsultativnim statusom u Ekonomskom i socijalnom savetu UN – kategorija II i sa statusom A za nevaldine organizacije u UNESCO-u, Slovački institut za novinarstvo, deo foruma nevladinih organizacija za ljudska prava Svetske konferencije za ljudska prava iz Bratislave i Beča i najzad Slovačko udruženje za masovne komunikacije. Kao posmatrači seminaru su prisustvovali predstavnici Forumu pomenutog člana 19. i Sekcija za medije Direktora za ljudska prava Saveta Evrope.

Bratislavská deklaracija proglašava i “*Veruje da Pravo na komuniciranje ide dalje od slobode mišljenja, slobode izražavanja i slobode štampe. Ono obuhvata, ali nije samo na to ograničeno, i sledeće: pravo pojedinaca i naroda da informišu i da budu informisani, uključujući*

U procesu transformacije suvereniteta – u ovom slučaju komunikativnog suvereniteta u Novoj komunikativnoj strategiji – značajnu ulogu odigrao je i dalje ima i nevladin sektor. Pored dalekosežnog koraka Žan d’Arsi-ja, izuzetno značajan podstrek Pravu na komuniciranje dala je Bratislavská deklaracija juna 1993. godine.

Bratislavsku deklaraciju izradila je grupa nezavisnih eksperata na seminaru pod nazivom “Pravo na komuniciranje u periodu nakon *hladnog rata*.

Pravo na komuniciranje obuhvata ravnopravan pristup kanalima medijske distribucije i odgovarajućim resursima za zadovoljavanje ljudskih potreba za komuniciranjem u sprovođenju demokratije i za ispoljavanje bilo kojih drugih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda.

Prvo, stanje demokratizacije u svetu nije ni izdaleka ujednačeno, nego je više haotično.

opšte pravo pristupa vladinim informacijama i informacijama o javnoj vlasti ili informacijama koje ta vlast ima; pravo da se govori i da se bude saslušan; pravo na odgovor i da se odgovora; pravo da se vidi i bude viđen; pravo na okupljanje i učestvovanje u javnom komuniciranju; pravo na slobodan pristup bilo kojem i svim prijemnicima u procesu komuniciranja; pravo na jezik; pravo na znanje; pravo na privatnost; pravo na selektivnost i na ćutanje. Pravo na komuniciranje obuhvata ravnopravan pristup kanalima medijske distribucije i odgovarajućim resursima za zadovoljavanje ljudskih potreba za komuniciranjem u sprovođenju demokratije i za ispoljavanje bilo kojih drugih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda”.

Pored člana 19. Univerzalne deklaracije UN, autori Bratislavske deklaracije pozvali su se na članove 19, 20 i 29 Međunarodnog pakta UN o građanskim i političkim pravima, na član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i na druge relevantne ekspertske i međunarodne regionalne dokumente.

GEOPOLITIČKI FAKTORI – KOMUNIKATIVNI SUVERENITET - PRAVO NA KOMUNICIRANJE

Dok je na jednoj strani Pravo na komuniciranje uzdignuto na nivo ‘bez uslovljavanja’ i doseglo najviši stepen u Povelji UN, Narodnoj komunikativnoj povelji i drugim međunarodnim dokumentima kao osnovno ljudsko pravo, dotle se na drugoj strani otvorila rasprava o institucionalnoj demokratizaciji medija i komunikacija u svetlu naznačenih procesa i procesa globalizacije. U pitanju je više faktora koji imaju uticaj na komunikativni suverenitet, slobodan protok informacija i Pravo na komuniciranje uopšte.

- Prvo, stanje demokratizacije u svetu nije ni izdaleka ujednačeno, nego je više haotično. Demokratski, ekonomski i tehnološki razvijene zemlje poseduju kompetencije i potencijale ostvarivanja traženih standarda Prava na komuniciranje i slobodnog protoka informacija. Linija posedovanja takvih kompetencija i potencijala je u padu u zemljama u

razvoju i nerazvijenim zemljama, a negde doseže nultu vrednost.

- Drugo, mediji spadaju među primarne faktore demokratizacije društava jer medijske slobode predstavljaju osnovne indikatore ljudskih sloboda i prava.
- Treće, kontrola i posedovanje medijskih resursa je od vitalnog značaja za dalji razvoj medijskih tehnologija jer ostvarivanje viška vrednosti ili jednostavnije izraženo: ostvarivanje dobiti u informaciono-komunikacionoj sferi omogućava investicije u dalji razvoj tih tehnologija.
- Četvrto, kontrola u smislu statističkih kretanja, ekonomija i razvoj medijskih resursa predstavljaju komponente u kojima nacionalne države mogu praktikovati suverenitet u informaciono-komunikacionom sektoru.

Ipak, među ovim faktorima četvrti faktor može se označiti spornim u odnosu na suverenitet nacionalnih država. Kao što je poznato u razvijenim demokratskim i tzv. tranzicionim društvima pojavio se još jedan pretendent na kontrolu i posedovanje medijskih resursa, a to je privatni medijski sektor koji je u nekim zemljama već stekao skoro potpunu imovinsku kontrolu medija. Primer za to su SAD. U ostalim razvijenim zemljama o tome se vodi polemika koja je započela pre nekoliko decenija. Ta polemika traje i danas.

TEHNIČKI DETERMINIZAM

Predmet polemika je strah od "tehničkog determinizma" koji se pojavio skoro neposredno nakon pojave novih medijskih tehnologija. O tome svedoče dela značajnih autora. Neka od tih dela navode se ovde bez ulaženja u njihov sadržaj jer sami nazivi dela ukazuju na njihovu kritičko-pesimističku usmerenost prema novim tehnologijama: Friedrich G. Juergen, *Die Perfektion der Technik* (u prevodu: *Perfekcija tehnike*). Frankfurt a. M. 1953; Herbert Marcuse, *Der eindimensionale Mensch* (u prevodu: *Jednodimenzionalni čovek*). Neuwied und Berlin 1967; Ernst Forsthoff, *Der Staat der Industriegesellschaft* (u prevodu:

Kao što je poznato u razvijenim demokratskim i tzv. tranzicionim društvima pojavio se još jedan pretendent na kontrolu i posedovanje medijskih resursa, a to je privatni medijski sektor koji je u nekim zemljama već stekao skoro potpunu imovinsku kontrolu medija.

Predmet polemika je strah od "tehničkog determinizma" koji se pojavio skoro neposredno nakon pojave novih medijskih tehnologija.

Kritički-tehnopesimizam, premda u slabijem intenzitetu, prisutan je i danas, ali u nešto izmenjenom obliku.

To znači da novi mediji ili, upravo naznačena 'elektronska demokratija' razrešavaju mnoge probleme koje do sada nisu mogla razrešiti demokratska društva zbog straha od 'tehnološkog determinizma' odnosno izmicanja mogućnosti 'demokratske kontrole.

Država industrijskog društva). Muenchen 1971; Juergen Habermas, *Verwissenschaftlichte Politik und oeffentliche Meinung* (u prevodu: Ponaučena politika i javno mnjenje) – prilog u knjizi: *Technik und Wissenschaft als "Ideologie"* (u prevodu: Tehnika i nauka kao "ideologija"). Frankfurt a. M. 1981.

Kritički-tehnopesimizam, premda u slabijem intenzitetu, prisutan je i danas, ali u nešto izmenjenom obliku. Radi se o sve većem udaljavanju tehnike od politike i, u ovom slučaju, sve većoj samostalnosti informaciono-komunikacionih tehnologija u odnosu na demokratske institucije kontrole i odlučivanja: "Nove Tehnologije prožimaju kao nikada prethodno naš svet i političke strukture" (M, Mai, *Der neue Technikpopulismus: Technokratie oder Demokratie* (u prevodu: Novi tehnički populizam: Tehnokratija ili demokratija, 2007, 1132. U suštini, dakle, reč je o komunikativnom suverenitetu na relaciji građanin – država i pomeranju težišta tog suvereniteta u korist građana na štetu nacionalne države. Isti autor podvlači svoje opažanje još jednom u konstataciji: "Pre svega, u medijskoj i informacionoj tehnici mnoge tehnologije etablirale su se bez politike ili čak protiv nje." (1133).

Oslobađajući potencijal novih medijskih tehnologija vodi, kao što se vidi, do pojave svojevrzne političke teorije elektronske demokratije, koja, pored tehnopesimističkih smerova sadrži i pozitivne elemente u smislu tumačenja komunikologa d'Arsi-ja: "Moderna komunikativna tehnologija može pružiti sredstva za široku edukaciju i prosvetavanja građana, za njihov angažman u diskusijama značajnim za opšte dobro i dosezanje opšteg dobra, za jačanje građana u traganju za samoopredeljenjem" (C. D. Staton, 1994, 31). To znači da novi mediji ili, upravo naznačena 'elektronska demokratija' razrešavaju mnoge probleme koje do sada nisu mogla razrešiti demokratska društva zbog straha od 'tehnološkog determinizma' odnosno izmicanja mogućnosti 'demokratske kontrole.

STRAH

Da li su strah od "tehničkog determinizma" i bojazan od gubitka demokratske kontrole nad medijskim resursima

opravdani ili ne – neka ostane otvoreno pitanje. Dosadašnji tehnološki razvoj i primena novih tehnologija jednostavno uklanjaju administrativne barijere nacionalnih država. Čak ni najrestriktivniji režimi nisu u stanju sprečiti individualnu slobodu komuniciranja, pod uslovom da pojedinci imaju na raspolaganju odgovarajuće tehničke naprave, kao što su, na primer: mobilna komunikativna sredstva i satelitski telefoni. Tehnologije, koje kod jednih pobuđuju strah, Žan d’Arsi, - koji je pokrenuo proces transformacije komunikativnog suvereniteta i stekao najširu podršku u intelektualnim i političkim krugovima, u najznačajnijim međunarodnim telima i institucijama - identifikovao je te tehnologije upravo kao oruđe koje oslobađa stega i barijera nacionalne države, a posebno totalitarnih i autoritarnih režima.

Pitanje komunikativnog suvereniteta i vlasničke kontrole medijskih resursa u razvijenim deokratskim i razvijenim tehnološkim zajednicama kao i na globalnom planu i dalje je aktuelno po sebi kao i u geopolitičim dimenzijama. Značajne, ili adekvatnije formulisano, revolucionarne promene, koje su Pravo na komuniciranje i slobodan protok informacija uzdigle na najviši stepen, pokrenule su i najvažnije centre kontinentalne i globalne moći da se uključe u aktivnosti Nove komunikativne strategije. Reč je, pre svega, o saznanju da su te promene uslovljene tehnološkom konvergencijom i da ta tehnološka konvergencija zahteva kontinentalnu i globalnu normativnu konvergenciju tj. konvergenciju ili normativno prožimanje nacionalne i međunarodne pravne regulative, odnosno deregulative. To ustvari znači racionalizaciju ili mirenje institucija moći sa tehnološkim determinizmom ili jednostavnije formulisano: sa tehnološkom dominacijom. Na primer, razvoj integrisanih digitalnih mreža, kao tehnološkog dostignuća, ostavlja institucijama moći samo mogućnost i pravo da usvoje integrisanu regulativu (vidi o tome: N. Jeftić, 2007, 59).

INICIJATIVA

Komisija Evropska unije za komunikacije pokrenula je 1997. godine inicijativu kod Međunarodne telekomunikacione unije (International Telecommunication Union – ITU), organizacije pod okriljem UN, da izradi Globalnu

Pitanje komunikativnog suvereniteta i vlasničke kontrole medijskih resursa u razvijenim deokratskim i razvijenim tehnološkim zajednicama kao i na globalnom planu i dalje je aktuelno po sebi kao i u geopolitičim dimenzijama.

Na primer, razvoj integrisanih digitalnih mreža, kao tehnološkog dostignuća, ostavlja institucijama moći samo mogućnost i pravo da usvoje integrisanu regulativu.

Narodna komunikativna povelja i Globalna komunikativna povelja nisu jedna drugoj suprotnost, nego se dopunjuju.

Globalna komunikativna povelja je primarno usmerena na regulaciju odgovornosti i prava u domenu svojine i razvoja medijskih tehnologija.

komunikativnu povelju (Global Communication Charter) koja bi sadržala najvažnije smernice tehnološki determinisanog i u geopolitičkom prostoru delom već formiranog Informativnog društva (Information Society) i globalnog komuniciranja u 21. veku. ITU je izradila predlog Povelje sa skupom osnovnih principa koji bi raznim entitetima i grupama (vlade, industrije, građani, nevladine organizacije itd.) "bili vodič u koordiniranju njihovih napora i harmonizaciji njihovih načina rada" (W. Kleinwaechter, 1998, IAMCR, Sidnej, s. 108). Obe navedene povelje stekle su globalni, a za Globalnu komunikativnu povelju, može se zaključiti, i geopolitički značaj. Uz Evropsku uniju ta povelja dobija podršku i G7 – grupe sedam vodećih zapadnih zemalja koje sebe vide kao nosioce razvoja medija i novih tehnologija.

Narodna komunikativna povelja i Globalna komunikativna povelja nisu jedna drugoj suprotnost, nego se dopunjuju. Obe povelje zalažu se sa slobodan protok informacija i pravo na komuniciranje na svim nivoima "informativnog društva". Time je na kraju 20 veka globalno prihvaćen konunikativni princip 21. veka: "Pravo se odnosi na ljude, a ne na ideje", koji je razvijen 80-tih godina 20. veka u jeku rasprave o Pravu na komuniciranje (vidi o tome: L. McRedmond, 1983, 58). Težište Narodne komunikativne povelje sastoji se u garantovanju Prava na komuniciranje bez ograničenja u okvirima univerzalnih etičkih i pravnih normi. Globalna komunikativna povelja je primarno usmerena na regulaciju odgovornosti i prava u domenu svojine i razvoja medijskih tehnologija. Primer za to predstavlja dodela frekvencija. Frekvencije se dodeljuju državama i u tom segmentu suverenitet država ostao je nepromenjen.

Već sredinom 90-tih godina 20. veka na konferenciji opunomoćenika Međunarodne telekomunikacione unije procenjeno je da će u 21. veku doći do bitnih promena u domenu komunikativnog suvereniteta u korist korisnika-građana itd. odnosno smanjenja suvereniteta država: "To je signifikantno pomeranje moći od velikih "M" (nacionalne države, prim. N. P.) ... prema malim "m", koji će dominirati u sledećem veku." (Wolfgang Kleinwaechter, 1992, 51).

SUVERENITET

Suverenitet u Novoj komunikativnoj strategiji regulisan je i u nizu drugih dokumenata. Među njima značajnu ulogu imaju tri dokumenta značajna za komuniciranje u 21. veku, doneta pod pokroviteljstvom OEBS-a, uz učešće predstavnika korisnika, industrije i vlada. To su: Ministarska deklaracija, Deklaracija industrije i Deklaracija korisnika. Sa svoje pozicije, svaka deklaracija sadrži osnovne principe razvoja i funkcionisanja komunikacija putem globalnih mreža. Ministarska deklaracija reguliše ulogu vlada u stvaranju uslova globalnog komuniciranja, razvoju novih usluga, jačanju korisnika i izgradnji poverenja među državama i narodima. Deklaracija industrije donosi najvažnije principe koje vlade trebaju poštovati u odnosu na globalne informativne mreže. Ta deklaracija označava nedvosmislene preporuke za domene konvergencije komunikacionih tehnologija, prava intelektualne svojine, zaštite podataka i taksiranja.

KOMUNIKATIVNA SUVERENOST I PRAVO NA KOMUNICIRANJE U TEHNOLOŠKOJ KONVERGENCIJI I KOMPRESIJI PROSTORA I VREMENA

Izgradnju "fabrike intelektualnih sloboda" započela je pre oko dve decenije konvergencijom tj. približavanjem i srastanjem najpre tri tehnologije ili tri industrije: industrije medija, telekomunikacione industrije (telekomunikacioni sateliti, kablovske mreže itd.) i industrije kompjutera. U nastanku novih medija najznačajnija je "integracija centralnih i perifernih elemenata: kompjutera, monitora, baza podataka, telefona, mreža, satelita itd. u tehnički kompaktnu i svrsishodnu celinu" (Popović, 1999, 95). U jednom tako komprimiranom tehnološkom razvoju konvergencija industrija iznedrila je tehnološki do sada najsavršenije naprave kao što su kompjuteri i mobilni telefoni i postigla stvaranje multi- i -supermedija koji korisnicima, pod uslovom da ih poseduju, omogućuju skoro neometano komuniciranje i širok komunikativni suverenitet širom planete u paralelnim svetovima: u realnom i u virtuelnom svetu. U tome se već otišlo veoma daleko u poređenju sa tradicionalnim

Sa svoje pozicije, svaka deklaracija sadrži osnovne principe razvoja i funkcionisanja komunikacija putem globalnih mreža.

U nastanku novih medija najznačajnija je "integracija centralnih i perifernih elemenata: kompjutera, monitora, baza podataka, telefona, mreža, satelita itd. u tehnički kompaktnu i svrsishodnu celinu".

Prema opštoj oceni, svedoci smo i učesnici sukcesivnog proboja granica prostora i vremena.

Medijum Internet predstavlja upravo jedan takav kosmos bez početka i kraja.

načinom komuniciranja i života ljudi: Tradicionalna društva su počivala na direktnoj interakciji između ljudi koji su živeli blizu jedni drugim. Moderna društva su se proširila kroz vreme i prostor. Vremenski limiti prekoračeni su komunikativnim transferom tradicije i tehnologije. Granice prostora probijene su novim sredstvima produkcije transporta i komunikacija (vidi više o tome: J. van Dijk, 1997, 62). Prema opštoj oceni, svedoci smo i učesnici sukcesivnog proboja granica prostora i vremena (A. Giddens. 1984, 12). Skoro identično mišljenje prethodnom iznose i mnogi drugi autori: "Građani mogu učestvovati jednostavnim pritiskom na dugme. Oni se ne moraju susretati u hladnim holovima ili putovati...Problem udaljenosti je rešen jer prostor postaje irelevantan" (J. Street, 1997, 31).

VIRTUELNE REALNOSTI

Tehnološka pobeda u domenu komunikacija ostvarena je nastankom još jednog, u manje razvijenim zemljama slabo poznatog ili sasvim nepoznatog, supermedijuma koji omogućuje interaktivno ljudsko prisustvo i ljudsku dominaciju u kompjuterski proizvedenom prostoru. To je medijum Virtuelne realnosti. U tom medijumu korisnik-pojedinac ili korisnici-grupe poseduju potpuni suverenitet i apsolutnu i dominaciju u uslovima kompresije, može se reći čak kolapsa prostora i vremena. Evo šta o tome piše jedan od tvoraca tehnologije medijuma Virtuelne realnosti: "Vi možete biti planinski venac ili galaksija ili taraco kamenčić u hodniku ili klavir – ako želite biti klavir. Vi možete postati pauk u nebeskom prostranstvu i to trenutno ili postepeno razvijati se u pauka većeg od planete, gledajući dole sve vaše prijatelje sa visine." (vidi o tome: N. A. Popović, 1999, 7).

Jačanje kompjutera, mobilne telefonije itd. i njihovo povezivanje u globalne komunikativne mreže, stvaranje tehnologije Virtuelne realnosti koja potpuno aktivira i obuzima sva ljudska čula do stepena realističnog doživljavanja, doveli su do sužavanja kosmički ogromnog komunikativnog prostora do veličine monitora. Medijum Internet predstavlja upravo jedan takav kosmos bez početka i kraja. Snažan kompjuter omogućuje krstarenje planetom Zem-

ljom i kosmičkim prostranstvom. Superkompjuter-centri nude mogućnost, putem kompjuterski transformisanih kodova (signala), putovanja svemirom i audio-vizuelno doživljavanje kretanja nebeskih tela i galaksija.

Novi mediji revolucioniraju Novu komunikativnu strategiju u prvobitno neočekivanim pravcima. Oni ubrzanim tempom menjaju socijalne strukture i jačaju komunikativni suverenitet korisnika. Pored tradicionalnih ljudskih zajednica nastale su i virtuelne zajednice koje komuniciraju i deluju bez telesnog prisustva. Nastanak virtuelnih zajednica isključivo je vezan za nove medije. "Primarni uslov za pripadnost virtuelnoj zajednici je komuniciranje putem kompjutera odnosno povezanost u kompjuterskoj mreži" (N. Popović, 1998, 99). Bliže određenje te socijalne strukture moguće je jedino u komparaciji sa postojećim organskim zajednicama i virtuelnim svetom iza ekrana elektronske mašine.

Tehnološki snabdevena sa visokim stepenom suverenosti, virtuelna zajednica nije kompjuterska simulacija tipa virtuelnog sveta svemoćnog medijuma Virtuelne realnosti, nego realan fenomen. To je kategorija ljudi koji se, bez telesnog prisustva, "sastaju" u kompjuterski proizvedenom prostoru sajberspejsu: "U sajberspejsu mi ćaskamo i raspravljamo, angažujemo se u intelektualnom diskursu, obavljamo komercijalne aktivnosti, razmenjujemo znanja, emotivno se pomažemo, planiramo, ogovaramo, svađamo, volimo, stičemo prijatelje i gubimo ih, igramo igre i pravimo igre, flertujemo" (H. Rheingold, 2001, 74).

Može se konstatovati da je borba za slobodu govora, za pravo na komuniciranje trajala od pamtiveka i vođena je na različite načine: političkim i pravnim metodama, humanističkim idejama itd. Ta borba se odvijala u okvirima nacionalnih istorija i nacionalnih država da bi, zahvaljujući pojavi prvih transnacionalnih medija (telegraf, telefon, radio) u 19. i 20. veku izašla iz tih okvira na međunarodnu scenu.

Novi mediji revolucioniraju Novu komunikativnu strategiju u prvobitno neočekivanim pravcima.

Može se konstatovati da je borba za slobodu govora, za pravo na komuniciranje trajala od pamtiveka i vođena je na različite načine: političkim i pravnim metodama, humanističkim idejama itd.

Komunikativni suverenitet determinisan je primarno tehnološkim razvojem.

ZAKLJUČAK

Opšti zaključak koji proizlazi iz stanja razvoja medijskih tehnologija i medija je sledeći:

- a) Komunikativni suverenitet determinisan je primarno tehnološkim razvojem. Razvoj medijskih tehnologija sve više osamostaljuje korisnike kao pojedince i time prenosi informaciono-komunikacioni suverenitet sa država i međunarodnih subjekata na komunikatore. Ovaj trend kao razvojni proces najdalje je otišao u razvijenim informaciono-komunikacionim sistemima Evrope i Severne Amerike. Srbija, Bosna i Hercegovina i njihovo okruženje, uprkos ekonomskom zaostajanju i znatnim deficitom u pogledu posedovanja tehnoloških resursa, ipak relativno uspešno prati taj trend (oko 30% stanovništva poseduje kompjuter, a daleko veći broj fiksni i mobilni telefon);
- b) Komunikativni suverenitet determinisan je sekundarno političko-pravnim mehanizmima nacionalnog i internacionalnog karaktera;
- c) U procesu deregulacije informaciono-komunikacionih sistema i prelaza komunikativnog suvereniteta iz vlasti nacionalnih država u posed građana relevantnu funkciju imale su i danas imaju humanističke ideje i teorije o prirodnom pravu.

Literatura

d'Arsy, Jean: A New Human Right. U: The Right to Communicate. Boole Press, Dublin 1983

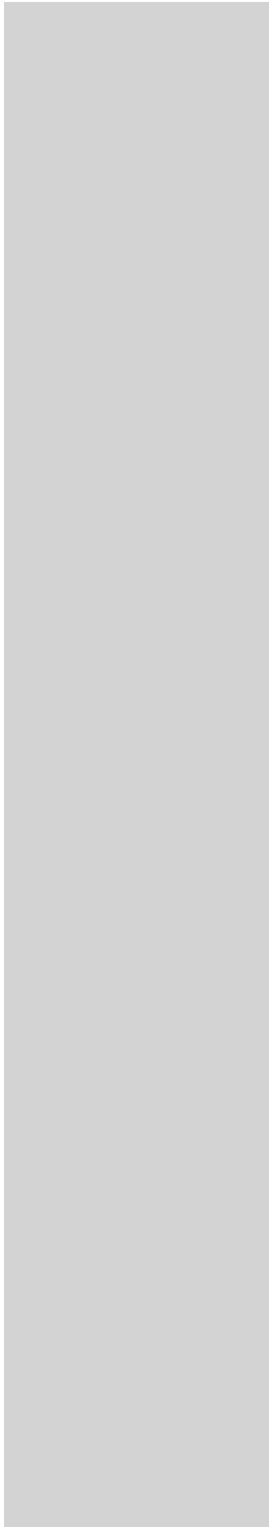
Dijk, Jan van: The reality of virtual community: U: Trends in Communication – New Media Developments. Amsterdam 1997

Forsthoff, Ernst: Der Staat der Industriegesellschaft. Muenchen, 1971

Friedrich, Juergen: Die Perfektion der Technik. Frankfurt a. M. 1953

Giddens, Anthony: The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Polit Press, Cambridge, 1984

- Habermas, Juergen:** Verwissenschaftlichte Politik und öffentliche Meinung. Frankfurt a. M. 1981
- Jeftić, Nevenka:** Sloboda govora. Institut za političke studije, Beograd 2001
- Jeftić, Nevenka:** Pravo na komuniciranje. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007
- Kleinwaechter, Wolfgang:** Old Problems in a new Environment. Tampere, 1992
- Kleinwaechter, Wolfgang:** The people's "right to communicate" and "Global Communication Charter". U: Journal of International Communication No. 1-2, dec. 1998
- UNESCO** Draft Programme and Budget 1998-1999. Paris 1997
- Mai, Manfred:** Der neue Technikpopulismus – Technikokratie oder Demokratie. U: Blaetter fuer deutsche und internationale Politik 9'07, Heft 9/2007
- Marcuse, Herbert:** Der iendimensionale Mensch. Neuwied und Berlin 1967
- McRedmond, Louis:** A Human Right: U: The Right to Communicate – A New Human Right, Dublin 1983
- Medoux, Alain:** Fostering Democracy and Human Rights through Communication: Concrete UNESCO Approaches. U: Journal of International Communication No. 1-2, dec. 1998, IAMCR, Sidnay
- Mueller, M. L./Kuerbis, B. N./Page, C.:** Democratizing Global Communication – Global Civil Society. U: International Journal fo Communication 1, 2007
- Popović, Novak:** Virtuelne komunikacije: Institut za političke studije, Beograd 1999
- Radojković, Miroljub:** Međunarodno komuniciranje. Zavod za udžbenika i nastavna sredstva, Beograd 1987
- Rheingold, Howard:** Virteal Reality. New York 2001
- Staton, C. D.;** Democracy's Quantum Leap. U; Demos Quarterly 3, 1994
- Street, John:** Remote Control? Politics, Technology and 'electronic Democracy. U: European Journal of Communication Volume 12, Number 1, March 1997
- Sturminger, Alfred:** 3000 Jahre Politische Propaganda. Verlag Herold, Wien Muenchen 1960

VLADAVINA PRAVA PREDUSLOV DEMOKRATIJE

Prof. dr Miroslav Mikeš

Vladavina prava je *preduslov* za postojanje demokracije i civilnog društva. Ideja vladavine prava se razvijala dugi niz vijekova, od prvih misli filozofa iz antičkog perioda, od Platona i Aristotela, preko srednjovjekovnih mislilaca, a ideja vodilja razvija se i razrađuje još uvijek. Po odnosu onog što je zapisano u pravnim normama jedne države i onoga što se od toga u životu ostvaruje može se izvući zaključak da li se radi o diktaturi ili demokratski uređenoj zemlji. Kada je dijapazon između normativnog i stvarnog uži, demokratija je prisutnija, a kad je raspon između realiteta i propisanog znatan, u društvu je totalitarni režim.

Prve natuknice u ostvarenju zamišljene ideje vladavine prava protežu se u ranom Srednjem vijeku, od Velike povelje sloboda, pa do Zakonika Cara Dušana. I pored toga trebale su se stvoriti objektivne pretpostavke u smislu posljedica buržoaskih revolucija, da bi ideja vladavine prava mogla biti objektivizirana, koja je započela prevladavati tiranije, despotije i neograničene samovolje. Ideja *pravne države* je reakcija u Njemačkoj na postojanje policijske

Vladavina prava je *preduslov* za postojanje demokratije i civilnog društva.

Prve natuknice u ostvarenju zamišljene ideje vladavine prava protežu se u ranom Srednjem vijeku, od Velike povelje sloboda, pa do Zakonika Cara Dušana.

Vladavina prava je u mnogim sferama podudarna sa pojmom pravne države, ali je u pojedinim elementima specifična i predstavlja plod anglosaksonske škole prava, koja preferira supremaciju parlamenta.

Pojam vladavine prava podrazumijeva da je državna vlast stavljena pod kontrolu prava, odnosno ustava i zakona.

države, koja je podrazumijevala pretjeranu moć diskrecione vlasti i arbiternosti uprave. Pravna država, iako neadekvatan termin, u kontekstu činjenice da su država i pravo neraskidivo vezani te je svaka država istovremeno i pravna, ovaj izraz ima svoj smisao. Naime, u pravnoj državi postoji sudska kontrola zakonitosti upravnih akata i ustavnosudska kontrola ustavnosti i zakonitosti opštih pravnih akata, što se htjelo potencirati kao otklon od policijske države.

Vladavina prava je u mnogim sferama podudarna sa pojmom pravne države, ali je u pojedinim elementima specifična i predstavlja plod anglosaksonske škole prava, koja preferira supremaciju parlamenta.

KONTROLA

Pojam vladavine prava podrazumijeva da je državna vlast stavljena pod kontrolu prava, odnosno ustava i zakona, te da pojedinac ili grupa, bez obzira na položaj u društvu ne mogu biti iznad pravnih normi, koje važe jednako za sve građane. Ta ideja u sebi sadrži i zaštitu ljudskih prava i sloboda, što vladavinu prava stavlja na pijedestal demokratije. To nikada nigdje nije bilo u potpunosti ostvareno, ali svakako da treba težiti približavanju takvom cilju.

U državama gdje postoji vladavina prava, treba da državna vlast bude zasnovana na podjeli, na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, te da je svaka samostalna u odnosu jedna na drugu i vrši isključivo poslove u okviru svojih ovlašćenja. Ljudska prava i osnovne slobode su u savremenom svijetu zbog svog značaja izdignute na nivo nadnacionalnih, svjetskih ili evropskih konvencija. I pored toga, ustavom, kao najvišim pravnim i političkim aktom potrebno je pružiti primarnu zaštitu, odnosno predvidjeti postojanje ljudskih prava i sloboda, te ih po mogućnosti katalogizirati po mjerilima moderne ustavnopravne teorije. U slučaju kršenja ljudskih prava potrebno je predvidjeti mogućnost sudske zaštite, kao sekundarne.

OGRANIČENJA

Ograničenja ljudskih prava i sloboda mogu biti regulisana samo ustavom i zakonima, a iz razloga opštih interesa. Ustavnost i zakonitost su važan segment vladavine prava, koji podrazumijeva da postoji pravni poredak u kojem su opšti pravni akti u *hijerarhijskoj povezanosti*. Na vrhu zamišljene skale opštih pravnih akata je ustav, akti nižeg pravnog nivoa su zakoni, slijede podzakonski akti, statuti lokalnih zajednica i drugo. Svi oni treba da budu u skladu sa neposredno višim pravnim aktima i u konačnici sa ustavom. Ustavni sudovi ili sudovi tog ranga imaju mogućnost ocjenjivanja zakonitosti i ustavnosti određenih opštih pravnih akata, a odluke tih sudova su konačne, obavezujuće i izvršne.

U vladavini prava je veoma važno i da sudovi imaju mogućnost *kontrole zakonitosti* pojedinačnih pravnih akata - upravnih akata.

LEGITIMNOST

Vladavine prava, sasvim sigurno, nema bez *legitimiteta vlasti*. U svakom društvu postoje vlastodršci i podvlašćeni. Njihovi međusobni odnosi su veoma različiti, zavisno od nivoa sloboda i demokratski uređenog društva. Vlast može biti *legalna*, da predstavlja rezultat izbornog procesa u skladu sa izbornim zakonom i ustavom, ali da nije istovremeno i legitimna. Tek, ako većina podvlašćenih zaista dobrovoljno i intimno prihvata izabranu vlast, kao svoju, tek je tada vlast i legitimna. Kada podvlašćeni za odluke vlasti smatraju da su u njihovom interesu, te kad su saglasni sa vršenjem vlasti u pretežnom dijelu, vlast je legitimna i samo tako može biti demokratska, dugotrajna i održiva.

UREĐENOST

U sistemu podjele državne vlasti, sudska vlast ima posebnu ulogu, a da bi je ispunila mora biti *nezavisna*. Sudska vlast zavisi isključivo od ustava i zakona, koje provodi

Ograničenja ljudskih prava i sloboda mogu biti regulisana samo ustavom i zakonima.

Vladavine prava, sasvim sigurno, nema bez *legitimiteta vlasti*.

U državi, u kojoj su u većem dijelu ispunjeni ideali i ciljevi vladavine prava građani u svojim pravima i obavezama treba da budu *jednaki pred zakonom*, bez obzira na urođene i stečene razlike.

Tamo gdje strani faktor utiče na stvaranje i vršenje državne vlasti nema ni suverenosti, pa ni vladavine prava.

donošnjem pojedinačnih pravnih akata, presude. Sudska vlast ne smije biti zavisna od bilo kakvih vanpravnih uticaja i pritisaka, posebno političke, finansijske ili medijske vrste.

U državi, u kojoj su u većem dijelu ispunjeni ideali i ciljevi vladavine prava građani u svojim pravima i obavezama treba da budu *jednaki pred zakonom*, bez obzira na urođene i stečene razlike. Nužno je, takođe, da postoji uređen sistem i institucije, koje u skladu sa svojim ovlašćenjima vrše državnu vlast, da *vlada zakonitost*, a ne moć i vlast pojedinaca i grupa, koje se svojim autoritetom ili autoritetom funkcije izdižu iznad ustava i zakona.

U pogledu privrede, neophodno je da *svi oblici svojine imaju isti tretman*, da svi učesnici u privrednom životu, bez obzira na strukturu vlasništva imaju ista prava i obaveze. Privreda nije planska nego isključivo slobodna, tržišna, svakako, u skladu sa zakonom.

Svakako da država, kako bi postojala vladavina prava, treba da bude i *suverena*, da *ima spoljnu suverenost*, u smislu *međunarodnog priznanja*, kao i *unutrašnju*, odnosno da na svojoj teritoriji ima narod i vlast. Tamo gdje strani faktor utiče na stvaranje i vršenje državne vlasti nema ni suverenosti, pa ni vladavine prava. U savremenim državama, sklonim integracijama, dijelovi suverenosti se radi višeg interesa gube, ulaskom u pojedine asocijacije, fiskalna suverenost, vojna samostalnost i drugo.

BOSNA I HERCEGOVINA

Bosna i Hercegovina je imala trnovitu i kompleksnu istoriju. U ranom Srednjem vijeku imala je državnost, a nakon toga je preko 500 godina bila pod otomanskom, turskom vlašću. U drugoj polovini devetnaestog vijeka ju je anektirala Austrougarska, a nakon toga je bila u sastavu prve i druge Jugoslavije. Od završetka Drugog svjetskog rata bila je federalna jedinica u Jugoslaviji. U aprilu 1992. godine BiH je postala član Ujedinjenih nacija i međunarodno priznati subjekt, ali koji u vrijeme rata nije imao ni vlast niti narod na većem dijelu teritorije. Od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma funkcionise Bosna i Hercegovina, koja nastavlja kontinuitet Republike BiH, sastavljena je od dva entiteta. Može se reći da ima elemente jedinstvene države,

što podrazumijeva da ima zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast na nivou države, u granicama njenih ovlašćenja. S obzirom na činjenicu da entiteti, takođe, imaju svoje ustave, zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, u granicama svojih ovlašćenja, može se reći da se radi o jednom obliku *federalne države*. U Bosni i Hercegovini postoje mnogi neriješeni nacionalni, vjerski, ekonomsko-socijalni problemi, sa upitnim stanjem ljudskih prava i sloboda.

Vladavina prava je *proklamovana u Ustavu BiH, te ustavima entiteta*. U nekim elementima vladavine prava postignut je relativno srazmjeran odnos između norme i stvarnosti, dok se u drugim segmentima takav odnos bitno razlikuje. Evidentno je da se osjećaju posljedice rata, uticaja međunarodne zajednice, koja ima presudnu moć, *čak i u funkcionisanju vladavine prava, te da je društvo izuzetno podijeljeno*. U državi, gdje je društvo podijeljeno po nacionalnim, vjerskim i drugim elementima, veoma je teško postići da vladavina prava zaista funkcioniše.

U pogledu državne vlasti, ona je u ustavima, a u skladu sa savremenim tendencijama, jasno podijeljena na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Na nivou Bosne i Hercegovine zakonodavnu vlast vrši dvodomna Parlamentarna skupština, sastavljena od Predstavničkog doma i Vijeća naroda. U Federaciji Bosne i Hercegovine egzistira Parlament Federacije, koji je takođe dvodomi, a prilikom donošenja zakona procedura se provodi u oba doma, odnosno i u Domu naroda Federacije.

REPUBLIKA SRPSKA

U Republici Srpskoj zakonodavnu vlast vrše Narodna skupština i Vijeće naroda. Drugi dom je ograničenog kapaciteta i reaguje isključivo kada neki nacionalni klub konstitutivnih naroda smatra da je nekim aktom, donesenim u Narodnoj skupštini, povrijeđen vitalni nacionalni interes tog naroda. Kao vitalni interes, u RS, kao i u Federaciji, predviđeni su: pitanja jezika, religije, tradicije, kulture, identiteta naroda i pristupa funkcijama. U slučaju da se u Vijeću naroda ne postigne zadovoljavajuće rješenje, Ustavni sud, u Vijeću za zaštitu vitalnog nacionalnog interesa donosi konačnu odluku o tome da li je nekim zakonom

Vladavina prava je *proklamovana u Ustavu BiH, te ustavima entiteta*.

U Republici Srpskoj zakonodavnu vlast vrše Narodna skupština i Vijeće naroda.

povrijeđen vitalni nacionalni interes ili ne. Evidentno je da su Parlament BiH i njenih entiteta u mnogim elementima različito koncipirani i sastavljeni, pa između ostalog parlament entiteta ima dva puta više poslanika nego Parlament BiH, što je u potpunosti nelogično.

IZVRŠNA VLAST

U pogledu izvršne vlasti na nivou Bosne i Hercegovine, nju čine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, nju čine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Savjet ministara BiH.

U Republici Srpskoj ustavom je predviđeno da postoji predsjednik Republike i dva potpredsjednika, a koji rade i imaju međusobni odnos u skladu sa odredbama Ustava RS.

U pogledu izvršne vlasti na nivou Bosne i Hercegovine, nju čine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Savjet ministara BiH. Predsjedništvo se sastoji od tri člana, po jedan iz reda svakog konstitutivnog naroda. Na tom pitanju se jasno vidi postojanje diskriminacije i negiranja elementarnih ljudskih prava, posebno političkih. Prije svega, državljanima Bosne i Hercegovine, koji ne žele da se nacionalno opredjeljuju ili su nacionalne manjine, nije dozvoljeno da konzumiraju pasivno biračko pravo, odnosno da budu birani za člana predsjedništva države u kojoj žive, pa su samim tim svrstani u građane drugog reda. Bošnjaci koji žive u Republici Srpskoj ne mogu birati, niti biti birani za člana Predsjedništva BiH iz reda bošnjačkog naroda, iako bi taj izabrani član trebao predstavljati Bošnjake na području cijele države. Isti je slučaj i sa Srbima, koji imaju prebivalište u Federaciji BiH, i koji ne mogu birati niti biti birani za srpskog člana Predsjedništva BiH, bez obzira što su i Srbi državljani navedene države.

Drugi segment izvršne vlasti predstavlja Savjet ministara, koji predstavlja sui generis oblik vlade, koju je teško sastaviti, izabrati i koja veoma teško u slučaju političkih i nacionalnih razlika može efikasno funkcionisati. Savjet ministara je od Mirovnog sporazuma, pa do danas, doživio najveću promjenu, a između ostalog je 2003. godine donesen Zakon o Savjetu ministara, a 2007. godine, visoki predstavnik je donio odluku, kojom se mijenja način održavanja sjednica i donošenje odluka u Savjetu ministara. U početku su bila dva kopredsjedavajuća, koji su se rotirali, i mali broj ministara, koji je u međuvremenu dvostruko povećan.

U Republici Srpskoj ustavom je predviđeno da postoji predsjednik Republike i dva potpredsjednika, a koji rade i imaju međusobni odnos u skladu sa odredbama Ustava RS.

Predsjednik se bira neposredno, na opštim izborima i onaj ko dobije najviše glasova birača, postaje predsjednik Republike. Za potpredsjednike se biraju dva kandidata, koja su dobila najviše glasova iz reda druga dva konstitutivna naroda, u odnosu na izabranog predsjednika Republike. Ovlašćenja predsjednika RS u odnosu na ingerencije, koje su bile predviđene Ustavom RS, u međuvremenu su znatno smanjena. Drugi segment izvršne vlasti u Republici Srpskoj je Vlada RS, koja ima predsjednika i 16 ministara, od kojih su 8 srpske nacionalnosti, 5 bošnjačke i 3 hrvatske nacionalnosti. Diskriminatorski odnos se odvija u dva pravca: jedan - da je nacionalnost prioritetnija od stručnosti i poštenja, a u drugom dijelu, da predstavnik nacionalne manjine može imati maksimalno jedno ministarsko mjesto i to, ako predsjednik Vlade umanjuje broj ministara iz reda najbrojnijeg naroda. Isti princip je i u Ustavu Federacije BiH, vezano za Vladu Federacije. Mandatar za predsjednika Vlade imenuje predsjednik RS, a Narodna skupština bira predsjednika Vlade i sastav njegovog kabineta.

U Federaciji Bosne i Hercegovine predsjednika Federacije i potpredsjednike ne bira narod neposredno na opštim izborima, nego ih bira Parlament Federacije. Predsjednik Federacije ima slična ovlašćenja kao i predsjednik RS, a zasnivaju se na Ustavu Federacije. Vlada Federacije BiH se bira i funkcionira u skladu sa Ustavom Federacije i takođe postoji podjela ministarskih mjesta po nacionalnoj pripadnosti. Ekonomsko-socijalna pitanja, nezaposlenost, loši putevi i bolnice, nizak nivo obrazovanja još uvijek ne daju povoda za tvrdnju da su ljudska prava i time vladavina prava zadovoljeni vršenjem izvršne vlasti. Veoma često dolazi i do derogiranja jednakosti ljudi pred zakonom i podjele državne vlasti. Kada sudovi donesu pravosnažne presude u korist državnih organa, a protiv pojedinca, te sudske odluke se lako i brzo izvršavaju prinudnim putem. Kada građanin dobije sudski spor protiv entiteta ili države, veoma teško se izvršavaju presude, u trezoru komentarišu pravosnažne presude i pravosnažna sudska rješenja o izvršenju, postavljaju se iznad suda i zakona, ne dozvoljavaju izvršenje, traže mišljenje Vlade i slično. Donose, čak i zakone, koji sprečavaju ili odlažu izvršenja presuda. U pojedinim apelacionim odlukama Ustavni sud BiH je upozorio da zakonodavac ne može suspendovati provođenje presuda. I apelacije

Diskriminatorski odnos se odvija u dva pravca: jedan - da je nacionalnost prioritetnija od stručnosti i poštenja.

U Federaciji Bosne i Hercegovine predsjednika Federacije i potpredsjednike ne bira narod neposredno na opštim izborima, nego ih bira Parlament Federacije.

U Savjetu ministara BiH postoji Ministarstvo za ljudska prava - to sve govori koliko se pažnje, bar formalno, posvećuje ljudskim pravima i osnovnim slobodama.

U ustavu Federacije BiH su, slično Ustavu BiH, samo nabrojana najvažnija prava i slobode, kojima Ustav daje zaštitu, uz napomenu da se direktno primjenjuju i konvencije.

se uvijek ne provode. Ako pojedinac i država ili entiteti nisu jednaki pred zakonom, te ako se on ne primjenjuje na identičan način, na sve stranke u postupku, bez obzira ko su i šta su, vladavine prava nema.

LJUDSKA PRAVA

Ljudska prava i slobode su u mirovnom sporazumu dobili izuzetan značaj, kakav im svakako i pripada, a osim toga evidentno da su upravo prava i slobode u raznorodnim elementima tokom rata bila drastično kršena. Stoga je aneks 6 Sporazuma zaseban segment, koji se i zove *Sporazum o ljudskim pravima*. U Ustavu BiH (aneksu 4) je izričito potencirano da se relevantni međunarodni dokumenti-konvencije direktno primjenjuju, kao sastavni dio Ustava, te da imaju supremaciju nad domaćim pravnim aktima. Ustavom je predviđeno i uvođenje institucije *ombudsmana*, kao i *Komisije za ljudska prava*, koja je kasnije postala dio Ustavnog suda BiH. Ustavni sud BiH u apelacionim predmetima ima mogućnost preispitivanja sudskih odluka, kako entitetskih, tako i Suda BiH, ukoliko je u prethodnim postupcima došlo do narušavanja ljudskih prava predviđenih, posebno, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. U Savjetu ministara BiH postoji Ministarstvo za ljudska prava - to sve govori koliko se pažnje, bar formalno, posvećuje ljudskim pravima i osnovnim slobodama.

Ustav Republike Srpske, donesen 1992. godine, ima posebno poglavlje o ljudskim pravima, koja su katalogizirana, pojedinačno navedena i objašnjena, kao lična, građanska, ekonomsko-socijalna i određena prava nove generacije. Da li su ta prava, kao i u drugom dijelu BiH, respektovana u doba rata, odgovor je jasan: sloboda kretanja i nastanjivanja, prinudni rad, pravo na život, sloboda, pravo na svojinu, pravo na rad itd., a konačnu riječ, kao i uvijek vrijeme će dati kao jedini sudija. Svakako, uz pomoć istorije, kao objektivne nauke. U ustavu Federacije BiH su, slično Ustavu BiH, samo nabrojana najvažnija prava i slobode, kojima Ustav daje zaštitu, uz napomenu da se direktno primjenjuju i konvencije. Ombudsman je nezavisna institucija, zasnovana na tradiciji Švedske, koja je još

uvijek u BiH podijeljena nacionalno, pa ponekad dolazi i do paradoksa. Snaženjem uloge ombudsmana, kao važne institucije, koju će voditi moralni i stručni autoritet, ljudska prava građana, posebno siromašnih slojeva, biće efikasnije šticeana.

U krivičnim zakonima, kao i zakonima o krivičnom postupku na nivou BiH, oba entiteta, kao i distrikta Brčko, predviđaju se zakonski izuzeci za legalno ograničavanja prava, kao što su lišavanje slobode, pritvor, ulazak u stan ovlašćenih lica, obavezno liječenje i neka druga. Pojednim zakonima određuje se mogućnost ograničavanja kretanja radi bolesti i drugih vrsta opasnosti. U društvu gdje su socijalno ekonomski problemi još izraženi, sa privredom u tranziciji, privatizacijom, otpuštanjem radnika, velikim brojem nezaposlenih, nejednakom nacionalnom pozicijom u socijalnim sferama, pristupu funkcijama, suštinski nejednakim položajem građana, kao i različitom procesnom situacijom građana i državnih organa, teško je stvarno o zaštićenim ljudskim pravima i slobodama govoriti.

INDIVIDUALNA PRAVA

U Bosni i Hercegovini uzročno posljedično je veoma važan međusobni *odnos kolektivnih i pojedinačnih prava*, a koji se reflektuje i na mnoge druge segmente vladavine prava. Bošnjački političari, kao vođe u BiH najbrojnijeg naroda su prije, a i poslije rata, nepotpuno iskreno stvarali fikciju da žele građansko društvo u kojem će svaki građanin imati glas, ali koji ima značaj da se sakupljenom većinom u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti mogu donositi odluke preglasavanjem cjelokupnih drugih naroda. Predstavljamo se da smo moderni demokrati, a u suštini želimo samo da vladamo. Takav stav je politički legitiman, ali u ovakvom nacionalno podijeljenom društvu neizvodiv i veoma opasan. Preglasavanja o bitnim stvarima, koja su se mogla riješiti samo saglasnošću, bila su direktni povod za rat - uzrok ne, povod da. Nacionalna, kolektivna prava, kao ideal i modus vivendi su u Evropi odavno prevaziđena kategorija. Čovjeka, kao ljudskog bića, građanina, pojedinca, nigdje suštinski u BiH nema. Sve izneseno potvrđuje da je radi postojanja države BiH, koja je legitimna i komforna za

Snaženjem uloge ombudsmana, kao važne institucije, koju će voditi moralni i stručni autoritet, ljudska prava građana, posebno siromašnih slojeva, biće efikasnije šticeana.

Bošnjački političari, kao vođe u BiH najbrojnijeg naroda su prije, a i poslije rata, nepotpuno iskreno stvarali fikciju da žele građansko društvo u kojem će svaki građanin imati glas, ali koji ima značaj da se sakupljenom većinom u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti mogu donositi odluke preglasavanjem cjelokupnih drugih naroda.

Sudska vlast na nivou BiH nema ustavni osnov, odnosno u Ustavu BiH (Aneks 4 mirovnog sporazuma) *ne spominje se niti Sud BiH niti Tužilaštvo.*

Kada se uzme u obzir i činjenica da su *troje sudija Ustavnog suda BiH strani državljani*, jasno je da tu nema domaće vlasti, niti samostalnosti.

sve njene građane neophodno postići ravnotežu između kolektivnih i ljudskih prava i istovremeno težiti ka nekom budućem društvu u kojem nacija neće biti vrllina ili mana, opredjeljujući faktor, gdje će stručnost i poštenje biti jedino mjerilo, ali uz međusobnu toleranciju nacija, vjera kao i čovjeka, građanina. Ukoliko prevagnu u ovom trenutku bilo kolektivna nacionalna prava, bilo individualna, gubi se veoma važna ravnoteža u društvu, koja na opštu stabilnost svakako utiče.

SUDSTVO

Sudska vlast na nivou BiH nema ustavni osnov, odnosno u Ustavu BiH (Aneks 4 mirovnog sporazuma) *ne spominje se niti Sud BiH niti Tužilaštvo.* Nametnutim zakonima, koji su naknadno prihvaćeni u Parlamentu BiH, uvode se Sud BiH i Tužilaštvo BiH, koji se kreću u granicama svojih ovlašćenja i nisu vrhovni sud i glavno tužilaštvo, hijerarhijski, po stvarnoj nadležnosti za cjelokupnu državu. Tužilaštvo i Sud BiH u krivičnim predmetima optužuju i sude za krivična djela, koja su predviđena Krivičnim zakonom BiH, a oni, između ostalog imaju i odjele za organizovani kriminalitet, na koje glavni tužlac BiH, kao i predsjednik Suda BiH, gotovo da nemaju nikakvog uticaja. Njih postavlja visoki predstavnik, a *sigurno da nema pravne države u kojoj stranac postavlja strance za tužioce i sudije*, a osim toga, predstavnik OHR je i član Visokog sudskog i tužilačkog savjeta, koji bira i razrješava tužioce i sudije na području čitave BiH. Kada se uzme u obzir i činjenica da su *troje sudija Ustavnog suda BiH strani državljani*, jasno je da tu nema domaće vlasti, niti samostalnosti. U pogledu Visokog sudskog i tužilačkog savjeta, on bi trebao da se podijeli u dva savjeta, sa različitim konceptom i sastavom, jer su tužilaštvo i sudovi dijametralno različiti organi. Visoki savjet je dobro zamišljen projekat, filter struke na bazi objektivnih pokazatelja. Međutim, radi zaštite demokratskih principa, nužno bi bilo da Savjet izađe iz zakonom predviđenog autizma, pa svoje prijedloge predstavlja Parlamentarnoj skupštini BiH, koja treba da ima pravo donijeti odluku.

U sudstvu je nakon djelimično uspjele reforme došlo do znatno višeg stepena nezavisnosti, u smislu političkih

i finansijskih uticaja. Međutim, pritisaka na sudove još ima, ali su sudije otpornije na njih nego ranije. Mediji su u pogledu rada tužilaštava i sudova imali dvostruku ulogu. U jednom segmentu su imali hrabrosti da isforsiraju vođenje pojedinih sudskih postupaka, koji su godinama čekali da zastare, jer su njihovi akteri bili politički ili finansijski moćni ljudi. S druge strane, u tom elanu, predstavnici medija zaboravljali su na intimu ljudi, njihova prava, na pretpostavku nevinosti i mnogo šta drugo. Ponekad je to, kod labilnijih tužilaca, pa i sudija, dovodilo da se kreću linijom manjeg otpora i pokreću ili dovršavaju postupke radi toga i na način, da oni ne bi bili tema medija, što može kod kontrolnih organa izazvati pažnju. Sudovi u cijeloj Bosni i Hercegovini imaju objektivnih problema sa izuzetno velikim brojem predmeta koje ne mogu da riješe. To dovodi do veoma niske efikasnosti sudova, a spora pravda stvara nepravdu. Kada građani moraju čekati ishode radnih sporova, naknade šteta ili rješavanje drugih, po njih egzistencijalnih pitanja, to svakakao nanosi enormnu štetu njihovim ljudskim pravima. Kada državni organi donose efikasno upravne akte i prinudnim putem naplaćuju potraživanja, a fizička i pravna lica čekaju presude Vrhovnog suda po 4 godine u upravnom sporu (a tužba ne odlaže izvršenje upravnog akta) sigurno je da to utiče na ljudska prava. Sudska praksa i kaznena politika nisu usaglašeni, pa u raznim dijelovima iste države građani imaju različit položaj. Navedeni nalazi pokazuju da sada dobro plaćene sudije objektivno, uglavnom, ne mogu odgovoriti izazovima velikog broja predmeta i drugim preprekama, ali da rezultat utiče na nivo vladavine prava u BiH. U svakom slučaju nezavisnost sudstva je sve izraženija.

NASTANAK

U vrijeme započinjanja pregovora u Dejtonu, u Ženevi je prethodno dogovoreno da će Bosna i Hercegovina biti sastavljena od dva dijela, Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Oba su imala svoje ustave, Republika Srpska od 1992. godine, a Federacija BiH od 1994. godine, nakon "Vašingtonskog sprazuma", kada je i formirana. Republika Srpska je unitarnog karaktera, dok je Federacija

Mediji su u pogledu rada tužilaštava i sudova imali dvostruku ulogu.

Sudska praksa i kaznena politika nisu usaglašeni, pa u raznim dijelovima iste države građani imaju različit položaj.

Ustav BiH je oktroisan u Dejtonu, od velikih sila, sa potpisima lokalnih političara, bez parlamentarne procedure, koja ni do danas nije učinjena, kako bi državni parlament potvrdio takav Ustav, kao svoj, odnosno narodni.

Poseban problem su mnoge pravne praznine, koje u slučaju političke potrebe svako tumači na način, koji mu odgovara.

potpuna krajnost, sastavljena od 10 kantona, koji imaju elemente zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. U Ustavu Republike Srpske je pisalo da je ona država i to srpskog naroda. U Ustavu Federacije BiH je bilo navedeno da je Federacija Bošnjaka i Hrvata, kao i drugih koji u njoj žive. U RS su Hrvati i Bošnjaci bili nacionalne manjine, a u Federaciji takva je situacija bila sa Srbima. Ustav BiH je oktroisan u Dejtonu, od velikih sila, sa potpisima lokalnih političara, bez parlamentarne procedure, koja ni do danas nije učinjena, kako bi državni parlament potvrdio takav Ustav, kao svoj, odnosno narodni. Ustav BiH je, stvaran po američkom uzoru i uticaju - kratak i fleksibilan. *Samo pet nadležnosti je bilo navedeno, kao izvornih za državu, ali je ostavljena mogućnost da entiteti sve drugo mogu dogovorno prenijeti na državu. Stoga ne postoji ustavni osnov za odbranu, sud, tužilaštvo, poreske službe, graničnu službu i mnogo toga što je u međuvremenu postala državna ingerencija, potkrijepljena državnim zakonima, nekada nametnutim, ponekad dobrovoljno prenesenim.*

PRAZNINE

Iz svih navedenih razloga jedan od problema nesmetanog funkcionisanja vladavine prava u BiH je upravo kompleksnost, nedorečenost, neuređenost pravnih normi različitog nivoa vlasti i hijerarhijske pozicije opšteg pravnog akta. Poseban problem su mnoge pravne praznine, koje u slučaju političke potrebe svako tumači na način, koji mu odgovara. Radi toga je veoma važno da se u Bosni i Hercegovini, sa dobrom političkom voljom, uz sadejstvo tri ustavna suda, svakog u okviru njegovih ovlašćenja, uredi pravni poredak. Tako da će se izmjeniti Ustav BiH, u njega unijeti ono što je zakonima već u život pretočeno. Uskladiti entitetske ustave sa Ustavom BiH. Ustav RS ima gotovo toliko amandmana koliko i izvornih članova, pa je komentat suvišan. Donesene zakone države nužno je uskladiti sa Ustavom BiH, kao i entitetske zakone usaglasiti sa zakonima BiH, ustavom entiteta i BiH. Potrebno je izvršiti preciznu raspodjelu nadležnosti između države i njenih entiteta, pa će mnogi politički problemi, kao i oni u funkcionisanju vlasti prestati, a država će postati neuporedivo pravija i demokratskija.

U Bosni i Hercegovini se ne može sa sigurnošću potvrditi hipoteza da *suštinski vladaju institucije i sistem*, a ne pojedinačna, grupna volja, posebno partijskih vrhova. Ovo zbog toga što najvažnije odluke donose pojedinci, lideri političkih partija, koji nakon toga koristeći svoj uticaj i autoritet formalno pokrivaju svoje odluke odlukama partijskih organa, koje daju legalitet i legitimitet odlukama pojedinaca, koje su već donesene. Takve odluke u državnoj vlasti, zakonodavnoj i u izvršnoj, poslanici ili ministri bespogovorno provode neuspješno imitirajući demokratiju u tragovima. Predstavnici međunarodne zajednice to veoma dobro koriste, jer im je lakše svoje zadatke izvršiti preko nekoliko političkih vođa, nego sa desetinama ljudi u parlamentima i vladama. Tako *demokratija polako postaje partiokratija*. Za stabilnost države i funkcionisanje stvarne demokratije i vladavine prava, nužno je da se vlast vrati u državne organe i institucije, s tim što je uobičajeno da političke partije imaju izvjesnu dozu uticaja na nosioce državnih funkcija, koje su oni prethodno na izborima kandidovali. Društvo je u tranziciji nakon komunizma, poslije rata, pa su i te otuđene moći i vladavine partija, a ne sistema, faze potpuno razumljive i prolazne.

JEDNAKOST

Jedan od krucijalnih elemenata i principa vladavine prava je jednakost ljudi pred zakonom. Kroz prizmu poštovanja iznesenog principa, ogleda se i funkcionisanje podjele državne vlasti, ljudskih prava i sloboda, vladavine nosilaca moći ili državnog sistema. Građani treba da imaju ista prava, ali i obaveze, što se često zaboravlja. U Bosni i Hercegovini *još uvijek nije postignut dovoljan stepen jednakosti ljudi*, bez obzira na njihovu naciju, vjeru, imovno stanje ili pol. Kako je navedeno, postoji diskriminacija u pogledu biračkog prava, u pojedinim segmentima, ljudi nemaju dostupnost radnim mjestima na području cijele BiH na identičan način, nego to često zavisi od njihove nacije, koja može biti prednost ili mana u određenom dijelu države. Mogućnost pristupa sudu i efikasnost postupka, nisu još uvijek isti za sve. Kada izvršna vlast može praviti selekciju, koje će presude izvršavati, a koje ne, tu jednakosti nema

U Bosni i Hercegovini se ne može sa sigurnošću potvrditi hipoteza da *suštinski vladaju institucije i sistem*, a ne pojedinačna, grupna volja, posebno partijskih vrhova.

Jedan od krucijalnih elemenata i principa vladavine prava je jednakost ljudi pred zakonom.

Novostvoreni bogataši, uglavnom, nedovoljno obrazovani, pod političkom su zaštitom onih kojima su oni novcem pomogli da dođu na vlast.

Mladi nemaju prilike da se zaposle i kreiraju svoju budućnost.

dovoljno. Kada visoki predstavnik može da smjenjuje ljude sa funkcija na koje su izabrani voljom naroda, kada ne mora da daje razloge za takav čin, kada može blokirati imovinu, zabraniti zapošljavanje, sve bez mogućnosti pravnog lijeka, tu je sigurno ugrožena jednakost ljudi pred zakonom, neovisno da li je neko kriv ili ne. Svi moraju imati mogućnost da im se prezentuju dokazi protiv njih, da pravo na odbranu i izjavljivanje djelotvornog pravnog lijeka. Tako je bar u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima izneseno. Jednakost ljudi pred zakonom je, ipak, na neuporedivo višem nivou nego što je bila, a priključivanje evroatlantskim integracijama, smanjenje izolacije, a povećanje integracije, će takav trend pospješiti.

PRIVREDA

Devastirana privreda razorena direktnim i implicitnim posljedicama rata, zaostala tehnologija, radna snaga nedovoljno edukovana za nove procese je zbilja BiH. Predratni socijalistički samoupravni sistem se bukvalno raspao, bez logične tranzicije. Novostvoreni bogataši, uglavnom, nedovoljno obrazovani, pod političkom su zaštitom onih kojima su oni novcem pomogli da dođu na vlast. Privredno zakonodavstvo je prevaziđeno, nekoherentno, tržište podijeljeno. Izvršena je brutalna privatizacija bez socijalnih programa, stotine hiljada ljudi na razne načine je ostalo bez posla. Mladi nemaju prilike da se zaposle i kreiraju svoju budućnost. Ono što u proizvodnji funkcionise su uglavnom mala i srednja preduzeća, koja svojim ukupnim kapacitetom ne mogu pokriti socijalne potrebe. Ne prijavljuju se radnici, ne plaćaju se doprinosi, pa i radi toga je nizak nivo zdravstvene zaštite i penzionog osiguranja. Seriozne strane investicije nedostaju. Normativno privreda je tržišna i slobodna, ali krupni kapital i velike transakcije su moguće jedino u političkim dogovorima i sa takvim interesima. Ekonomija je baza iz koje treba da se podiže i teška socijalna situacija obespravljenog i osiromašenog stanovništva, ophrvanog brigama zbog posljedica rata, izbjeglištva, izgubljenog radnog mjesta, što sve utiče i na legitimitet vlasti, funkcionisanje države i na stvarno postojanje vladavine prava. Drastično poboljšanje stanja u privredi na način da

svi oblici svojine budu zaista ravnopravni, a da svi u tržišnoj utakmici budu u jednakom položaju bez obzira na strukturu kapitala, nacionalni ili politički položaj.

LEGITIMITET

Jedan od osnovnih postulata vladavine prava je svakako legitimitet vlasti, a njena upitnost je evidentno jedan od esencijalnih problema za stvaranje stabilnog društva u Bosni i Hercegovini. Kako je izneseno, vlast je legitimna kada ju većina podvlašćenih smatra kao svoju i prihvata odluke vlastodržaca bez posebnih primjedbi i potpuno dobrovoljno. Samo takva vlast može biti dugotrajna, stabilna i održiva, jer bez pristanka većine građana, intimnog pristanka, svaka vlast može biti legalna, ali kratkog daha. Bosna i Hercegovina je izašla iz teškog rata, sa mnogo ljudskih žrtava, invalida, izbjeglica i devastiranom privredom. I iz ranijeg historijskog perioda, koji je također bio satkan od mnogih ratova, nacionalne i religijske podjele su imale dalekosežne posljedice. U Bosni i Hercegovini žive Srbi, Hrvati i Bošnjaci, kao konstitutivni narodi, uz pripadnike tzv. ostalih. U BiH žive građani katoličke, pravoslavne, islamske, jevrejske vjeroispovijesti. Nije sporno da većina Hrvata državljana BiH, još uvijek svoju državu doživljavaju kao sekundarnu, a da svojom domovinom smatraju Republiku Hrvatsku. Identična je situacija i sa srpskom populacijom u kojoj pretežan dio državljana BiH, kao svoj glavni grad vidi Beograd, a domovinu doživljava u slici Republike Srbije. To je objektivna dijagnoza za koju je potrebno pronaći adekvatnu terapiju. Činjenica je i da u švajcarskoj žive Italijani, Francuzi i Nijemci, ali da svi, gotovo svi, kao svoju domovinu doživljavaju Švajcarsku, a ne Njemačku, Francusku ili Italiju.

KOMPROMIS

Bosna i Hercegovina ne može da opstane na principima majorizacije i preglasavanja, a treba stvoriti ekonomske, obrazovne i socijalne preduslove da se svi građani osjećaju pripadnicima svoje, a ne susjedne države. Ključ

Kako je izneseno, vlast je legitimna kada ju većina podvlašćenih smatra kao svoju i prihvata odluke vlastodržaca bez posebnih primjedbi i potpuno dobrovoljno.

Identična je situacija i sa srpskom populacijom u kojoj pretežan dio državljana BiH, kao svoj glavni grad vidi Beograd, a domovinu doživljava u slici Republike Srbije.

U budućnosti je vjerovatno da će politički opstati manji broj partija, a da će neke od njih uspjeti da imaju političku moć na nivou oba entiteta i tako postanu vođa stvaranja integrativnog tkiva bosansko-hercegovačkog društva.

Visoki predstavnik postavlja tužioce i sudije, strane državljane u Tužilaštvo i Sud BiH, radi učešća u udjelu za borbu protiv organizovanog kriminaliteta.

takve BiH je samo kompromis i tolerancija. Na izbore rijetko izađe 50% birača, a učešće vlasti na nivou BiH predstavlja koaliciju potpuno različitih političkih partija, koje su podijeljene nacionalno i programski, te je teško očekivati da dezintegrativni političko partijski faktori doprinose integrativnosti države i državne vlasti u kojoj učestvuju. Svakako da je i to jedan od uzroka zbog kojeg vlast u Bosni i Hercegovini nije dovoljno legitimna. U budućnosti je vjerovatno da će politički opstati manji broj partija, a da će neke od njih uspjeti da imaju političku moć na nivou oba entiteta i tako postanu vođa stvaranja integrativnog tkiva bosanskohercegovačkog društva.

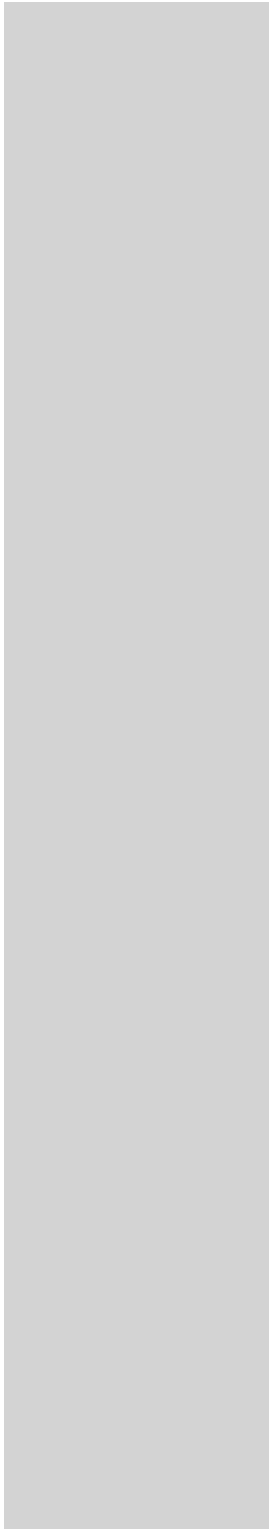
SUVERENOST

Ustav BiH je aneks Mirovnog sporazuma, školski primjer oktroisanog ustava, koji nije donesen od domaćih ustavotvornih organa, niti u domaćoj proceduri. Mirovnim sporazumom je predviđeno da snage za održavanje mira i stabilizacije budu članice NATO pakta, kasnije EUFOR - Evropske snage. Aneksom 10 data su ovlašćenja visokom predstavniku da bude konačni autoritet za tumačenje civilnog dijela sporazuma. Kasnijim deklaracijama, kao što su one iz Sintre ili Bona data je mogućnost da donosi privremene odluke, koje zamjenjuju ustavne amandmane ili zakone, da smjenjuje nepoćudne pojedince, bez vođenja postupka, bez prava na odbranu i prava na upotrebu djelotvornog pravnog lijeka. Visoki predstavnik postavlja tužioce i sudije, strane državljane u Tužilaštvo i Sud BiH, radi učešća u udjelu za borbu protiv organizovanog kriminaliteta. U Ustavnom sudu BiH sude trojica sudija stranih državljana. Traži se saglasnost OHR za određene ličnosti, za pojedina ministarska i druga rukovodeća mjesta. Sve to govori da u BiH ne postoji dovoljni stepen suverenosti i vladavine prava, jer međunarodna zajednica kroz prizmu OHR, EUFOR, Međunarodne policije, prevelikog uticaja od pojedinih ambasada i na drugi način utiču, ne samo na vođenje politike, nego i na vršenje zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Takav trend mora da prestane kako bi Bosna i Hercegovina postala država vladavine prava i stvarne, a ne samo formalne demokratije.

ZAKLJUČAK

Konačno, zaključujući, može se reći da Bosna i Hercegovina normativno, gotovo u svim predviđenim elementima ima visoko postavljene principe vladavine prava. Međutim, sigurno je da svi ti principi vladavine prava još uvijek nisu u stvarnosti dovoljno izraženi zahvaljujući svim dosadašnje turbulencijama i krizama. To su, prema našim nalazima, ipak samo prelazne faze ka nespornim evroatlantskim integracijama i ostvarenju Bosne i Hercegovine kao države suverene, parlamentarne demokratije i sa visokim stepenom vladavine prava. Podjela državne vlasti, ljudska prava i slobode, ustavnost i zakonitost, nezavisno sudstvo, vladavina sistema, a ne pojedinaca, jednakost ljudi pred zakonom i tržišna privreda u što većem procentu ostvarenosti, uz toleranciju i kompromis, zalog su za prosperitet Bosne i Hercegovine, u čiju budućnost u Evropskoj uniji valja vjerovati.

Konačno, zaključujući, može se reći da Bosna i Hercegovina normativno, gotovo u svim predviđenim elementima ima visoko postavljene principe vladavine prava.

ODREDITI JASNE MEĐAŠE I ORJENTIRE ZA BUDUĆNOST

**Izlaganje premijera RS, na posebnoj sjednici
NS RS posvećenoj jednostranom proglašenju
nezavisnosti Kosova**

Milorad Dodik

Cijenim sve stavove i vrijednosti koje su iznesene u nastupima predsjednika NS RS Igora Radojičića i predsjednika RS Rajka Kuzmanovića i u cijelosti podržavam sve što je rečeno. Ne ponavljajući konkretne stavove, zvanično ću reći stav Vlade Republike Srpske: Vlada podržava Zajedničku izjavu i predlaže da Narodna skupština obavi raspravu i usvoji dokument koji smatra odgovarajućim ovoj problematici. Naravno, sve što budem govorio imaće i političku težinu. Ali, to ću pokušati da uradim na drugačiji način od očekivanog.

Nama stalno govore i drže predavanje o tome kako je nedodirljivost i neupitnost međunarodnih granica

Nama stalno govore i drže predavanje o tome kako je nedodirljivost i neupitnost međunarodnih granica nešto na čemu se zasniva svijet.

Jer, isti oni koji su nam govorili o tome kako je međunarodno priznata država nesumnjiv kamen temeljac svake svjetske organizacije zemalja, sada nam dolaze i govore o tome kako je to dobro.

Ja mislim da ovdje treba dati odgovor na neka otvorena pitanja o Republici Srpskoj i BiH.

nešto na čemu se zasniva svijet. A, onda, dođu danas i saopštavaju nam da je ispravno ono što su uradili. A, u suštini, to je rušenje međunarodno priznatih granica. Sad, da smo naivni, a nismo naivni, odnosno, da nismo skloni da cijenimo sve onako kako to realno i jeste, ne bismo shvatili da s nama razgovaraju nedosljedni ljudi. Jer, isti oni koji su nam govorili o tome kako je međunarodno priznata država nesumnjiv kamen temeljac svake svjetske organizacije zemalja, sada nam dolaze i govore o tome kako je to dobro. To je zaista nešto što ne možemo da prihvatimo! Ja mislim da je o Kosovu i svemu tome, u nastupima prije mene, sve rečeno. Ja mislim da ovdje treba dati odgovor na neka otvorena pitanja o Republici Srpskoj i BiH.

OVO NIJE PODRŠKA BiH

Republika Srpska o Kosovu može da ima stav upravo onakav kakav je postavljen našim ustavnim mogućnostim - da imamo specijalne odnose sa Srbijom, zbog činjenice da se radi o matičnoj zemlji većinskog naroda, ovdje, u Republici Srpskoj, uvažavajući strahove i drugih naroda u Republici Srpskoj i njihove frustracije, bojazni i sve ostalo. U okviru takvih rasprava mi moramo da govorimo narednih dana i narednih mjeseci. Očigledno da su se kreatori ovakve odluke grdno prevarili. Oni su računali na ono na šta su naučili na Balkanu, dva-tri dana galame i sve se zaboravi. Ali, očegledno, ovo je vrijeme kada počinje nova era ili se uspostavljaju novi uslovi i novi standardi, mjesto i posljedice koje mi nismo kreirali, ali koji su nama debelo nametnuti. Ovo nije podrška Bosni i Hercegovini.

MEĐUNARODNI FAKTOR

Ovakvo ponašanje međunarodnog faktora, vezano za Kosovo, koji svih ovih godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma nastoji da očuva BiH, uz manji ili veći doprinos nas u BiH, nije doprinos stabilizaciji i dugoročnoj održivosti BiH. To je nešto što moramo da kažemo. Jer, naprosto, mi ovdje ne vodimo dijalog ni sa Bošnjacima, ni sa Hrvatima u BiH - naš odnos je veoma

jasan: mi vodimo dijalog sa međunarodnom upravom koja ima ambiciju i tendenciju da proširi svoja ovlaštenja i traži svaki razlog, pa i ovu Skupštinu će vjerovatno uvrstiti u te razloge, da ovdje ostane OHR, kako bi se sutra, ne znam ni ja, neka nova misija ovdje proglasila, jer, tobože, ne radimo onako kako oni žele i kako oni hoće. Pošto nismo disciplinovani, a nećemo ni da kažemo šta hoćemo na kraju, što smo naučili od njih, jer oni nikad ne govore šta hoće na kraju, onda smo mi ovdje došli u situaciju da naprosto moramo da konačno vodimo dijalog s njima. A ne sa Bošnjacima i Hrvatima.

SIGURNOST

Ni jednom Bošnjaku, Hrvatu i Srbinu u Republici Srpskoj, ni bilo kom drugom pripadniku naroda, ne smije da fali dlaka s glave i ja ću se lično suprotstaviti svakom obliku nasilja koji bi bio usmjeren ka tome. To je nešto što je nedopustivo i ovdje svi moramo da uložimo napor ka stabilizaciji i međusobnom povjerenju. Ali, ako ovdje Bošnjaci danas čute i ako Hrvati čute danas o tome šta se dešava nama, vjerovatno je moguće da ćemo i mi jednog dana morati da čutimo, ili htjeti da čutimo, kad i njima baš ne bude ugodno... Ja to razumijem na taj način.

PRESEDAN

Dakle, uloga međunarodne zajednice, što se tiče ovog pitanja, nije doprinos stabilizaciji u BiH. Kažu nam: ovo nije presedan. Pa koga mogu da uvjere u to? Kako da čovjek sa zdravom logikom uopšte pomisli da je to moguće, da to nije presedan? Naravno da je veoma, veoma opasan presedan! Uporno nam ponavljaju stavove o nepromjenjivosti granica, a onda dođu i podrže secesiju. Ovih dana nama kažu to isto: vi ste odgovorni za situaciju. Naravno da smo odgovorni, zašto nam sad to govorite? Pa mi smo odgovorni već dvije godine, mi smo odgovorni ovdje već godinama unazad! Republika Srpska je dala ogroman napor u stabilizaciji prilika u BiH. Republika Srpska je ona koja je svjesno, ili pod pritiskom, a u većini zbog ovog drugog,

Ni jednom Bošnjaku, Hrvatu i Srbinu u Republici Srpskoj, ni bilo kom drugom pripadniku naroda, ne smije da fali dlaka s glave i ja ću se lično suprotstaviti svakom obliku nasilja koji bi bio usmjeren ka tome.

Dakle, uloga međunarodne zajednice, što se tiče ovog pitanja, nije doprinos stabilizaciji u BiH.

Umorni smo od ispunjavanja uslova! Kad neko pomene uslove, više ne znam šta da radim.

Šta će biti kad se dođe do Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Kosova i, recimo, prihvati 23 zemlje, a 4 ne prihvati?

značajan dio svojih nadležnosti prenijela na BiH u iskrenoj namjeri da se izgradi dodatno povjerenje, da se izgradi evropski put BiH. Danas je urušeno i moje povjerenje u Evropske vrijednosti! Kad sam pričao sa odgovornim evropskim ljudima, onda su mi rekli: idemo sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, kada vi ispunite uslove.

USLOVI

Mi se trudili da ispunimo. I satirali smo se ispunjavajući uslove. Umorni smo od ispunjavanja uslova! Kad neko pomene uslove, više ne znam šta da radim. I onda nam kažu: kad ispunite uslove, tada će 27 zemalja morati to da verifikuje. Šta je sad? Ima li Kosovo evropsku perspektivu? Kakvu? Gdje je 27 zemalja Evrope koje će ga priznati? Znači, to je širi kontekst nego što neko misli da su to sad, ovdje, naše emocije! Ili, da je to naš trenutni revolt na situaciju koja se stvorila. Ovo je opasan presedan. Već se sada zna da pet zemalja, ili tri, u EU neće priznati Kosovo. Da li to znači da će Evropa mijenjati standarde? Pa, juče su nam govorili da ne mogu promijeniti ni jedan standard, kako sad odjednom mijenjaju standarde?

Šta će biti kad se dođe do Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Kosova i, recimo, prihvati 23 zemlje, a 4 ne prihvati? Hoće li se reći da je to u redu? Pa, jesu li, prije neki dan, odbili Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom zato što samo jedna zemlja članica, Holandija, nije prihvatila taj sporazum. Dosta nam je više duplih poruka, dosta nam je više priča koje nisu onakve kakve trebaju da budu, dosljedne i sa namjerom da nas uvjere da su dobronamjerne! Nisu dobronamjerne! Mi ovdje smo za njih još uvijek eksperiment. Oni pokušavaju da nas drže od situacije do situacije i odavno su prestali da daju pomoć onako kako je nama potrebno i grade ovdje poligon za obučavanje evropske i druge administracije za upravljanje kriznim područjima. Ovdje je najlakše naučiti, ovdje nemate nikakve nesigurnosti – ovdje je dobro biti! Razlika je biti ovdje i biti negdje u Iraku. Ali, da bi otišao u Irak ili Avganistan, morate se prvo ovdje obući, pošto je ovdje mirno, ovdje za učenje uvijek imate sve što je potrebno, kao studenti kad idu u studentske domove, tako i oni dolaze

ovdje da uče u mirnoj situaciji. Moram tako da govorim, jer je ovo neodrživa situacija!

ZNAMO KUD IDEMO

Mi hoćemo da budemo partneri i tražimo potvrdu tog partnerstva veoma brzo. Nismo mi iracionalni ljudi. Nismo mi oni koji će uputiti Republiku Srpsku na neizvjestan put i dati razlog bilo kome da nešto uradi. Nećete to doživjeti! Ovaj put nećete! Ali, znajte da znamo kud idemo! Dakle, nećemo nikoga ni iritirati, ni bilo šta uraditi, ali nemojte nam više duple priče pričati! To sam rekao i danas u bilateralnim razgovorima: pustite nas da izgradimo stabilnost i mir!

Pozivam Bošnjake i Hrvate u BiH da se pozabavimo našim problemima bez međunarodne intervencije, jer samo na taj način možemo da funkcionišemo stabilno. Ni na jedan drugi ne možemo! Nikakva intervencija međunarodne zajednice ovdje neće uroditi plodom! I ja, dok vodim RS i dok sjedim ovdje i stojim pred vama, nikakva intervencija međunarodne zajednice neće dodatno izgraditi BiH osim naše volje. Neće! Ništa osim našeg prihvatanja! Ja sam spreman da radimo na tom zajedničkom putu, ali nisam spreman da ovdje naši narodi s kojima zajedno živimo, uporno čekaju šta će nam uraditi međunarodna zajednica da bi likovali, da bi rekli: nije dovoljno, trebalo je još žesće! E, ne može više! Republika Srpska je u stanju jedne pobune, demokratske pobune protiv takvog načina razmišljanja međunarodnih predstavnika. Oni misle da je dovoljno da neko od ambasadora nazove telefonom, kaže šta treba da se uradi, i da se to uradi. Možda je moglo, možda je moglo i u vrijeme mog prvog mandata, ali sad ne može! Promijeni se vrijeme, promijene se ljudi. I, naprosto, moraju da zabore da je to moguće!

PROTIV PRIZNAVANJA

Ja sam protiv priznavanja Kosova, koju je uradila Velika Britanija, Njemačka i ostale velike i moćne zemlje. Ne mogu da utičem na politiku njihovih vlada, ali moraju da znaju da smo mi protiv, jer to nama ovdje pravi problem.

Mi hoćemo da budemo partneri i tražimo potvrdu tog partnerstva veoma brzo.

Pozivam Bošnjake i Hrvate u BiH da se pozabavimo našim problemima bez međunarodne intervencije, jer samo na taj način možemo da funkcionišemo stabilno.

Ovo je presedan koji će biti potvrđen, vjerovatno, u nekim narednim vremenima na mnogim mjestima, ali kako god stvari išle na tim drugim mjestima, ovdje se mora po svaku cijenu očuvati mir i stabilnost.

Ovdje trebaju čisti odnosi.

Ali, kao što smo uvijek na raspećima razne vrste, tako smo i ovdje na raspećima. Nama kažu stranci: nema veze Kosovo sa ovim ovdje? Ha, počecemo se smijati na to, nemoguće je da nema veze! Ali, i mi ovdje iracionalnu vezu pravimo. Ja znam da dosta ljudi u Republici Srpskoj, ili značajan broj njih, koji razmišljaju o tome da je sad zgodna prilika da mi donesemo odluku i odvojimo se. U isto vrijeme, ti isti nisu spremni da kažu: u redu je ovo što je uradilo Kosovo. Ta politika duplih standarda mora da prestane i moramo da gradimo principe na kojima temeljimo stvari! Zato je ovo opasno za nas i zato ovo može da ima reperkusiju u budućnosti! Ovo je presedan koji će biti potvrđen, vjerovatno, u nekim narednim vremenima na mnogim mjestima, ali kako god stvari išle na tim drugim mjestima, ovdje se mora po svaku cijenu očuvati mir i stabilnost. Ne smije biti nasilja! Ne! Vlada Republike Srpske, Ministarstvo će svim čime raspolaže, suprotstaviti se nasilju. Ne pomažu ovi koji se busaju u prsa! Nikada nam nisu pomagali nasiljem! Vrijeme je drugog odnosa. Vrijeme je izgradnje nekog stava. Mi izražavamo ovo što je Predsjednik rekao: naš dejtonski put i našu dejtonsku ulogu. I mi hoćemo da stranci već jednom prestanu pričati: pa, nije upitna Republika Srpska. A, od svih u BiH, upitna je. E, sad hoćemo da nam drugi kažu: je li upitna ili nije? Da bismo mi znali kuda dalje da ide Republika Srpska. Zato hoćemo da nam se to potvrdi u Parlamentu BiH, koji nikada nije utvrdio ni dejtonski ustav, ni ovaj Ustav nije potvrdio, da se kaže da je Republika Srpska u dejtonskom kapacitetu sastavni dio BiH! Hoćemo da to čujemo, nećemo više da glumimo, nama ne treba više priča u kojoj će neko očekivati i pretpostaviti neko ponašanje!

ČISTI ODNOSI

Ovdje trebaju čisti odnosi. Mi jasno kažemo: nije problematična BiH, ako je Republika Srpska u njoj, ali želimo da to drugi jasno podrže! Kad podržite, idemo dalje, promijenjećemo atmosferu! A ovako, da ja čekam kad će Silajdžić, Tihić, izaći ili uspjeti obezbijediti podršku međunarodnih faktora o nekoj reformi koja dodatno dokida Republiku Srpsku – to nije znak ikakvog povjerenja! Ili, da oni misle kad će Dodik, ili neko, evo, hajde, sinonim za

ovo sve, kad će donijeti odluku o nezavisnosti. Dajte, ljudi, da se okrenemo sebi! Svi narodi su ovdje napaćeni, svi su narodi ovdje stradali! Mora prestati iz Sarajeva satanizacija Republike Srpske! Među 97.000 i više poginulih u BiH nalaze se i Srbi, koji su stradali zbog nečije i neke politike; nalaze se i Bošnjaci, koji su stradali zbog nekih politika, i Hrvati koji su na takav način stradali. Ali, odgovornost je individualna, prestanite da nas kolektivno optužujete! Ne može Republika Srpska, i neće više pristati, kolektivno da bude odgovorna ni za šta! Vratimo se principima na kojima možemo da egzistiramo. Mi nećemo da budemo progonjeni, mi smo ovdje svoji na svome! Svi podjednako: i Srbi i Bošnjaci i Hrvati i ostali u BiH! Ni jedan stranac nama neće donijeti nikakvu sreću ovdje: ni Bošnjacima, ni Srbima, ni Hrvatima! Zato i govorim ovako, jer mislim da je krajnje vrijeme da to uradimo! Ako ne uradimo brzo, onda ćemo doći u situaciju da moramo ponovo da sjednemo ovdje i da kažemo: čekajte, pokušali smo pa nije išlo!

NISMO AVANTURISTI

Republika Srpska ima odgovornost, nismo avanturisti da mislimo sada donijeti odluku o nezavisnosti. Mi pozivamo na saradnju, pozivamo na dogradnju, pozivamo na poštivanje odnosa, ali nemojte nas više stavljati i etiketirati onako kako nas do sada etiketiraju! Sve i jedan koji je počinio ratne zločine neka bude procesuiran, dok je god biološki živ neka se bavi njime pravosuđe, ali prestanite više dirati narod i Republiku! Ne može se više prihvatiti ta vrsta dimenzije. Ali, isto tražimo odgovornost svih drugih, bez ikakvog osjećaja da se ovdje radi o podvojenosti. Ovo je nova Republika Srpska, ovo je Evropska RS, ovo je Republika Srpska u kojoj 100 odsto sigurnost treba da ima svaki čovjek, bez obzira na nacionalnost! Ja to hoću da bude i u BiH! Naši problemi su, dakle, odnosi među nama, koje treba da dogradimo, a oni se značajno komplikuju zbog stava međunarodnog faktora koji je ovdje i koji, ponekad, odgovara jednima, pa sutra drugima, a nekada - za dvije sedmice - trećima. Mi samo reagujemo dramatično kada su nam povrijeđena prava ili kada likujemo. Ponašamo se veoma relaksirano kada su drugima povrijeđena prava, kao „nas neko nešto štiti“.

Ne može Republika Srpska, i neće više pristati, kolektivno da bude odgovorna ni za šta!

Ni jedan stranac nama neće donijeti nikakvu sreću ovdje: ni Bošnjacima, ni Srbima, ni Hrvatima!

Jesu moćni i veliki, ali ja sam danas govorio o tome: došlo je vrijeme kada morate razmišljati na drugi način!

Republika Srpska je prije izvjesnog vremena krenula na neupitan i nezaustavljiv put demokratizacije i zaštite svojih prava.

JASNI STAVOVI

Dakle, ovdje su jasni stavovi izneseni. Prvi je da se ne prizna nezavisnost Kosova, jer kad bi mi priznali nezavisnost Kosova, onda se stvaraju uslovi za logično pitanje: a zašto mi sad to ne uradimo ovdje? Zašto mi ne provedemo taj isti akt? Taj akt odvajanja Kosova je unilateralan i nije on sam po sebi problem. Ima mnogo mjesta na svijetu gdje bi neke lokalne skupštine to uradile. To je sporedna stvar. Ovdje je suštinska stvar priznanje takve unilateralne nezavisnosti! To je suštinska stvar. A vidimo ko priznaje i kako priznaje. Danas imamo, čak, i ocjene ljutnje zato što ih se ne razumije. Zamislite, molim vas!? Jesu moćni i veliki, ali ja sam danas govorio o tome: došlo je vrijeme kada morate razmišljati na drugi način! Za nas je bitno da mi u Republici Srpskoj situaciju držimo pod kontrolom u potpunosti.

STVORENO NOVO PRAVO I PRAKSA

Republika Srpska je prije izvjesnog vremena krenula na neupitan i nezaustavljiv put demokratizacije i zaštite svojih prava. Ta zaštita prava podrazumijeva sprečavanje bilo kakvog prenosa nadležnosti koji nije u interesu Republike. Ne interesuje nas ni jedan strani ekspert, ni jedna strana vlada koja misli da je to nešto što je dobro za nas. Sve reforme pod vođstvom međunarodne zajednice u BiH moraju da prestanu i moraju da postanu vlasništvo ljudi u BiH! Ili, nema reforme! To su stvari koje moramo jasno poručiti svi mi u BiH, ne samo iz Republike Srpske!

Mislim da je veoma jasno rečeno da ovakva odluka i priznanje prije svega, stvara opasan međunarodni presedan. Priznanje Kosova od strane većeg broja članica Ujedinjenih nacija, predstavlja potvrdu ili stvaranje novog prava i nove prakse i novih principa i ukoliko Republika Srpska ne bude prihvaćena u okviru BiH, ali ne od strane međunarodne zajednice koja može da bude garant toga, nego od strane naših partnera u BiH, onda mi možemo da shvatimo ovo priznanje kao znak da Republika Srpska može u budućnosti da računa sa takvim pravom. To moramo jasno poručiti svijetu i mora biti jasno da Republika Srpska neće oklijevati da provjeri mišljenje svojih ljudi na referendumu o svom sta-

tusu. Ali, to nije stvar u koju ćemo mi lakomisleno ići. Sad ću odgovoriti nekima ovdje, na lokalnom nivou, koji traže, odjednom, neke „kontramjere“- koje su referendum.

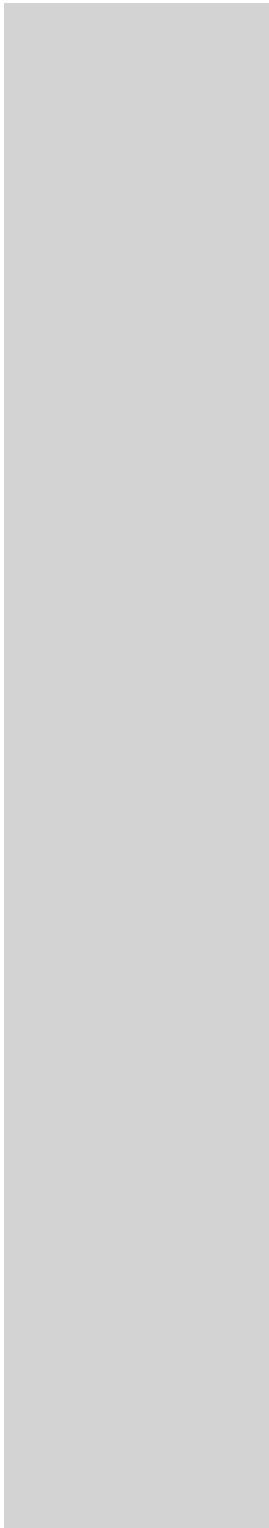
REFERENDUM

Referendum se samo jednom upotrebljava po tom pitanju i nikada više. Samo jednom! Kad odlučimo, ako odlučimo, onda to mora biti jasno da je to samo jednom! Nema pet puta, nema dva puta, nema igranja s tim! A da bi se eventualno to moglo, onda se mora mnogo toga još uraditi: za početak pokušajmo u BiH da napravimo dogovor, da zajedno izađemo sa ovim - uz jačanje, napravimo Bosnu i Hercegovinu kakvu možemo ovoga trenutka i nastavimo dalje u miru i stabilnosti. Republika Srpska ne može da bude osporavana i neće biti osporavana! Nećemo razgovarati ni o čemu, bez obzira koliko se to od bilo koga procjenjivalo nadmenim, ako se dovodi u pitanje Republika Srpska! A dovodi se u pitanje. Kad sumnjamo na nekog ko kaže: nije sporno, a u suštini radi da je sve sporno! Znamo mi kako su to nama stranci ovdje servirali. U ovim ključnim trenucima ovdje je važno da iskažemo potpunu spremnost i garanciju na miran život ljudi ovdje u Republici Srpskoj, bez obzira na nacionalnu pripadnost i to je nešto što i današnja rasprava i sve rasprave u narednim danima moraju da potvrde! Nesumljivo! I u tom pogledu moja poruka je sljedeća: da danas Narodna skupština u okviru ove Izjave nađe kapacitete i donese određeni akt snage deklaracije ili rezolucije i da jasno stavi međaše našeg ponašanja u ovom trenutku po ovom pitanju. Ali, isto tako, i orjentire za našu određenu budućnost, koja mora biti jasna i nedvosmislena.

Nema niko pravo da nama zabrani da razmišljamo o sebi na različite načine. Mi razumijemo realnost. Ona je takva kakva jeste. Pozivamo Bošnjake i Hrvate da prihvate Republiku Srpsku u BiH da bismo mogli, na tim osnovama, da idemo dalje i da gradimo našu zajedničku zemlju. Ukoliko to priznanje izostane u kratkoročnom ili dugoročnom vremenskom periodu, to je nama jasan znak kako nas doživljavaju, šta se želi od nas i mi ćemo onda morati da utvrdimo neke druge politike, koje će možda biti motivisane i nekim događajima oko, i u vezi, s Kosovom.

Referendum se samo jednom upotrebljava po tom pitanju i nikada više. Samo jednom! Kad odlučimo, ako odlučimo, onda to mora biti jasno da je to samo jednom! Nema pet puta, nema dva puta, nema igranja s tim! A da bi se eventualno to moglo, onda se mora mnogo toga još uraditi: za početak pokušajmo u BiH da napravimo dogovor.

Mi razumijemo realnost. Ona je takva kakva jeste.

Strankama lijevog centra treba

JASNO VOĐSTVO ZASNOVANO NA REALNOSTI, A NE NA EMOCIJAMA I ISTORIJI

Howard Knight

U momentu kada budete čitali ovaj članak, Kosovo će vjerovatno proglasiti nezavisnost, a SAD i većina EU zemalja će ubrzo nakon toga priznati taj status, ali će mali dio njih ponavljati svoja dobro izvježbana odbijanja.

Biće zveckanja oružjem. Rusija je već iznijela svoj stav da će rješenje ovog pitanja dovesti u vezu sa svojim stavom vezanim za budućnost Južne Osetije i Abhazije. Imao sam priliku da budem član posmatračke misije za vrijeme predsjedničkih izbora, održanih prošli mjesec u Gruziji. OEBS/ODIHR zaključci vezani za ove izbore bili su stvarni prikaz tamošnjih događaja. Nastavak destabilizacije nije u interesu građana Gruzije niti stanovnika čitavog regiona. Ostale zemlje, kao Grčka, neće na samom početku

Biće zveckanja oružjem.

Nastavak destabilizacije nije u interesu građana Gruzije niti stanovnika čitavog regiona.

Veoma je bitno da Rusija nije uključila Republiku Srpsku u svoje komentare koji su se odnosili na Južnu Osetiju i Abhaziju.

Posljednjih pet godina nezavisnost Kosova je bilo neizbježno pitanje.

priznati Kosovo, ali će to uraditi u periodu od narednih 12 mjeseci.

Veoma je bitno da Rusija nije uključila Republiku Srpsku u svoje komentare koji su se odnosili na Južnu Osetiju i Abhaziju. Trvdnja SPONE da Republika Srpska treba, takođe, postati nezavisna ukoliko Kosovu bude priznat ovaj status, samo je prazna priča. Umjesto da ugađaju ovakvom stavu, SNSD i njegovo vođstvo bi trebalo da budu nedvosmisleni u uvjeravanju da se to neće desiti. Uspostavljeni teritorijalni status Bosne i Hercegovine, uključujući Republiku Srpsku, neće se promijeniti. Poigravanje SNSD-a sa pitanjem referendumu o statusu Republike Srpske vodiće građane u pogrešnom pravcu.

KOSOVO

Posljednjih pet godina nezavisnost Kosova je bilo neizbježno pitanje. Veoma je teško vidjeti bilo kakvu pozitivnu stvar koja je proistekla iz odlaganja rješenja pitanja statusa. U stvari, svi ekonomski, socijalni, životni i diplomatski dokazi govore o tome da je odgađanje bilo štetno, ne samo za Srbiju i Kosovo, već i za ostatak Jugoistočne Evrope.

Prije nekoliko mjeseci vratio sam se u Srbiju kako bih se ponovo sastao i razgovarao sa vođama svih partija lijevog centra, ženama i mladim ljudima. Takođe sam imao mogućnost da razgovaram s ključnim članovima NVO-a uključenim u proces izgradnje demokratije, sindikatima te predstavnicima štampanih i elektronskih medija. Znao sam da ću, u javnosti, čuti "službenu stranu", ali me je iznenadilo skoro univerzalno ponavljanje stava, iznošenog na privatnim sastancima, da "ne postoji mogućnost da će Kosovo postati nezavisno, jer će to narušiti suverenitet Srbije i njen teritorijalni integritet".

Kao da se radi o kolektivnom poricanju nedavne istorije i neprihvatanju da su ovi tragični događaji, bez ikakve sumnje, promijenili političku sliku budućnosti.

Uz nekoliko izuzetaka, politički aktivisti lijevog centra u Srbiji su govorili o mitskom Kosovu. Govorili su o njemu kao o zemlji bez ljudi, osim onih koji žive u Srpskim enklavama, i svakako nisu govorili o ljudima koji bi mogli,

u doglednoj budućnosti, jednostavno shvatiti da je moguće da će biti manjina koju većina u „Velikoj Srbiji“ posmatra s visine.

Kada sam postavljao pitanja o politici i praksi, koja bi mogla omogućiti reintegraciju Kosova sa Srbijom, suočio sam se s tišinom. Nije bilo izražavanja mišljenja o pitanjima: kako bi parlamentarne i opštinske strukture trebale izgledati? Nije bilo odgovora o reintegraciji vojnih ili policijskih snaga, nije bilo vizije o tome kakva bi mogla biti struktura obrazovnog sistema...

Mlađi ljudi bili su jednoglasni u tome da bi najvažnija politička promjena, koju bi željeli da vide, trebalo da se odnosi na pristup lakšem dobijanju viza da bi bili u mogućnosti da putuju u druge zemlje. Možda bi, da su imali šansu da putuju, shvatili da do reintegracije Srbije i Kosova jednostavno neće doći.

REALNOST

S jedne strane, lako je razumjeti zašto bi bilo što, što bi bilo suprotno od prijedloga srpskih političara „da Kosovo nikad neće biti nezavisno“, izazvalo političku katastrofu. Nestabilna izborna pozicija, reflektovana u rezultatima predsjedničkih izbora, pokazuje svu težinu i kompleksnost rješavanja ovog problema. Ali, posljednjih 12 mjeseci partije lijevog centra trebale su jasno vođstvo, zasnovano na realnosti, a ne na emocijama ili na istoriji, a to se nije desilo.

Ironično, većina političara i građana s Kosova živjeli su u nestvarnom svijetu. Iz njihove perspektive, u slučaju da Kosovo dobije nezavisnost, doći će do rješenja svih njihovih ekonomskih i društvenih problema. Naravno, ne može se desiti ništa što je suviše daleko od stvarnog stanja. Kosovo će se i dalje suočavati s velikim brojem izazova, ali više neće imati izgovor „da ne mogu napredovati sve dok ne razješe svoj status“.

Dakle, koji zadatak partije lijevog centra i socijal-demokratske partije imaju u ovom momentu? Nedvojbeno, jedan od zadataka mora biti taj da rade na kreiranju jasnih političkih vrijednosti i političkih programa koji će se baviti pitanjima s kojima se suočavaju građani u svakoj zemlji i zemljama Jugoistočne Evrope.

Možda bi, da su imali šansu da putuju, shvatili da do reintegracije Srbije i Kosova jednostavno neće doći.

Kosovo će se i dalje suočavati s velikim brojem izazova, ali više neće imati izgovor „da ne mogu napredovati sve dok ne razješe svoj status“.

JEDNOGLASNOST

Kada sam omogućio sastanke članova socijaldemokratskih partija, u kontekstu Pakta stabilnosti Jugoistočne Evrope, skoro da smo postigli jednoglasnost u pogledu prioritetnih pitanja i načina na koji se ova pitanja trebaju rješavati. Dakle, sada je vrijeme za lidere socijaldemokratskih partija da budu lideri. Oni treba da budu jasni i izričiti u pogledu njihovih zajedničkih političkih vrijednosti, treba da indentifikuju zajedničke ekonomske, društvene i strategije koje se odnose na zaštitu životne sredine, od kojih će imati koristi njihove zemlje pojedinačno i građani koji žive na području cjelokupne regije.

Dakle, sada je vrijeme za lidere socijaldemokratskih partija da budu lideri.

VIZIJA

Možda je najnovije *dijete u bloku* obezbijedilo osnovu za uspostavljanje osnovnih vrijednosti, koje važe za socijaldemokratske partije širom regiona.

Hašim Tači je, prilikom izlaganja svoje vizije Kosova, dao sljedeći opis:

Jedna nacionalna nezavisna država

- Članica međunarodne zajednice
- Članica UN-a
- Članica EU
- Sarađuje sa zemljama koje je okružuju

Državljeni

- Građani koji s ponosom govore o sebi kroz svoju nacionalnu državu, a ne kroz svoju nacionalnu pripadnost

Jednakost građana

- Multietnička država
- Multireligijska država
- Protiv svih oblika diskriminacije na osnovu rasne pripadnosti, pola, etničke pripadnosti, ali za zaštitu prava manjina
- Potpisnica *ECHR*

Možda je najnovije *dijete u bloku* obezbijedilo osnovu za uspostavljanje osnovnih vrijednosti, koje važe za socijaldemokratske partije širom regiona.

- Država u kojoj će dva jezika biti ravnopravno zastupljena¹

Sigurna i bezbjedna država

- Koja poštuje teritorijalni integritet svih država u regionu
- Paktovi protiv agresije sa svim zemljama u okruženju
- Nezavisne bezbjednosne i odbrambene strukture, koje sarađuju sa drugima, u pogledu zajedničkog članstva u okviru NATO-a

Sigurna i bezbjedna država

Moderna demokratija

- Sa modernim, demokratskim strukturama i institucijama,
- Medijski emiteri, bez državne kontrole, s obavezom da budu nepristrasni
- Slobodni, nezavisni mediji
- Razvijeno i napredno civilno društvo

Moderna demokratija

Slobodna tržišna ekonomija

- Osnažuje i izgrađuje kapacitete preduzeća
- Javno regulisana, efikasna i transparentno vođena privreda
- Nastavak odgovarajuće privatizacije
- Moderna mreža za privredne odnose i zaštitu prava radnika
- Slobodni sindikalni pokreti

Poštovanje vladavine prava

- Razvijanje nove zakonske mreže i legislative koja će biti u interesu svih građana
- Nezavisno sudstvo
- Jednakost svih građana pred zakonom
- Netolerancija prema korupciji
- Netolerancija prema organizovanom kriminalu

Poštovanje vladavine prava

¹ Tači je šokirao druge članve PDK-ovog tima za razvoj politika kada je insistirao na tome da će Kosovo biti najmanje dvojezično albansko i srpsko (a po mogućnosti trojezično sa dodatkom engleskog jezika) u svim aspektima upravljanja i obrazovanja

Postizanje zajedničkog dogovora o zajedničkim vrijednostima obezbjeđuje prostor u kome se može raspravljati o politikama i raditi na implementaciji strategija vezanih za ključna pitanja.

Još uvijek ne postoji veliki broj političara u bilo kojoj od zemalja – ili u okviru međunarodne zajednice – koji su poklonili pažnju ruralnim zajednicama i ruralnoj ekonomiji.

Moderno socijalno osiguranje

- Obezbjeduje sigurnu zaštitu za one koji nisu u mogućnosti da sebi i svojoj porodici obezbijede minimum osnovnog standarda,
- Regulisane državne/privatne penzije

Moderna, kolektivno-obezbijedena i javno finansirana

- Zdravstvena zaštita – da bi se poboljšao zdravstveni status svih građana
- Obrazovni sistem – da bi se maksimizirao i ostvario razvojni potencijal naše djece

DOGOVOR

Postizanje zajedničkog dogovora o zajedničkim vrijednostima obezbjeđuje prostor u kome se može raspravljati o politikama i raditi na implementaciji strategija vezanih za ključna pitanja. To će, takođe, obezbijediti zajedničku priliku da svi uče o uspjesima i neuspjesima svake zemlje pojedinačno.

Navedimo samo jedan primjer. U nekim zemljama, poljoprivredna radna snaga čini 40 odsto od ukupne radne snage te zemlje. Kolaps zaposlenosti u industriji i komercijalnoj poljoprivredi, nedostatak sigurnog zaposlenja – na području zemalja koje pripadaju Jugoistočnoj Evropi – mnoge građane na području ovih zemalja prisililo je da žive u siromaštvu. Građani su zarobljeni u obrascu kojeg karakterišu niska stopa produktivnosti, nerazvijena zemljoradnja, preko 70% farmera proizvodi proizvode samo za svoje kućne potrebe; nezaposlenost mladih je veoma visoka, a tradicionalni načini pronalaska zaposlenja u Njemačkoj i Švajcarskoj, nisu više tako lako dostupni. Ovo stvara prostor za veliki broj razočaranih mladih ljudi koji će najvjerovatnije ispoljiti svoj bijes, iracionalno, na drugima (npr. manjinama) i svojim demokratskim institucijama.

Još uvijek ne postoji veliki broj političara u bilo kojoj od zemalja – ili u okviru međunarodne zajednice – koji su poklonili pažnju ruralnim zajednicama i ruralnoj ekonomiji. Ipak, ljudi ovog regiona će morati mnogo da uče. Samo

pogledajte kako je Bugarska kombinovala institucionalnu izgradnju i finansijsku podršku u okviru strateške opredjeljenosti da prevaziđe problem ruralne niske stope zaposlenosti. Uzmite u obzir na koji način je ta strategija smanjila političke turbulencije i pokazala da građani mogu da dobiju sve iz demokratskih procesa.

ZAKLJUČAK

Da li su lideri i članovi socijaldemokratskih partija iz Jugoistočne Evrope spremni za ovaj izazov i da li su spremni da krenu naprijed ili će i dalje dominirati uskonacionalistička ili etnički zasnovana politika koja se poziva na istoriju?

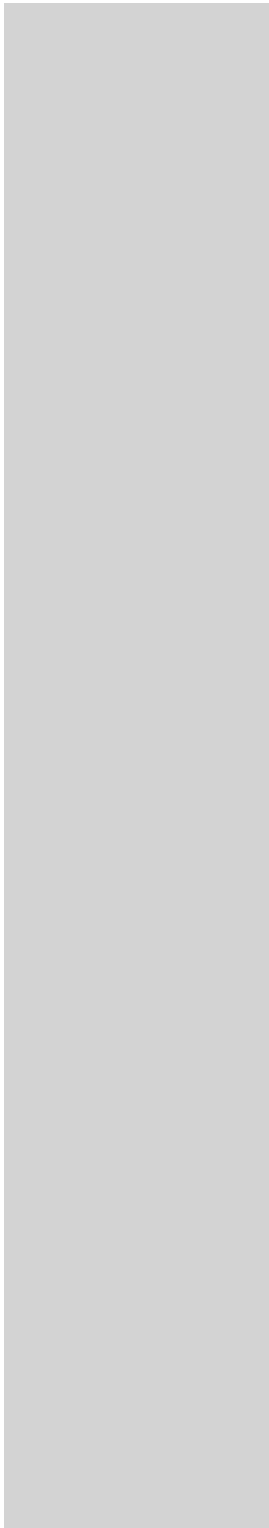
Howard Knight

Bio je predsjedavajući Jedinice za Lokalnu upravu, LP, VB , sve do 2001.godine. Od tada je radio kao nezavisni konsultant za strategiju i politiku i poboljšanje javnih nastupa, te u razvojnim projektima i treninzima u VB i zemljama u razvoju. U toku proteklih 20 godina je radio s partijama lijevog centra, uglavnom socijaldemokratskim, s područja Centralne Amerike, Istočne i Jugoistočne Evrope. Partijama je davao savjete u pogledu pitanja koja se odnose na strategije, vezane za predsjedničke, parlamentarne i lokalne izbore u 15 različitih zemalja. Sproveo je istraživanja i analize i obezbijedio preporuke za ono što su nazvali - Bosanska Becon Šema. Takođe je omogućio sastanke socijaldemokratskih partija na području Jugoistočne Evrope u pogledu razvijanja odgovora o Paktu za stabilnost Jugoistočne Evrope.

Ovo je potpuno lični stav. Ne predstavlja poglede niti razmišljanja LP ni laburističke vlade u Velikoj Britaniji.

Howarda možete kontaktirati putem slijedeće elektronske adrese: howardknightsheffield@hotmail.com

Da li su lideri i članovi socijaldemokratskih partija iz Jugoistočne Evrope spremni za ovaj izazov i da li su spremni da krenu naprijed ili će i dalje dominirati uskonacionalistička ili etnički zasnovana politika koja se poziva na istoriju?

ORGANIZACIJA POLITIČKE STRANKE

Rajko Vasić

Na bosanskohercegovačkom prostoru veoma malo je iskustva u organizovanju političkih stranaka. Danas na političkoj sceni imamo reminiscenciju ka-peovske matrice neprikosnovenog lidera, revitalizirane otpatke istorijskih nacionalnih poema, falsifikatore nacionalnih i opštih povesti i povijesti, žonglere i oponašatelje narodnjačkih i centrumaških političkih pozicija, konceptualiste kriminalizovane odbrane nacije i klasične pljačkaše vlastitog naroda – sve samo ne tradicionalne niti moderne organizacije političke stranke koje artikulišu političke i svake druge interese individuuma i kolektiviteta.

UZROCI SU OBJEKTIVNI

Naslijeđe komunističke polimerizacije klasnih interesa kroz Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda, Savez omladine i Savez sindikata iskorišteno je samo u jednom dijelu, i to onom koji se površno predočavao kao svezemaljska moć jednog lidera i predstavljao kao konačni uticaj kompartije na svaki mogući politički, privredni i

Na bosanskohercegovačkom prostoru veoma malo je iskustva u organizovanju političkih stranaka.

Zatalasane mase ponašale su se u politici sa istim konačnim efektom koji bi se dobio kada bi sto hiljada gledalaca sišlo sa tribina na travnjak da odigra utakmicu umjesto igrača.

Izgradnja društva koje ima pretenzije da se barem priključi evropskim integracijama, ako već ne može postati industrijsko ili postindustrijsko, informatičko ili aktivno globalizovano, zahtijeva druge vrste aktera na političkoj sceni.

privatni događaj i proces (što uopšte nije bilo tačno). Ta liderska i moćnička nijansa komunističkog organizovanja preuska je da bi se, naročito u novim uslovima, konstruisao prednapregnuti kostur moderne stranačke organizacije, zasnovane na klasičnim iskustvima. Ta uska nijansa nema ni jedno ni drugo. Jer, i sama komunistička vještačka polimerizacija političkog predstavljanja unaprijed se lišila svake tradicije demokratskog stranačkog organizovanja, a doskorašnja istorija pokazala joj je da se tako sakata ne može transformisati ni u modernu političku organizaciju.

Objektivno je i ono što se dogodilo nakon preuzimanja raspadnutog kormila društva i poligona političkog organizovanja od strane ultranacionalista anarhističke i kriminalne provenijencije. Zatalasane mase ponašale su se u politici sa istim konačnim efektom koji bi se dobio kada bi sto hiljada gledalaca sišlo sa tribina na travnjak da odigra utakmicu umjesto igrača. Pokreti masa kojima je genetskom modifikacijom usađena ultranacionalistička nit, koja je zamjenjivala i interese, i demokratiju, i ideologiju, nisu ni zahtijevali stranačku organizaciju. Protagonisti tog trostranog maspoka u BiH iskoristili su paravan pokreta kako bi u istorijskoj zavjetrini monopolisali sve važne poluge društva da bi se ono obogaljilo, opljačkalo, devastiralo i dugoročno kriminalizovalo.

Taj mehanizam nije morao biti kompleksan. Dovoljno je bilo da bude nasilan i monopolistički i, za ono za šta je namijenjen, bio je veoma efikasan. Stoga je danas stanje na stranačkoj sceni takvo kako je naprijed opisano.

Izgradnja društva koje ima pretenzije da se barem priključi evropskim integracijama, ako već ne može postati industrijsko ili postindustrijsko, informatičko ili aktivno globalizovano, zahtijeva druge vrste aktera na političkoj sceni. Snage rušilaštva i uzurpacije moraju ustupiti mjesto legitimnim snagama političkog predstavljanja svakog pojedinca i svakog kolektiviteta kroz interese, programe pa i ideologije.

SNSD

Stranački ostaci iz komunističkih ruševina i stratišta kriminalizovane odbrane nacije ne mogu odgovoriti zahtje-

vima vremena. To se detektuje kao propast bosanskohercegovačkog društva čija se arhitektura i statika ruši uslijed samouništenja nepolitičkih temelja političkog organizovanja. Za bosanskohercegovačko političko društvo pogubna je činjenica da, osim Saveza nezavisnih socijaldemokrata, nema ni jedne ozbiljne postratne političke stranke. Obzirom da je za stvaranje još jedne takve stranke potrebna cijela decenija, nije moguće raspolagati optimizmom – nastaviće se raspad koji je započeo u doba Saveza komunista. Da li Savez nezavisnih socijaldemokrata, kao neosporno najrealnija, najfrekventnija i najproduktivnija bosanskohercegovačka stranka, može da održi državu na okupu, na osnovu artikulacije realnih interesa, uz protivljenje kriminalizovanog hegemonizma, internacionalnih brigada i vjerskog fundamentalizma?

Izgledi nisu optimistični, ali ni potpuno potopljeni.

SNSD je nesporno najorganizovanija stranka lijeve orijentacije u regionu. Organizacija, dosljednost, liderstvo i optimalno korištenje svih političkih resursa na način da se desnici i destruktivcima oduzima političko i tematsko podneblje, kao i postratna dvanaestogodišnja istorija u BiH, izdvaja SNSD kao jedinu temeljno i moderno organizovanu političku stranku u Dejtoniji.

PRESUDNA ISKUSTVA

Koja su presudna iskustva Saveza nezavisnih socijaldemokrata u stranačkoj organizaciji? Kako se kvalitetna stranačka organizacija odražava na stabilnost i napredak društva?

ORGANIZACIJA

Stranačka organizacija mora da bude utoliko efikasnija ukoliko stranka drži više vlasti. Najbolje vrijeme za podizanje efikasnosti organizacije jeste vrijeme vlasti. Kada je stranka u padu, ili kada je u opoziciji, nema optimalane uslove za reorganizaciju ili otklanjanje slabosti. Mnogi stranački kadrovi, balastni pojedinci, preambiciozni lideri raznih nivoa i članovi neskloni kolektivnom organizmu, kon-

SNSD je nesporno najorganizovanija stranka lijeve orijentacije u regionu.

Stranačka organizacija mora da bude utoliko efikasnija ukoliko stranka drži više vlasti.

Stranačka organizacija mora da ima samo dva segmenta: vertikalni i horizontalni.

Sve državne i institucionalne funkcije moraju da se obavljaju na ustavnim i zakonskim mjestima.

centrisani su u stranačkom tkivu jer nemaju prostora u vlasti. Ta koncentracija dovodi do tektonskih poremećaja koji onemogućavaju kvalitetan rad na optimalizaciji stranačke organizacije.

VERTIKALNA I HORIZONTALNA

Stranačka organizacija mora da ima samo dva segmenta: vertikalni i horizontalni. Koliko je vertikalni segment direktniji i jednostavniji, toliko horizontalni mora da bude - prema biračima i građanima - razuđeniji, masovniji, neposredniji i kompatibilniji. Vertikalni segment sadrži samo slijedeće elemente: lider, glavni odbor i izvršni mehanizam. Svaka druga organizacija (regionalni odbori, npr.) nema osnove, jer ni organizacija društva niti nivoi vlasti ne postoje u tom rasponu od republičke do lokalne zajednice. Horizontalni segment najpresudniji je segment stranke. To je perpetuum mobile, samonavijajući satni mehanizam koji svojom interakcijom omogućava tačnost i funkcionalnost. Taj mehanizam mora biti takav da bez bilo kakvih intervencija može da donese jednu petinu glasova na bilo kojim izborima.

SAMOSTALNOST

Politička stranka mora da prestane biti paralelna država, paralelna ekonomija, paralelna kreditna i grantna organizacija, paralelni zavod za zapošljavanje, paralelna finansijska i poreska moć. Sve državne i institucionalne funkcije moraju da se obavljaju na ustavnim i zakonskim mjestima. Politička stranka je isključivo zadužena za prodaju ideje i programa, predstavljanje stranačkih referenci u vlasti i pribavljanje glasova. Politička stranka mora da bude sposobna da razdvoji vlast i glas.

USMJERENJE

Lokalni odbori političke stranke, ili bilo koja vrsta lokalne strukture, u svojoj suštini je mehanizam koji je

okrenut ka biračima, građanima, stanovništvu, članovima i simpatizerima. Ni jedna stranka ne formira lokalnu mrežu da bi imala s kim da komunicira s vrha nego da ta struktura komunicira s ljudima, jer to vrh stranke ne može da čini. Velika je greška kada lokalna struktura stranke, opštinski odbori, svo svoje djelovanje usmjerava ka vladi, ministarstvima, vladinoj birokratiji i administraciji, fondovima, agencijama i drugim segmentima vlasti i države ili pak glavnom stranačkom odboru i lideru. Istovremeno, okreće leđa stanovništvu, biračima i glasačima. To je esdeesovsko naslijeđe anarhističkog voluntarizma, lokalnog feudalizma, ilegalnog klijentelizma i atomizacije nelegalne i kriminalizovane moći u pašaluke i hercege.

LOKALNA ZAJEDNICA

Horizontalni segment mora da bude okrenut prema biračima, ali ne na vještački način osnovnih organizacija saveza komunista. Opštinski odbori stranke moraju da imaju svoje ljude u svim ćelijama lokalne zajednice, od seoskog fudbalskog kluba do solitera i stambene stranke. Oni moraju da permanentno pribiraju interese lokalne zajednice i da ih kroz mehanizme političkog predstavnštva (poslanici, delegati...) delegiraju do republičke skupštinske, dakle zakonodavne vlasti. Taj mehanizam nije tako direktan i brz, ali je u bazi takav prvi korak neophodan. Opštinski odbori su, takođe, mehanizmi osvajanja lokalne vlasti koja je za lokalnu zajednicu najpreča vlast.

RAVNOTEŽA

Nema vlasti bez lokalne vlasti. Optimalna stranačka organizacija mora da omogući ravnotežu kvantuma republičke i lokalne vlasti. Slaba je stranka koja osvoji republičku, a ne može adekvatno da osvoji lokalnu vlast! Još je gora obrnuta varijanta.

Horizontalni segment mora da bude okrenut prema biračima, ali ne na vještački način osnovnih organizacija saveza komunista.

Nema vlasti bez lokalne vlasti.

Ni jedan politički program se ne može ostvariti bez vlasti. A vlast bez glasova.

Nema nezavisnosti stranačke organizacije bez čvrste ideološke linije.

VLAST

Nema socijaldemokratije bez kratije. Dakle, bez vlasti i glasova. Ni jedan politički program se ne može ostvariti bez vlasti. A vlast bez glasova.

MODERNA STRANKA

Konačno: moderna politička stranka mora da se navikne i osposobi da djeluje bez države iza sebe, kao i bez crkve iza sebe, bez organizovanog kriminala iza sebe.

NEZAVISNI MEHANIZAM

Stranačka organizacija mora da bude nezavisan mehanizam, jer je samo tako efikasan društveni faktor.

Kada se kaže „nezavisan mehanizam“ to ne znači nezavisnost u smislu nevladinih organizacija niti u smislu neodgovornih udruženja.

Nezavisnost stranačke organizacije podrazumijeva odgovornost prema biračima i prema obavezama vlasti kao i prema svom vlastitom programu kojeg propagira i na osnovu kojeg dobija glasove i crpi svu institucionalnu moć vlasti.

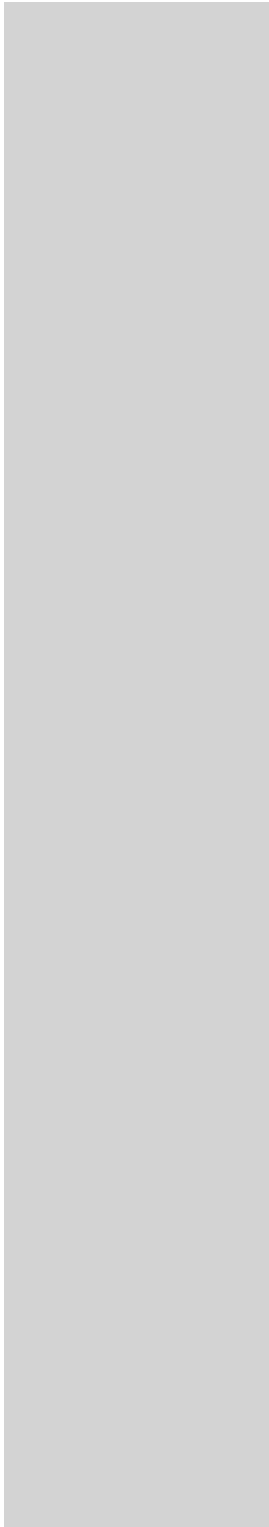
Nema nezavisnosti stranačke organizacije bez čvrste ideološke linije. Ad hoc stranke, koje su najčešće samo priručni mehanizmi na privremeno zauzetoj teritoriji, nemaju ideološku liniju i stoga im ne treba ni stranačka organizacija, niti im treba nezavisnost i odgovornost.

Ideološka linija svake stranke podrazumijeva organizovano i selektivno članstvo, a ne politički pokret i amorfno, neevidentirano i neselektivno članstvo. U tom smislu stranačka organizacija mora postaviti pitanje efikasnosti svakog člana i organizacije ukupno. Temeljno ogoljeno pitanje je: koliko glasova donosi svaki član, ne član kao pojedinac koji ima zaduženje, nego član kao dio mehanizma. Jer, glasove ne dobijaju pojedinci nego organizacija pojedinaca.

Dakle, stranačka organizacija zahtijeva studiozan pristup. To su na ovom, ali i na evropskom prostoru, nove

tehnologije koje moramo osvojiti. Druge, tehnološke, industrijske, informatičke... tehnologije vjerovatno nikad nećemo osvojiti. Nedopustivo je ne osvojiti organizacione političke tehnologije! Nezavisna i efikasna stranačka organizacija na socijaldemokratskom ideološkom temelju jedan je od uslova opstanka društva koje nema druge, totalitarne, mehanizme opstanka, kao što su kapital, vojna moć, teritorijalni ili planetarni interesi.

Nedopustivo je ne osvojiti organizacione političke tehnologije!

MODERNA POLITIČKA STRANKA - MODERNA KOMPANIJA

Vanja Malidžan

Dobar program, dobar lider i kvalitetni predstavnici izabrani na demokratskim izborima su javni eksponenti političke stranke. Ali, iza onog što javnost vidi, stoji velika organizacija političke stranke, koja mora biti izrazito efikasna da bi vidljivi rezultati bili dobri.

Moderna politička stranka mora biti organizovana kao moderna kompanija, ako misli ići u korak sa vremenom i biti prisutna na političkoj sceni dugi niz godina.

Pravu vrijednost uspješnih kompanija današnjice ne čine novac ili materijalne vrijednosti, već ljudi i njihovo znanje. Zbog toga selekcija, motivisanje, organizacija, razvoj i edukacija, kao elementi upravljanja ljudskim resursima, jesu osnova za postizanje prednosti u odnosu na konkurenciju – političke suparnike.

Edukacija članova političke stranke je glavna linija odbrane protiv svih izazova borbe na političkoj sceni. Cilj

Dobar program, dobar lider i kvalitetni predstavnici izabrani na demokratskim izborima su javni eksponenti političke stranke.

Jedna karakteristika ovdašnjih političkih stranaka je veliki broj članova, koji je često i 10-tak puta veći u odnosu na odgovarajuće stranke iz zapadnoevropskih zemalja.

Da bi politička stranka efikasno funkcionisala na političkoj sceni, mora imati veliki broj članova – kadrova, koji su sposobni iznijeti na svojim plećima aktivnosti.

edukacije je povećati fundamentalni nivo znanja, osvježavati znanja i motivisati članove.

Karakteristika političkih stranaka na ovim prostorima jeste da nemaju dugu tradiciju, da postoje nekih 15-tak godina ili čak i kraće i da tek počinju da grade svoju infrastrukturu zasnovanu na najboljim praksama stranaka iz zemalja sa dugogodišnjom istorijom višestranačkog sistema. Sa druge strane, još jedna karakteristika ovdašnjih političkih stranaka je veliki broj članova, koji je često i 10-tak puta veći u odnosu na odgovarajuće stranke iz zapadnoevropskih zemalja. I dok je broj članova rastao ogromnom brzinom, organizacioni kapaciteti ga nisu ni izbliza slijedili.

Da bi politička stranka efikasno funkcionisala na političkoj sceni, mora imati veliki broj članova – kadrova, koji su sposobni iznijeti na svojim plećima aktivnosti kao što su: predizborne kampanje, definisanje i razvijanje političkih programa, ostvarivanje unutrašnje komunikacije, sve do obavljanja javnih funkcija. U jednoj ozbiljnoj, modernoj političkoj stranci, edukaciji članova se mora pristupiti ozbiljno, na sistematski način, jer jedino takav pristup garantuje dugogodišnju prisutnost na političkoj sceni i dobre rezultate od izbora do izbora.

Nakon završetka ratnih sukoba na ovim prostorima, veliki broj međunarodnih i domaćih organizacija ili fondacija je organizovao obuke i seminare za članove političkih stranaka. Kako su iskustva i vještine koje su posjedovali članovi političkih stranaka bili mali, ove obuke su zdušno prihvaćene i veliki broj članova je prošao kroz neki njihov segment. Isto tako, uz pomoć raznih međunarodnih donatora, veliki broj istaknutijih članova stranaka je imao priliku da se direktno, na licu mjesta, upozna sa radom zapadnoevropskih ili sjevernoameričkih političkih stranaka.

S druge strane, ove organizacije ili fondacije uglavnom nisu imale sistematski pristup obuci članova političkih stranaka, tako da se nije pratilo ko je prošao kakvu vrstu obuke, programi se nisu prilagođavali polaznicima i njihovim prethodnim znanjima, političke stranke su se mijenjale, nije bilo naknadnog rada sa polaznicima da bi se procijenila efikasnost obuke itd.

Ne treba zanemariti ni činjenicu da je veći broj članova sticao iskustvo kroz praktičan rad u političkim strankama, posebno kada se radi o predizbornim kampanjama koje su

bile veoma česte. Ipak, mnoge početničke greške su mogle biti izbjegnute da su aktivisti bili upoznati sa nekim osnovnim principima i mogućim zamkama političke borbe.

VLASTITA OBUKA

Danas BiH polako gubi fokus interesa međunarodnih organizacija, pa je sve manje organizovanih seminara za članove političkih stranaka. Zbog toga, političke stranke moraju postepeno da na sebe preuzimaju obuku članova u praktičnim znanjima koja se ne mogu steći kroz redovna školovanja, a potrebna su za sve kadrove stranke koji se aktivno bave politikom na svim nivoima.

Postoje tri standardna principa u razvoju ljudskih resursa:

- Planirati – razviti strategije za unapređenje uspješnosti organizacije
- Uraditi – preduzeti aktivnosti da bi se unaprijedila uspješnost
- Procijeniti – koliko je poboljšana uspješnost organizacije

Da bi se uspostavila formalna struktura za edukaciju članova stranke, potrebno je slijediti ove principe, a jedan od metoda jeste da se osnuje trening centar po ugledu na neke razvijene političke stranke u Evropi. Trening centar bi se bavio planiranjem i organizovanjem obuke članova stranke, obukom stranačkih trenera i njihovom stalnom dodatnom edukacijom, kao i procjenom uspješnosti programa obuke i usklađivanjem planova sa realnim potrebama stranke.

CILJ OSNIVANJA TRENING CENTRA

Cilj osnivanja trening centra jeste uspostavljanje sistematske i planirane obuke članova u skladu sa potrebama stranke, kao i planiranje i obučavanje postojećih i novih stranačkih trenera.

Ovaj cilj se može podijeliti u nekoliko dijelova:

Danas BiH polako gubi fokus interesa međunarodnih organizacija, pa je sve manje organizovanih seminara za članove političkih stranaka.

Postoje tri standardna principa u razvoju ljudskih resursa

Da bi trening centar funkcionisao, potrebno je obezbijediti i određene ljudske i materijalne resurse.

Da bi unutrašnji sistem treninga bio uspješan, moramo se postarati da postoji odgovarajuća ekspertiza i da postoji sistem kontrole kvaliteta.

- Da se podigne prosječni nivo znanja i vještina članova stranke koji su uključeni u stranačke aktivnosti;
- Da se uspostavi održiv sistem obuke novih trenera unutar stranke;
- Da se obezbijede resursi za održavanje efikasnih obuka članova i trenera stranke;

Za dugoročno održavanje dobrih izbornih rezultata potrebno je mnogo aktivista koji su sposobni da izvršavaju svakodnevne ili posebne aktivnosti na lokalnom, opštinskom ili centralnom nivou. Takođe, kadrove stranke treba obučavati djelovanju na javnim funkcijama na koje su izabrani ili će tek biti, jer oni predstavljaju sliku stranke u javnosti. Ove aktivnosti uključuju svakodnevno funkcionisanje stranke, stranačke aktivnosti u neizbornim periodima, odnose sa medijima, vođenje kampanje, djelovanje u predstavničkim tijelima itd.

Drugi segment jeste uspostavljanje sistema stranačkih trenera, koji će biti sertifikovani od strane političke stranke (ili odgovarajućeg tijela unutar stranke), i koji će imati ljudske i materijalne resurse da organizuju interne treninge za članove. Potrebno je vršiti stalnu procjenu potreba stranke za trenerima i u skladu s tim praviti plan za doobuku postojećih trenera i obuku novih trenera.

Da bi trening centar funkcionisao, potrebno je obezbijediti i određene ljudske i materijalne resurse. U prvoj fazi, potreban je jedan profesionalac u organizaciji stranke koji će koordinisati sve aktivnosti vezane uz trening centar. Pored toga, potrebna je osnovna oprema za treninge (LCD projektor, papir i sl.), priručnici i novčana sredstava za dodatne troškove (putovanje trenera, eventualni zakup sala i sl.).

KORACI U OSNIVANJU TRENING CENTRA

Da bi unutrašnji sistem treninga bio uspješan, moramo se postarati da postoji odgovarajuća ekspertiza i da postoji sistem kontrole kvaliteta.

Prvi korak jeste imenovanje jedne osobe koja će biti zadužena za koordinisanje trening centra i svih nje-

govih aktivnosti. Poželjno bi bilo da se radi o osobi koja već ima iskustva u organizaciji treninga i koja je i sama prošla određene obuke u okviru stranke ili od strane drugih organizacija.

Slijedeći korak je procjena raspoloživih ljudskih resursa u stranci. Uz pomoć regionalnih koordinatora i opštinskih odbora treba napraviti spisak članova koji su prošli neke obuke do sada i koji imaju želje, ali i potencijala, da se aktivnije uključe u rad trening centra.

Što se materijalnih resursa tiče, potrebno je napraviti evidenciju dokumenata i opreme koja je na raspolaganju, i onoga što je prijeko potrebno da bi trening centar proradio.

Sa postojećim međunarodnim i domaćim organizacijama i fondacijama, kao i sa sestrinskim političkim strankama iz inostranstva, potrebno je obaviti kontakt da bi se vidjelo da li oni mogu i žele pomoći u osnivanju trening centra kroz opremu, uputstva, priručnike, druge vidove materijala (elektronski i sl.) ili angažovanjem svojih trenera.

Nakon prikupljanja svih potrebnih informacija, potrebno je napraviti kompletan plan aktivnosti trening centra. Pravi trening za članove će uvećati skup njihovih vještina i znanja koja se mogu iskoristiti. Takođe, održavaće članove u korak sa promjenama u političkom okruženju ili najboljim praksama u političkom djelovanju. Ali, trening ima smisla samo ako povećava efikasnost i uspješnost stranke. Najbolji način da se odredi odgovarajući trening jeste da se napravi analiza potreba.

ANALIZA POTREBA

Analiza potreba je sistematski način da se istraži potreba za treninzima i da se daju informacije koje će pomoći u donošenju pravih odluka – onih odluka koje će unaprijediti efikasnost rada političke stranke. Analiza omogućava:

- procjenu trenutnog nivoa vještina pojedinaca u stranci;
- količinu ukupnih vještina koje članovi posjeduju;
- identifikovanje vještina koje su potrebne za unapređenje;

Nakon prikupljanja svih potrebnih informacija, potrebno je napraviti kompletan plan aktivnosti trening centra.

Ali, trening ima smisla samo ako povećava efikasnost i uspješnost stranke.

Plan rada trening centra treba sadržavati plan obuke članova stranke, plan treninga novih trenera, doobuke postojećih trenera i plan procjene čitavog programa.

Izvršni odbor ili odgovarajuće stranačko tijelo usvaja ovaj plan.

- analizu razlike između trenutne i buduće potrebe za vještinama i znanjima članova; i
- plan za prevazilaženje ove razlike.

Drugim riječima, da bi se uvijek bilo ispred političkih suparnika, potrebna je strategija treninga koja će istražiti gdje želimo da budemo i identifikovati treninge koji su potrebni da bi se tamo stiglo.

PLAN RADA

Plan rada trening centra treba sadržavati plan obuke članova stranke, plan treninga novih trenera, doobuke postojećih trenera i plan procjene čitavog programa. Koordinator trening centra je odgovoran za pripremu plana u saradnji sa regionalnim organizatorima i odgovarajućim osobljem u profesionalnom jezgru stranke. Izvršni odbor ili odgovarajuće stranačko tijelo usvaja ovaj plan.

Evo elemenata koje plan treba da sadrži:

- **PLAN TRENINGA ZA ČLANOVE STRANKE**
 - po lokaciji
 - po temama
 - po ciljanoj publici
- **PLAN OBUKE TRENERA**
 - za postojeće trenere
 - za nove trenere
- **PROCJENA**
 - mjerilo uspješnosti programa

Nakon što se trening centar uspostavi i krene sa radom, neophodan korak je stalna procjena uspješnosti treninga – i to sadržaja treninga, samih trenera, vještine članova koji su prošli obuku i implementacije znanja stečenih na organizovanim treninzima.

ODGOVORNOSTI KOORDINATORA TRENING CENTRA

Koordinator trening centra vrši stalnu procjenu potreba za treninzima i trenerima u čitavoj stranci. Da bi imao precizne i tačne podatke, mora biti u kontaktu sa regionalnim organizatorima. Jedan od zadataka regionalnih organizatora jeste da predlažu odgovarajuće treninge u opštinama za izborni i neizborni period. Koordinator trening centra sakuplja ove prijedloge, priprema plan treninga i šalje trenere u odgovarajuće opštine (odnosno regione) sa preciznim zadacima.

Ista osoba je zadužena i za globalni plan treninga za čitavu stranku. Godišnje, on/ona priprema plan treninga, koji uključuje detalje kao što su broj treninga, tip treninga, broj potrebnih trenera, resurse, procjenu itd.

U periodu prije izbora, Koordinator trening centra usaglašava treninge za marketinškom agencijom koja radi za stranku tokom predizborne kampanje. Na ovaj način se izbjegava konfuzija oko pristupa kampanji; različite poruke upućene kandidatima i stranačkim aktivistima se izbjegavaju.

Koordinator trening centra je zadužen i za održavanje mreže trenera u okviru stranke, slanje trenera na doobuku i obuku novih trenera. Koordinator mora da uspostavi dobre odnose sa međunarodnim i lokalnim organizacijama koje mogu pomoći stranci u obuci novih trenera ili učestvovati u obukama članstva. Treba voditi računa i o mogućnostima učenja na daljinu (*distance learning*) i raznim *online* kursovima.

Odgovornost koordinatora je priprema i ažuriranje priručnika, uputstava i drugih dokumenata koji će biti dijeljeni na treninzima.

Koordinator trening centra, uz pomoć formulara za procjenu i razgovora sa učesnicima, vrši stalnu procjenu nivoa znanja i vještina članova koji su prošli treninge i, u skladu s tim, prilagođava proces treninga.

Izveštavanje je izuzetno važan segment rada koordinatora trening centra. Potrebno je pripremati godišnji izvještaj za stranačko rukovodstvo o edukaciji članstva, što uključuje analizu predviđenih i ostvarenih aktivnosti, kao i budućih potreba za obukom.

U periodu prije izbora, Koordinator trening centra usaglašava treninge za marketinškom agencijom koja radi za stranku tokom predizborne kampanje.

Izveštavanje je izuzetno važan segment rada koordinatora trening centra.

Svake dvije (2) godine, odgovarajuće stranačko tijelo vrši reviziju sertifikata za stranačke trenere.

Treninzi se prilagođavaju potrebama stranke, jačini stranke u određenim opštinama/ regijama, nivou predznanja učesnika i okolnostima kao što su izborna/ neizborna godina, aktualna politička situacija itd.

S obzirom da je moguće da neki stranački treneri izgube interesovanje za ovu aktivnost, promijene sredinu ili čak prestanu biti članovi stranke, koordinator trening centra održava redovne kontakte s njima i ažurira relevantne podatke. Svake dvije (2) godine, odgovarajuće stranačko tijelo vrši reviziju sertifikata za stranačke trenere.

OBUKA ČLANOVA

Da bi se podigao prosječni nivo vještina i znanja vezanih uz političko organizovanje cjelokupnog članstva, trening centar će pripremiti detaljan plan obuke članova. Treninzi se prilagođavaju potrebama stranke, jačini stranke u određenim opštinama/ regijama, nivou predznanja učesnika i okolnostima kao što su izborna/ neizborna godina, aktualna politička situacija itd. Ovdje su pobrojane neke od tema za određene grupacije članova, ali plan nije striktno ograničen samo na ove teme:

- **NOVI ČLANOVI**
 - orijentacija – šta znači biti član političke stranke
 - organizacija političke stranke
 - odgovornosti stranačkih tijela
 - politička ideologija
 - stranačke vrijednosti – Program, platforma
- **KANDIDATI**
 - stranačke vrijednosti – Program, platforma, poruka
 - političke ideologija
 - uloga kandidata u kampanji
 - javni i medijski nastupi
- **IZBORNI ŠTABOVI**
 - strategija kampanje
 - plan kampanje
 - razvoj poruke
 - kontakt sa biračima
 - volonteri
 - odnosi sa medijima

- STRANAČKI POSMATRAČI
 - GOTV (*Get Out The Vote*) – aktivnosti na dan izbora
 - uloga i odgovornost posmatrača
- IZABRANI ZVANIČNICI
 - uloga stranačkog predstavnika
 - uloga predstavnika građana
 - zakonodavna uloga

Efikan trening može biti jako važan kada se pripremaju novi članovi ili uvode nove metode rada u stranku. Kako stranka raste i kako se mijenja političko okruženje, potrebne vještine i znanja članova da bi se ostalo u toku sa ovim razvojem, mogu takođe da se promijene. Trening je potrebno i prilagoditi specifičnostima stranke. Nema potrebe da se članovi obučavaju tehnikama i vještinama koje neće koristiti.

OBUKA STRANAČKIH TRENERA

Postoji veliki broj tema koje treba pokriti tokom programa obuke trenera. Stranački treneri moraju imati vještine u organizovanju kampanje, stranačkoj organizaciji, svakodnevnom funkcionisanju stranke, ali istovremeno da budu upoznati sa suštinskim stranačkim vrijednostima. Dodatno, za njih bi bilo korisno da su upoznati sa administrativnom strukturom BiH, odgovornostima određenih nivoa u ovoj strukturi i odgovarajućim zakonodavnim procedurama.

Evo liste glavnih tema programa treninga trenera:

- ULOGA I ODGOVORNOST TRENERA
 - metodi treninga
 - priprema treninga
 - upravljanje kritičnim situacijama
 - neverbalna komunikacija
 - učenje i memorisanje
 - korištenje vizualnih pomagala za prezentacije
- ORGANIZACIJA POLITIČKE STRANKE
 - organi stranke i njihova odgovornost

Efikan trening može biti jako važan kada se pripremaju novi članovi ili uvode nove metode rada u stranku.

Stranački treneri moraju imati vještine u organizovanju kampanje, stranačkoj organizaciji, svakodnevnom funkcionisanju stranke, ali istovremeno da budu upoznati sa suštinskim stranačkim vrijednostima.

SOCIJALDEMOKRAT- SKE VRIJEDNOSTI

Sam ciklus treninga bi trebao biti podijeljen u logične cjeline – module. Najmanje bi trebalo organizovati 6 (šest) dvodnevni seminara.

- organizacije žena i mladih
- protok informacija
- evropske, sjevernoameričke i australijske političke stranke i njihova organizacija
- SOCIJALDEMOKRATSKE VRIJEDNOSTI
 - Program
 - platforme
 - političke inicijative
 - šta je politička ideologija
 - korijeni političkih ideologija
 - svjetske i evropske asocijacije političkih stranaka
- KAMPANJA
 - plan kampanje
 - strategija kampanje
 - izborni štab
 - razvoj poruke
 - prenošenje poruke
 - kontakt sa biračima
 - medijski nastupi
 - GOTV i posmatranje izbora
 - uloga kandidata
- JAVNE FUNKCIJE
 - uloga i odgovornosti odbornika
 - uloga i odgovornosti načelnika opštine
 - uloga i odgovornosti poslanika
 - uloge i odgovornosti određenih nivoa u administrativnoj strukturi BiH

Sam ciklus treninga bi trebao biti podijeljen u logične cjeline – module. Najmanje bi trebalo organizovati 6 (šest) dvodnevni seminara.

U prvom modulu učesnici trebaju da budu upoznati sa ulogom i odgovornostima trenera. Naučiće kako da pripreme dnevni red jednog treninga i prilagode ovaj dnevni red očekivanjima i predznanju učesnika. Takođe je važno da saznaju koji su metodi učenja kod odraslih. Treneri moraju da znaju kako da se nose sa kritičnim situacijama na treningu i sa „teškim“ učesnicima. I na kraju, iako

ne i najmanje bitno, jeste veoma važna vještina trenera da koristi različita vizuelna pomagala tokom treninga – LCD projektor, papir, PowerPoint itd.

S obzirom da ništa ne može da zamijeni praktičnu vježbu, od prvog modula budući treneri moraju da stečene vještine primjenjuju kroz prezentacije pred grupom, vježbanje nekih od specifičnih metoda itd.

Drugi modul je posvećen organizaciji same političke stranke. Treneri će naučiti kakva je struktura stranke, šta su uloge i odgovornosti određenih tijela u stranačkoj strukturi, način donošenja odluka u stranci, načine interne komunikacije, proces selekcije kandidata itd. Takođe, bilo bi korisno da saznaju dobra i loša iskustva iz stranih političkih stranaka, a u vezi organizacije, interne komunikacije, procesa donošenja odluka i selekcije kandidata.

Treći modul je o političkoj ideologiji. Često članovi stranke nisu upoznati sa osnovnim vrijednostima stranke. Zbog toga čitav jedan modul treba posvetiti stranačkim vrijednostima, korijenima političke ideologije, platformama i Programu. Posebno je u izbornoj godini bitno da se slijede ove stranačke vrijednosti u stranačkim porukama, i zbog toga treneri trebaju da budu upoznati kako ih uvrstiti u sve javne nastupe kandidata i ostalih članova.

U ovom dijelu je potrebno pomenuti svjetske i evropske asocijacije stranaka. Treba govoriti o Socijalističkoj internacionali, PES-u, EPP-u, ELDR-u itd.

Jedan veliki dio programa treninga trenera je o vođenju kampanje. Vrlo vjerovatno da će treneri provesti najveći dio svog vremena obučavajući druge u tehnikama vođenja kampanje. Zbog toga, dva modula će biti posvećena kampanji.

U prvom modulu treneri će učiti o različitim tehnikama koje se koriste u kampanji, kreiranju plana kampanje, strategiji kampanje, razvoju poruke, direktnom i indirektnom kontaktu sa biračima, GOTV-u i stranačkom posmatranju izbora.

Drugi modul vezan uz kampanju će pokriti teme vezane uz javno i medijsko istupanje, sa fokusom na ulogu kandidata. U ovom segmentu, treba organizovati simulaciju kampanje, da bi budući treneri mogli osjetiti kako se svi elementi uklapaju zajedno.

Često članovi stranke nisu upoznati sa osnovnim vrijednostima stranke.

Jedan veliki dio programa treninga trenera je o vođenju kampanje.

Kod treninga treba se držati principa „malo, ali često“ je bolje nego „mnogo, ali povremeno“.

Kod određivanje prikladne metode treninga, uobičajeno je da se napravi gruba podjela na aktivne i pasivne načine učenja.

Posljednji modul je posvećen ulozi izabраниh zvaničnika u RS i BiH. S obzirom da se očekuje da stranka ima mnogo izabраниh zvaničnika na svim nivoima, od opštinskog do državnog, treneri moraju biti sposobni da organizuju treninge za kandidate i već izabrane zvaničnike šta je njihova uloga kao stranačkih predstavnika, predstavnika građana i zakonodavna uloga.

Dobro bi bilo da treneri dobiju i osnovne informacije o zakonskim procedurama na svim nivoima vlasti, sa naglaskom kako se predlažu zakoni, ko ih može predložiti i koju proceduru trebaju proći da bi bili usvojeni.

Između svakog od modula, učesnici programa treninga trenera će dobiti domaći zadatak koji trebaju uraditi u svojoj opštini. Ovi zadaci će obuhvatati npr. organizovanje malog treninga u svom opštinskom odboru na izabranu temu, organizovanje malog istraživanja (upitnici), pripremu prezentacija na zadanu temu itd.

METODE TRENINGA

Odabir metoda treninga zavisi o tome šta želimo da polaznici nauče, kao i broja ljudi koje želimo da obučimo:

- Seminari su dobar način za prolazak kroz veću količinu informacija pred većom publikom;
- Radionice omogućavaju učesnicima da vježbaju rješavanje problema;
- Igra uloga omogućava polaznicima da probaju kako bi reagovali u specifičnim situacijama.

Kod treninga treba se držati principa „malo, ali često“ je bolje nego „mnogo, ali povremeno“. Zbog toga za šire članstvo treba praktikovati kratke treninge (do 2 časa) koji se mogu održavati u poslijepodnevnim časovima, nakon radnog vremena, koji će obrađivati po jednu temu.

Kod određivanje prikladne metode treninga, uobičajeno je da se napravi gruba podjela na aktivne i pasivne načine učenja:

- **AKTIVNO UČENJE**
 - Praktičan rad

- o Istraživanje
- o Testiranje
- PASIVNO UČENJE
 - o Posmatranje
 - o Postavljanje pitanja
 - o Prevođenje
 - o Pregledavanje

Treba imati na umu da različiti ljudi uče na različite načine. Zbog razlike među učesnicima, istu poruku je potrebno ponoviti na više načina: kroz prezentaciju, kroz priručnike i drugi popratni materijal koji će biti podijeljen na treningu, kroz dodatne informacije koje se prosljeđuju nakon treninga (e-mailom, faksom) itd.

MODULARIZACIJA

Moduli su specifični i posebni segmenti učenja koji vode do stručnih vještina, kvalifikacija, odnosno skupa funkcionalno povezanih znanja, vještina i sposobnosti neophodnih za obavljanje određenog zadatka. Moduli mogu biti samostalni ili dio širih programskih, odnosno organizacionih cjelina.

Razlozi za modularizaciju u edukaciji odraslih su brojni i raznovrsni. Modularizacija u prvom redu omogućava:

- veću fleksibilnost u planiranju i organizaciji edukacije;
- bolju prilagođenost potrebama organizacije;
- adekvatniji način za premoštavanje jaza između školskih (akademskih) kvalifikacija i iskustvom stečenih vještina i znanja;
- veću prilagođenost individualnim potrebama i mogućnostima učenja;

U obuci stranačkih članova se uglavnom koristi fragmentirana modularizacija koja vodi ka parcijalnim kvalifikacijama i osposobljenosti za pojedine poslove i funkcije u političkoj stranci (moduli zasnovani na vještinama). Moguće je da će se isti moduli koristiti kod obuke različitih grupacija članova stranke, što omogućava horizontalnu i vertikalnu prohodnost u sistemu edukacije članstva.

Treba imati na umu da različiti ljudi uče na različite načine.

Razlozi za modularizaciju u edukaciji odraslih su brojni i raznovrsni.

Svi priručnici i uputstva trebaju biti dostupni u papirnom i elektronskom obliku (CD/DVD).

Stranka treba da pripremi standardizovane formulare za procjenu treninga.

RESURSI

Kada se govori o resursima potrebnim za uspješan trening centar u okviru političke stranke, oni se sastoje iz nekoliko segmenata:

- Prilagođena uputstva i priručnici
- Formulari za procjenu
- Oprema za održavanje treninga
- Soba za posebne treninge

UPUTSTVA I PRIRUČNICI

Na osnovu postojećih priručnika raznih stranih organizacija, fondacija, političkih stranaka i na osnovu iskustva sa prethodnih treninga, stranka treba da kreira oficijelne priručnike i uputstva na sve gore navedene teme, koji treba da budu potvrđeni od odgovarajućeg stranačkog tijela. Ove priručnike treba redovno ažurirati, uzimajući u obzir promjene u jačini stranke, organizaciji i političkom okruženju. Koordinator trening centra je osoba odgovorna za razvoj ovih priručnika i uputstava. Svi priručnici i uputstva trebaju biti dostupni u papirnom i elektronskom obliku (CD/DVD). Bilo bi poželjno da za većinu tema postoje unaprijed pripremljene PowerPoint prezentacije.

U periodu predizborne kampanje, stranka mora da priprema uputstva koja objašnjavaju stranačku platformu, stranačku poruku i na taj način pomogne kandidatima i drugim aktivistima uključenim u kampanju da se poruke drže sve vrijeme. Ova uputstva će biti pripremljena u uskoj saradnji sa marketinškom agencijom koja radi na kampanji stranke.

FORMULARI ZA PROCJENU

Stranka treba da pripremi standardizovane formulare za procjenu treninga. Ovi formulari uključuju dijelove za procjenu samog treninga i procjenu kvaliteta rada trenera. Formulari su obavezno anonimni. Na ovaj način učesnici

na treninzima mogu biti otvoreniji i iskreniji. Formulari za procjenu se mogu napraviti na osnovu postojećih formulara i na osnovu potreba trenera.

OPREMA ZA TRENINGE

Stranka bi trebala raspolagati osnovnom opremom za treninge kao što su LCD projektor(i), prenosni računar (laptop), stalci za papir, blokovi papira, CD/DVD itd. Bilo bi pogodno da svaki regionalni centar ima na raspolaganju barem jeftiniju opremu, kako bi se smanjili troškovi transporta tokom ciklusa treninga.

SOBA ZA TRENING

Neki treninzi zahtijevaju posebnu opremu kao što je govornica, podijum, TV, TV kamera, DVD/VCR mikrofon itd. Ovu opremu bi stranka trebala da pripremi u jednoj prostoriji, tako da bi se mogao održati trening za kandidate ili stranačko rukovodstvo. U periodu prije opštih ili izbora za načelnike, uvijek je izuzetno korisno skupiti ključne kandidate na jedno mjesto da bi im se objasnile ključne stavke u stranačkoj platformi i stranačkoj poruci.

PRAVILA ZA TRENERE

Svi treneri imaju dužnost da promovišu aktivnosti u skladu sa Statutom i Programom stranke. Moraju biti neutralni i izbjegavati da budu uključeni u bilo kakvo interno lobiranje. Svim članovima stranke se mora omogućiti ravnopravan pristup treninzima.

Treneri će imati pravo da procjenjuju učesnike na svojim treninzima i da preporučé kvalitetnije učesnike za neke naprednije treninge. Svi treneri imaju pravo izbora metoda i tehnika da bi implementirali plan treninga koji je usaglašen sa koordinatorom trening centra.

Neki treninzi zahtijevaju posebnu opremu kao što je govornica, podijum, TV, TV kamera, DVD/VCR mikrofon itd.

Svi treneri imaju dužnost da promovišu aktivnosti u skladu sa Statutom i Programom stranke.

Treneri neće zauzimati ničiju stranu u mogućim konfliktima na nivou opštinske organizacije ili nekim drugim nivoima.

Moderne političke stranke se moraju opredijeliti za uspostavljanje održivog sistema stvaranja kadrova koji će nositi sve važne funkcije u procesu reformi i pristupanju evropskim i evroatlantskim integracijama.

ETIKA

Treneri su obavezni za zadrže profesionalni nivo u svom radu i ne upuštaju se u lične sukobe sa učesnicima. Vrlo vjerovatno će treneri tokom treninga dobiti neke povjerljive informacije od učesnika. Obaveza trenera je da zadrže nivo povjerljivog odnosa sa učesnicima i da ove informacije ne zloupotrebljavaju. Treneri neće zauzimati ničiju stranu u mogućim konfliktima na nivou opštinske organizacije ili nekim drugim nivoima.

PROCJENA

Treneri podnose redovne izvještaje o odrađenim treninzima, svoja zapažanja, procjenu učesnika itd. Izvještaji se prosljeđuju koordinatoru trening centra.

Procjena trenera i treninga će biti urađena u standardnoj pisanoj formi na kraju treninga od strane učesnika. Procjenu trenera će raditi koordinator trening centra i njegov/njen tim, u skladu sa potrebama. Procjenu samog trening centra će raditi odgovarajuće stranačko tijelo.

ZAKLJUČAK

Moderne političke stranke se moraju opredijeliti za uspostavljanje održivog sistema stvaranja kadrova koji će nositi sve važne funkcije u procesu reformi i pristupanju evropskim i evroatlantskim integracijama.

Osnovni cilj trening centra je jačanje i razvijanje, kako stranačke infrastrukture, tako i ljudskih kapaciteta. Školovanje kadrova je dugotrajan proces i zahtijeva kontinuirano obrazovanje, od sticanja bazičnih znanja i vještina, preko unapređenja postojećih, sticanja novih i usavršavanja njihove primjene, do odvikavanja od aktuelnih, ponekad i neprimjernih metoda političke borbe.

PRISTUPNI ASPEKTI U METODOLOGIJI POLITIČKIH NAUKA

Predmet naše pažnje su elementi idejne skice, predmeta, cilja istraživanja i hipotetičkog okvira. Pristupni metodološki aspekti u istraživanju političkih nauka obuhvataju i brojne druge elemente kao što su: metodi, indikatori, uzorci, plan iskustvene evidencije, analiza, objašnjenje itd. Zbog prostora i prirode teksta ograničili smo se na identifikovanje pristupnih problema koji se pojavljuju u prvim fazama naučno-istraživačkog rada. Osnovna svrha teksta je da podstakne raspravu o određenim metodološkim pitanjima u političkim naukama i zato su osnovni problemi izneseni više u formi skice, nego cjelovitih objašnjenja.

Dr Radomir Nešković

1. TEORIJSKI IZVORI ZASNIVANJA IDEJNE SKICE

Idejna skica obuhvata procese idejnog i teorijskog zasnivanja projekta istraživanja i predtestiranje bitnih elemenata. Uspostavlja se odnos između naučne teorije i predmeta istraživanja i bitni metodološki elementi se koncipiraju kao nacrt, kao radni materijal koji se u više aspekata verifikuje do svoje finalne forme. U idejnoj skici su sadržani opšti društveni razlozi istraživanja, teorijski razlozi, fokusiranje problema istraživanja, način ili strategija istraživanja. Idejna skica u nacrtu i potencijalnoj formi sadrži i druge bitne metodološke elemente: cilj, predmet, metodi, hipoteze koji se nakon definisanja idejne skice oblikuju do svojih konačnih formi. Idejna skica postavlja istraživanje kao proces i naglašava djelatnu stranu nauke. Pored niza elemenata koji se ističu u početnoj formi idejna skica ima osnovnu svrhu da spoji naučnu teoriju sa predmetom istraživanja.

Polazi se od analize naučne teorije u aspektima njene strukture i sadržaja sa ciljem da se ona upotpuni i naučno obogati tako što će se istraživati neki društveni problem koji u teoriji nije dovoljno istražen. Ovdje se idejna skica primarno naslanja na naučnu teoriju. Nakon analize slijedi selekcija naučne teorije koja je u suštini njeno kreativno vezivanje sa konkretnim predmetom i ciljem istraživanja. Navedena operacionalizacija ne može ugrožavati epistemološke vrijednosti naučne teorije kao što su: *objektivnost, sistematičnost, preciznost, cjelovitost, provjerljivost itd.*

Selekcija naučne teorije kao proces njene operacionalizacije odvija se u nekoliko aspekata.

1.1. *Selekcija naučne teorije i grupisanje pojedinih dijelova prema kriteriju njene epistemološke vrijednosti.*

Ovdje se fokusiramo na dijelove koji su u nauci najznačajniji kao što su zakoni, zakonitosti, tendencije, *ko-relacije itd.* Naučna teorija kao ukupni stečeni fond naučnog znanja obuhvata sadržaje različite naučne vrijednosti. U ovom aspektu istraživač treba da iz naučne teorije izdvoji najvrednije dijelove koji se tiču predmeta istraživanja kako

Ovdje se idejna skica primarno naslanja na naučnu teoriju.

Selekcija naučne teorije kao proces njene operacionalizacije odvija se u nekoliko aspekata.

bi objektivno fundirao naučna polazišta i kako bi mogao uraditi adekvatnu analizu i objašnjenje dobijenih rezultata. Istovremeno istraživač izdvaja elemente naučne teorije za koje ne postoji dovoljno naučnih dokaza kao što su teorijske pretpostavke koje je potrebno istražiti i problemski ih „veže“ za epistemološki najvrednije dijelove koje je predhodno izdvojio oblikujući cjelinu od dokazanog i nedokazanog teorijskog sadržaja.

1.2. Selekcija naučne teorije prema kriteriju predmeta istraživanja.

Ovdje izdvajamo teorijske sadržaje koji se odnose na istraživački predmet i koji ga na različite načine dotiču. Istraživač se u ovoj fazi nalazi u izazovu da uzme dijelove teorije koji njemu odgovoraju ili su mu ideološki bliski i da zanemari druge dijelove teorije iz nenaučnih razloga. Analiza naučne literature obuhvata tri osnovna nivoa. Nivo teorija koje su u nauci dokazane i opšteprihvaćene i direktno se tiču predmeta istraživanja, tako da su nezaobilazne u istraživačkom pristupu i objašnjenju dobijenih rezultata. Analizira se koliko su sadržaji idejne skice u skladu sa ovim najvrednijim dijelom naučne teorije. Nivo teorija koje imaju veze sa predmetom istraživanja u širem posrednijem kontekstu. Dotiču predmet iz različitih aspekata, ali zbog različitih ili suprostavljenih gledišta nisu sistematizovana i opšteprihvaćena naučna cjelina. Istraživač treba poći od različitih teorijskih i naučnih rezultata i stanovišta i nakon toga da odabere svoj pristup kojim bi dopunio naučnu teoriju i otklonio postojeća naučna suprostavljena gledišta što je jedan od osnovnih strategijskih ciljeva. Zatim slijedi nivo teorija koje su nastale iz predhodnih istraživanja pri čemu nastojimo da obradimo neke druge aspekte koji nisu obrađeni i da time dopunimo naučnu teoriju o nekoj temi koja je i ranije bila predmet istraživanja. Ovu strukturu naučne teorije istraživač treba cjelovito i studiozno da prouči, jer svrha naučnog rada i jeste u tome da se pruži naučni doprinos koji će sa već postignutim fondom naučne teorije činiti sistematizovanu cjelinu. U društvenim naukama nema epohalnih otkrića, nego postoji naučni doprinos u različitim aspektima koji se usaglašava sa već postojećom naučnom teorijom pri čemu se naučni fond povećava i sistematizuje.

Nivo teorija koje su u nauci dokazane i opšteprihvaćene i direktno se tiču predmeta istraživanja, tako da su nezaobilazne u istraživačkom pristupu i objašnjenju dobijenih rezultata.

Istraživač treba poći od različitih teorijskih i naučnih rezultata i stanovišta i nakon toga da odabere svoj pristup kojim bi dopunio naučnu teoriju i otklonio postojeća naučna suprostavljena gledišta što je jedan od osnovnih strategijskih ciljeva.

Ovdje je bitno da se odaberu različita ili slična naučna stajališta na osnovi principa naučne objektivnosti i da istraživač precizno i sistematično definiše svoja teorijska polazišta.

Definicije i pojmove treba oprezno koristiti i dogradjivati naročito kroz timski rad sa drugim naučnicima i istraživačima iz određene oblasti.

Suština je u činjenici što je analiza naučne literature nezao-bilazna na početku istraživačkog procesa (idejna skica) i na kraju (objašnjenje istraživačkih rezultata).

Ovdje je bitno da se odaberu različita ili slična naučna stajališta na osnovi principa naučne objektivnosti i da istraživač precizno i sistematično definiše svoja teorijska polazišta. U fazi selekcije pojedinih dijelova naučne teorije istraživač se opredjeljuje koju će teoriju ili više njih uzeti za polazište u istraživanju. Suština ove faze je da istraživač prikuplja sadržaje različite naučne vrijednosti, sve do čega dođe, a tiče se konkretnog predmeta istraživanja.

1.3. Selekcija naučne teorije prema kriteriju poj-mova i definicija.

U ovom aspektu bitno je definisati pojmovnu strukturu istraživačkog projekta u užem i širem smislu, od pojmo-va do definicija. Ovdje često nastaje problem, jer različite teorije sadrže različite pojmove i definicije. Istraživač treba vrlo pažljivo i oprezno analizirati razne pojmove i definicije i odabrati one koje će mu u istraživanju koristiti, a da ga istovremeno ne ograničavaju ili usmjeravaju u ideološku pristrasnost. Dvije su osnovne zamke kod ovoga pitanja. Kada se suviše kruto pođe od postojećih pojmova i definici-ja može se desiti da u praktičnom istraživanju naiđemo na problem za koji nemamo pojam niti definiciju pa istraživački rezultat redukujemo u postojeću pojmovnu strukturu. Kada opet olako i suviše elastično sami stvaramo definicije možemo od starta pogriješiti i na pogrešan način tumačiti istraživačke podatke. Definicije i pojmove treba oprezno koristiti i dogradjivati naročito kroz timski rad sa drugim naučnicima i istraživačima iz određene oblasti.

1.4. Selekcija naučne teorije po kriterijumu potrebe objašnjenja društvene prakse.

Kada u istraživanju polazimo od realnosti tada uočavamo značaj određenog pitanja i tražimo u naučnoj teoriji njegovo objašnjenje. Ovdje idejna skica primarno nastaje iz empirije, iz konkretne društvene prakse. Dok je kod primarne teorijske idejne skice motiv da se doprinese unapređenju naučne teorije, kod primarne empirijske idej-

ne skice motiv je da se objasni konkretan društveni problem. Bez obzira čemu je istraživač sklon i kakve su realne mogućnosti određenog istraživanja epistemološki principi nauke ostaju isti u svim situacijama, za svakog istraživača.

Nauka je organizovano i metodično nastojanje da se na objektivno, precizno, cjelovito, sistematično i provjerljiv način spozna stvarnost odnosno onaj dio koji je predmet našeg istraživanja /Vojin Milić/.

Pet elemenata obavezuju istraživača: 1. objektivnost, 2. preciznost, 3. cjelovitost, 4. provjerljivost i 5. sistematičnost i to u svim istraživačkim projektima koje nazivamo naučnim. Bez obzira od koje se osnove polazi u definisanju idejne skice istraživač je dužan da se pridržava metodoloških normi i epistemoloških principa. Istraživač u idejnoj skici stavlja realnost i naučnu teoriju jednu naspram druge i analizira njihov odnos u različitim aspektima i tako gradi osnovu teorijskog polazišta prema predmetu istraživanja i drugim elementima istraživačkog procesa.

1.5. Strategija istraživanja kao element idejne skice.

Nakon uspostavljenog odnosa teorije prema predmetu istraživanja istraživač definiše strategiju istraživanja ili osnovne istraživačke pristupe. Da li će se usmjeriti na sistematsko, strukturalno, funkcionalno istraživanje ili će se opredijeliti za dijalektički pristup. Bitan epistemološki aspekt u strategiji istraživanja je odnos statičnih i dinamičnih elemenata. Naučna teorija od koje se polazi je, više ili manje, statičan model sa definisanim pojmovima, a predmet istraživanja je dinamičan, nepravilan i ne uklapa se u teorijske modele. Protivrječnost teorijske sistematičnosti s jedne i društvene realnosti s druge strane je logičan proces u istraživanju i ne treba „obrađivati“ realnost da se uklapa u teorijske modele. Svrha istraživanja kao nove spoznaje i jeste u tome da objasni i otkloni protivrječnosti između realnosti koja je predmet istraživanja i postojećih sadržaja naučne teorije. Težak dio u radu istraživača je odvajanje metodološkog pristupa i ukupnog istraživačkog procesa od ideologije što je kod društvenih nauka teško, ako je uopšte i moguće, jer ideološke paradigme prožimaju strukture naučnih teorija. Nauka je potrebna ideologiji kao njen najvredniji ideološki sadržaj, a opet s druge strane

Nauka je organizovano i metodično nastojanje da se na objektivno, precizno, cjelovito, sistematično i provjerljiv način spozna stvarnost odnosno onaj dio koji je predmet našeg istraživanja.

Nakon uspostavljenog odnosa teorije prema predmetu istraživanja istraživač definiše strategiju istraživanja ili osnovne istraživačke pristupe.

Strategija istraživanja zavisi od više faktora: metodoloških, materijalnih, kadrovskih, organizacijskih i drugih koji utiču na obim i objektivnost istraživanja i određuju različite limite istraživačkog projekta.

Istraživač iznosi idejnu skicu sa bitnim epistemološkim elementima pred specijaliste koji se na različite načine bave temom koju on želi istraživati.

nezavisna i objektivna nauka je opasnost po ideologiju, jer razobličava njenu hegemonističku suštinu i prikrivene totalitarističke ciljeve. Strategija istraživanja zavisi od više faktora: metodoloških, materijalnih, kadrovskih, organizacijskih i drugih koji utiču na obim i objektivnost istraživanja i određuju različite limite istraživačkog projekta.

2. PREDTESTIRANJE IDEJNE SKICE

Ova faza obuhvata sistem postupaka u provjeri idejne skice u bitnim elementima i njeno prilagođavanje narednim metodološkim fazama kao što su: cilj, predmet, hipotetički okvir, metodi, indikatori i analize podataka itd.

U ovoj fazi istraživač iznosi idejnu skicu u javnost u nekoliko oblika.

2.1. *Stručna rasprava specijalista.*

Istraživač iznosi idejnu skicu sa bitnim epistemološkim elementima pred specijaliste koji se na različite načine bave temom koju on želi istraživati. U raspravi pojedinačno ili u grupi provjerava valjanost teorijskog pristupa u odnosu na predmet istraživanja. U ovoj fazi korisno je i neophodno uključiti što više ljudi koji se na različite načine bave dotičnim pitanjem i prema kome imaju poseban interes, bilo kao naučnici, predavači, istraživači, analitičari. Ljudi koji se na različite načine bave određenim pitanjem predstavljaju neformalni tim koji je zajednički motivisan da se istraži neki problem koji je predmet njihovog zajedničkog interesovanja. Ovim razgovorima istraživač dovodi u vezu naučnu teoriju sa konkretnim istraživačkim predmetom i kroz idejnu skicu naučnu teoriju stavlja u istraživačku funkciju. Kroz raspravu specijalista različitih profila dolazimo do obogaćivanja spoznaje o predmetu istraživanja u raznim aspektima i u odnosu prema teorijskim sadržajima koji dotiču istraživački predmet.

2.2. *Stručna rasprava metodologa.*

Ovdje se razmatraju bitni aspekti metodologije u različitim fazama istraživanja. Procjenjuje se pristup, uzor-

ak, metod, instrumentarij, plan iskustvene evidencije, operativni plan realizacije, principi objektivnosti, cjelovitosti, provjerljivosti, preciznosti itd.

Iako ne spada u metodološki i epistemološki pojam neophodno je istaći ljudsku isključivost i osjetljivost kojoj su istraživači skloni, pa svoj metodološki istraživački model smatraju idealnim i ne trpe kritiku i promjenu. Ovo pitanje je bitno u istraživanju iako nam dolazi iz sfere subjektivnog, pojedinačnog, operativnog, jer osim metodoloških normi i principa bitna su i operativna, tehnička, subjektivna i organizaciona pitanja. To je dokaz da je metodologija, kao i nauka, složen i često protivrječan proces i predstavlja procesni krug ili „lanac“ koji je pouzdan onoliko koliko je vrijedna njegova najslabija karika.

Nijedno pitanje, bilo složeno epistemološko ili jednostavno tehničko i organizaciono, ne treba potcjenjivati, jer su sva bitna za objektivnost naučnog procesa. Istraživač koji pretrpi kritike drugih metodologa i ugradi te kritike u svoju idejnu skicu i poboljša metodološki pristup čini sebi i nauci uslugu. Istraživač koji je isključiv i ne trpi kritike upada u jednostrani pristup, ima problema sa objektivnošću i tumačenjem rezultata istraživanja, ima problem usaglašavanja svojih rezultata sa verifikovanom naučnom teorijom i jednostavno ima problem u svim fazama naučnog rada. U istraživačkoj praksi često se potvrđuje nesklonost istraživača potpunijem razmatranju metodologije. Nema svrhe ovdje ulaziti u razloge zašto je to tako, ali se može konstatovati činjenica da nauka puno trpi zbog ovakve prakse. Metodološka rasprava u fazi pretestiranja idejne skice omogućuje nam da napravimo korak dalje u odnosu na analiziranu naučnu teoriju i da postignemo objektivan istraživački rezultat. Rasprava metodologa u funkciji je finalizacije svih bitnih epistemoloških elemenata koji obezbjeđuju da istraživanje ima objektivnost i da predstavlja u krajnjoj instanci doprinos naučnoj teoriji.

2.3. *Stručna rasprava u formi okruglog stola.*

U širem krugu naučnika i istraživača u formi okruglog stola raspravlja se o bitnim pitanjima skice i važno je u ovoj fazi da se čuju suprotna mišljenja, kritike, prijedlozi i da se idejna skica podvrgne kritičkoj provjeri u svim as-

Nijedno pitanje, bilo složeno epistemološko ili jednostavno tehničko i organizaciono, ne treba potcjenjivati, jer su sva bitna za objektivnost naučnog procesa.

Metodološka rasprava u fazi pretestiranja idejne skice omogućuje nam da napravimo korak dalje u odnosu na analiziranu naučnu teoriju i da postignemo objektivan istraživački rezultat.

Praktična pretestiranja su korisna naročito kod definisanja uzorka, instrumentarija i organizacionog plana istraživanja.

Praktična provjera idejne skice obuhvata različite oblike i faze od razgovora sa ciljnim grupama, deskriptivnih istraživanja, naučnih obavještenja do probnih istraživanja.

pektima kako bi se fokusirale njene slabe strane. Dok je rasprava specijalista u funkciji izgrađivanja idejne skice, a rasprava metodologa u funkciji naučne objektivnosti, dotle je rasparava u formi okruglog stola kritičko preispitivanje idejne skice u cilju identifikovanja njenih slabih mjesta iz različitih aspekata od metodološkog do organizaciono-tehničkog. Ova rasparava sa naglašenim kritičkim aspektima ima svrhu da idejnoj skici pruži konačnu formu i da sintetizuje njene elemente i faze u jednu cjelinu koja može biti pouzdana naučna osnova za dalji istraživački proces.

2.4. Probna testiranja, obavještenja i istraživanja

Zavisno od ukupnih resursa koji su istraživačkom timu na raspolaganju strategija istraživanja može uključivati i oblike praktične provjere određenih elemenata idejne skice. Praktična pretestiranja su korisna naročito kod definisanja uzorka, instrumentarija i organizacionog plana istraživanja. Kada u istraživanju koristimo instrumentarije i metode skaliranja tada je praktično predsteriranje neophodno u konstrukciji ovih metoda. Takođe u izradi metodoloških instrumentarija kao što su osnova intervjua, anketa, analiza sadržaja neophodno je praktično pretestiranje elemenata idejne skice. Praktična provjera idejne skice obuhvata različite oblike i faze od razgovora sa ciljnim grupama, deskriptivnih istraživanja, naučnih obavještenja do probnih istraživanja. Rezultati dobijeni na osnovi praktične provjere idejne skice su koristan materijal za rasprave među metodolozima, specijalistima i različitim stručnjacima koji imaju interes za dotični predmet istraživanja.

3. DEFINISANJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja može biti definisan iz dva osnovna aspekta. Jedan je aspekt iz teorije gdje definišemo predmet istraživanja prema potrebama popunjavanja praznina u naučnoj teoriji. Drugi je aspekt iz društvene prakse gdje nastojimo da istražimo i objasnimo konkretan problem pomoću naučne teorije. Osim drugih elemenata predmet je suštinski definisan ciljem istraživanja, jer

predmet definišemo zavisno od toga šta želimo postići u istraživanju. Kod predmeta istraživanja trebamo imati u vidu aspekt konkretne društvene prakse i aspekt predmeta kao modela koji smo teorijski postavili. Protivrječnost predmeta kao dijela stvarnosti i predmeta kao teorijske projekcije je jedna od glavnih prepreka u njegovom definisanju. Definisanje predmeta istraživanja je proces u kome se u fazama definišu pojedini njegovi elementi tako da se od opšteg ide ka pojedinačnom, a zatim od pojedinačnog ka opštem. Predmet istraživanja se koncipira tako da sadrži niz pojedinačnih aspekata koji zajedno čine cjelinu.

3.1. Metodološka modulacija naučne teorije

Pod metodološkom modulacijom podrazumijevamo uvođenje naučne teorije u predmet istraživanja u funkciji realizacije cilja istraživanja. Konkretno naučno istraživanje sa definisanom temom fokusira se na precizno određen problem sa namjerom da ga istraži u bitnim elementima i da ga objasni. Idejna skica kao polazište predstavlja prvu fazu prilagođavanja naučne teorije istraživanju, dok se u drugoj fazi naučna teorija ugrađuje u predmet istraživanja kao finalna metodološka forma. Repertoar naučne teorije koju smo uključili u idejnu skicu selektujemo prema pojedinim aspektima predmeta istraživanja i na osnovu dosadašnjih spoznaja preciziramo konkretne strukturalne elemente. Moguć je pristup da se pođe od naučne teorije kao fundamenta i da se njome objasne određene društvene pojave (deduktivno-hipotetički pristup). Drugi način uključivanja teorije u predmet istraživanja je model kada polazimo od više suprostavljenih ili nesaglasnih naučnih teorija i objašnjenja o nekom pitanju, pa postojećim teorijama ne možemo objasniti naš istraživački predmet. Tada, polazeći od postojećih teorija, definišemo predmet istraživanja u aspektima konkretnih istraživačkih projekata koji će nam donijeti nove spoznaje (dijalektički pristup). Treći način uključivanja teorije u predmet istraživanja je kada nam teorija služi samo kao formalno polazište koje nas u daljem istraživanju ne obavezuje (empirijski pristup).

U ovom aspektu se vrši konkretniji zahvat u predmetu istraživanja što ne znači i automatski doprinos nauci, jer su moguće različite varijacije. Može istraživač doći

Idejna skica kao polazište predstavlja prvu fazu prilagođavanja naučne teorije istraživanju, dok se u drugoj fazi naučna teorija ugrađuje u predmet istraživanja kao finalna metodološka forma.

Drugi način uključivanja teorije u predmet istraživanja je model kada polazimo od više suprostavljenih ili nesaglasnih naučnih teorija i objašnjenja o nekom pitanju, pa postojećim teorijama ne možemo objasniti naš istraživački predmet.

Može istraživač pogriješiti u metodološkim elementima i na kraju dobiti puno podataka koji su naučno neupotrebljivi, jer nisu objektivni.

Prikupljanje i sistematizovanje podataka o predmetu istraživanja kao cjelini i njegovim pojedinačnim aspektima je bitan element njegovog definisanja.

do velikog kvaniteta podataka, ali zbog slabe „kopče“ sa naučnom teorijom ne može da ih objasni i izdigne na nivo verifikovane naučne spoznaje. Može istraživač pogriješiti u metodološkim elementima i na kraju dobiti puno podataka koji su naučno neupotrebljivi, jer nisu objektivni. Može istraživač raditi komercijalno, naručeno istraživanje pa naručiocu više i ne treba od tačnih kvantitativnih podataka. Način uključivanja naučne teorije u predmet istraživanja i njeno operacionalno prilagođavanje bitno utiče na objektivnost istraživanja.

3.2. Definisanje istraživačkih polja

Predmet istraživanja u društvenim naukama nikad nije nešto novo o čemu se ništa do sada ne zna i nikad nije nešto što je u potpunosti do kraja istraženo i objašnjeno. Neki problemi su istraženi, neki nisu, neki su u cjelini objašnjeni, neki u manjoj mjeri i upravo dijelovi predmeta koji su nedovoljno objašnjeni obično postaju predmet istraživanja. Ovdje preciziramo vremenske, prostorne i strukturalne aspekte, u kom periodu ćemo istraživati, na kom prostoru i koje pojedinačne strukture, preciziramo osnovne gabarite predmeta istraživanja.

3.3. Sistematizovanje empirijskih podataka

Prikupljanje i sistematizovanje podataka o predmetu istraživanja kao cjelini i njegovim pojedinačnim aspektima je bitan element njegovog definisanja. Upravo ovi podaci nam omogućuju da predmet definišemo onakvim kakav je u društvenoj zbilji i da izbjegnemo protivrječnosti odnosa projektovanih teorijskih modela i društvene stvarnosti. Druga faza odnosi se na selekciju prikupljenih obavještenja u funkciji definisanja predmeta istraživanja. Sistematizujemo prikupljene podatke po konkretnim aspektima predmeta istraživanja i definišemo ih u posebne cjeline. Na početnoj strani određene cjeline ukratko opisujemo sadržaj podataka i njihovu upotrebljivost za pojedine istraživačke faze kao i njihov odnos prema naučnoj teoriji. Osim verifikovanih spoznaja iz naučne teorije i činjenica koje ćemo dobiti istraživanjem, realnost sadrži i značajan broj različitih podataka korisnih za cjelovitu sliku istraživačkog predmeta.

3.4. Epistemološka adaptacija predmeta istraživanja

Nakon što smo izvršili selekciju naučne teorije i prilagodili je predmetu istraživanja i nakon što smo izvršili selekciju praktičnih i dostupnih podataka i njih prilagodili predmetu istraživanja određujemo treću bitnu dionicu tako što u predmetu istraživanja definišemo metodološke elemente. Ovdje se suočavamo sa nekoliko osjetljivih pitanja koja je nužno definisati precizno uz konsultaciju sa drugim istraživačima i metodolozima. Prvo pitanje se tiče projekcije predmeta prema uzorku istraživanja. Predmet i uzorak imaju iste suštinske gabarite, ali u formalnom smislu su različiti elementi. Dok je uzorak sama realnost u najkonkretnijem smislu sastavljena od određene strukture, predmet je posmatranje te realnosti iz pozicije modela. Predmet odgovara na pitanje *šta istražujemo*, a uzorak sadrži pitanje *na čemu konkretno radimo, iz kojih konkretnih izvora prikupljamo istraživačke podatke*. Drugo pitanje tiče se projekcije predmeta istraživanja prema istraživačkom cilju. Cilj istraživanja sadrži pitanje *šta želimo postići istraživanjem i šta to trebamo ostvariti kroz istraživački predmet*. *Ukoliko se predmet istraživanja neadekvatno zasnuje tada se neće moći postići istraživački cilj*. Treće pitanje je relacija predmeta prema metodima istraživanja. Kojim metodima ćemo obrađivati istraživački predmet u određenim aspektima, a posebno kojim metodom ćemo zahvatati realnost uzorka i prikupljati podatke. Četvrto pitanje odnosi se na određivanje problemskih gabarita istraživačkog predmeta. Koje probleme ćemo istraživati u aspektima kvalitativnih uzročnih i determinističkih zahvata, a koje u aspektima kvantitativnih strukturalnih i funkcionalnih zahvata. Suština stvari je potreba da se predmet istraživanja u opštim i konkretnim elementima precizno definiše sa jasnim karakteristikama u odnosu na druge elemente kao što su uzorak, cilj, metod, strategiju istraživanja itd.

3.5. Konstruisanje predmeta istraživanja

Nakon definisanja navedenih elemenata stiču se metodološki uslovi da se praktično konstruiše predmet istraživanja. Predmet istraživanja je projekcija istraživačkog

Cilj istraživanja sadrži pitanje šta želimo postići istraživanjem i šta to trebamo ostvariti kroz istraživački predmet.

Suština stvari je potreba da se predmet istraživanja u opštim i konkretnim elementima precizno definiše sa jasnim karakteristikama u odnosu na druge elemente kao što su uzorak, cilj, metod, strategiju istraživanja itd.

Konstrukcija istraživačkog predmeta ima nekoliko postupaka ili koraka koji se realizuju po fazama.

Društvo, država, društvene grupe, institucije i drugi aspekti istraživanja političkih nauka su u realnosti protivrječni, konfliktni. nelogični.

cilja na realnost tj. na uzorak kao reprezentativni dio realnosti i iskazuje se kao model koji odslikava datu realnost.

Konstrukcija istraživačkog predmeta ima nekoliko postupaka ili koraka koji se realizuju po fazama.

3.5.1. Inventarisanje, sastavljanje liste pojava, procesa i odnosa koji će ulaziti u sadržaj predmeta istraživanja.

Sve ono što će u istraživanju biti fokus naše pažnje inventarišemo na papir radi definisanja konstrukcije predmeta. Ovdje spadaju elementi koje ćemo pojedinačno posmatrati vodeći računa da su oni djelovi jedne cjeline i da se njihov smisao i suština mogu objasniti u kontekstu cjeline. Sistematizovanjem strukturalnih elemenata polazimo od predmeta istraživanja u opštem smislu i idemo na konkretne elemente da bi na kraju spoj svih konkretnih elemenata opet činio jednu cjelinu. To je kada u istraživačkom radu definišemo predmet u opštem smislu, a zatim kažemo da ćemo taj predmet posmatrati pojedinačno u više elemenata koji čine njegovu strukturu.

3.5.2. Identifikacija funkcije između elemenata predmeta istraživanja.

Ovdje je bitno utvrditi kakvu funkciju imaju pojedini elementi pojedinačno i u međusobnim odnosima. To je utvrđivanje šta je s čim u posrednoj, a šta u neposrednoj vezi. Društvo, država, društvene grupe, institucije i drugi aspekti istraživanja političkih nauka su u realnosti protivrječni, konfliktni. nelogični.

Ovdje nailazimo na problem, jer logičkom inercijom želimo predmet istraživanja konstruisati kao jedan sistem saglasan u svojoj unutrašnjoj suštini i formi. Sada taj sistem postavljamo u teorijski model i nastojimo naučno obuhvatiti realnost koja po pravilu nije saglasan sistem. Ako predmet previše prilagodimo realnosti izgubi ćemo cjelinu modela, pa više nećemo znati šta istražujemo. Ako predmet postavimo previše kruto kao model, obuhvatićemo ono što se uklapa u gabarite tog kalupa, a sve drugo će nam izostati i tada ćemo imati redukovanu spoznaju koja opet ugrožava epistemološke principe nauke. Navedena pojava je pogubna

za političku nauku i, nažalost, ne tako rijetka kada istraživač ide utabanim stazama i realnost uklapa u ranije skrojene teorijski model, pa dobijeni rezultati po pravilu potvrđuju sve prepostavke koje su bile na početku. Kada želimo izbjeći navedene moguće greške tada uvodimo slijedeći konkretan postupak. Idemo pojedinačno po elementima predmeta istraživanja koji se odnose na pojedine aspekte uzorka i identifikujemo strukturalno-funkcionalne osobine. Nakon toga na utvrđenoj strukturalno-funkcionalnoj osnovi identifikujemo međusobne veze i preciziramo njihov karakter. Metodološke principe objektivnosti i preciznosti postižemo kroz prožimanje kvantitativnih i kvalitativnih dijelova spoznaje o pojedinim aspektima predmeta istraživanja. Kao rezultat navedenog prožimanja može doći do nadograđivanja određenih elemenata predmeta istraživanja.

Dograđivanje predmeta istraživanja tokom realizacije istraživanja je metodološki neophodno i korisno, ali istovremeno zahtjevno i rizično, jer traži od istraživača znanje i kreativnost koji ne smiju ugroziti naučne principe.

Konstrukcija predmeta istraživanja kao i drugih bitnih metodoloških elemenata je proces u više faza. U prvoj fazi konstruišemo predmet istraživanja u skladu sa ciljem i tu unosimo elemente koje je neophodno istražiti kako bi smo postigli cilj. U drugoj fazi uvodimo dijelove naučne teorije u predmet istraživanja da ne bismo istraživali nešto što je već istraženo i s druge strane da ne bismo bez teorije lutali kroz društvenu realnost. U trećoj fazi predmet istraživanja prilagođavamo realnosti uzorka i njegovim pojedinačnim specifičnostima. U četvrtoj fazi predmet istraživanja kao i druge metodološke elemente prilagođavamo rezultatima probnih istraživanja, deskriptivnih istraživanja, rezultata naučnih skupova, okruglih stolova, mišljenja i kritika drugih naučnika itd. Na kraju se definiše predmet uopšte, a zatim se pojedinačno razrađuje po pojedinim elementima, tj. vršimo operacionalizaciju istraživačkog predmeta.

Nezavalano je propisati model, faze ili postupke kako definisati predmet istraživanja, ali razmatranje ovog metodološkog elementa ukazuje da se radi o složenom pitanju koje nastaje procesom, kroz timsku naučnu aktivnost.

Definisanje predmeta zahtijeva od istraživača predhodno znanje realne problematike i poznavanje naučne

Metodološke principe objektivnosti i preciznosti postižemo kroz prožimanje kvantitativnih i kvalitativnih dijelova spoznaje o pojedinim aspektima predmeta istraživanja.

Konstrukcija predmeta istraživanja kao i drugih bitnih metodoloških elemenata je proces u više faza.

Naučnik nastoji u što većoj mjeri da isključi bilo koji subjektivni ili pristrasni element, a to će biti lakše ako je predmet precizno definisan po dijelovima i kao cjelina.

Preciznost je takođe princip koji nas prati u svim fazama naučnog istraživanja, ali najviše dolazi do izražaja na početku i na kraju.

teorije, jer to nije model koji ćemo primijeniti i dobiti novo znanje po automatizmu. Svaki istraživački predmet je specifičan i različit u mnogim elementima, zavisno od cilja istraživanja i drugih metodoloških parametara. U procesu definisanja istraživačkog predmeta naučnik ili istraživač se suočava sa vlastitim subjektivizmom. Subjektivizam može biti ideološke, lične, stručne ili neke druge prirode, ali on ugrožava objektivnost kao suštinu nauke i osnovni metodološki princip. Naučnik nastoji u što većoj mjeri da isključi bilo koji subjektivni ili pristrasni element, a to će biti lakše ako je predmet precizno definisan po dijelovima i kao cjelina.

4. DEFINISANJE CILJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja determinisan je različitim potrebama, interesima, objektivnim uslovima i proizilazi iz aspekta metodološke strategije. Ovdje definišemo šta želimo postići konkretnim istraživanjem u opštim i pojedinačnim elementima. Slično predmetu i cilj istraživanja nastaje u procesu i ima više aspekata.

Polazimo od metodoloških principa kao što su: objektivnost, preciznost, provjerljivost i sistematičnost. Navedeni principi koji važe za naučna istraživanja pojedinačno se operacionalizuju i uvode se u sadržaje konkretnog istraživanja. Objektivnost opet posmatramo u dva elementa (Vojin Milić) objektivnost kao tačnost i relevantnost prikupljenih podataka i objektivnost kao distanca naučnika prema istraživanju. Preciznost je takođe princip koji nas prati u svim fazama naučnog istraživanja, ali najviše dolazi do izražaja na početku i na kraju. Na početku kada definišemo temu i identifikujemo neophodnu naučnu teoriju trebamo precizno odrediti pojmove i definicije kojima ćemo se služiti. Na kraju istraživanja opet imamo dvije faze: klasifikovanje podataka i teorijsko objašnjenje predmeta istraživanja. Sistematičnost kao opšteprihvaćeni naučni princip nam je neophodan u naučnom objašnjenju dobijenih rezultata i uključivanju tog objašnjenja u fond naučne teorije. Provjerljivost možemo posmatrati i kao poseban aspekt objektivnosti ili kao poseban princip zbog njegovog velikog značaja u istraživanju. Naučnik je dužan istraživanje zasnovati metodološki tako

da i onaj ko nije učestvovao u istraživanju može na osnovu iskazane metodologije pojmiti o kakvom naučnom radu je riječ. Metodologija treba biti tako definisana da jasno pokazuje sve postupke i načine na koji je naučnik istraživanje obavio u svi relevantnim istraživačkim fazama. Provjerljivost ne treba shvatati bukvalno da će neko provjeravati naučnika, ali u strukturi rada treba biti jasno iskazan sistem metodoloških normi kojih se naučnik držao. Naučnik, bez obzira na naučno zvanje ili ugled, ne treba biti iznad normi metodologije. Ako polazimo od logike, koja je uz epistemologiju izvor metodologije, tada nema osnova da na riječ ili na ugled imena vjerujemo naučniku u ono što kaže. Možemo vjerovati u naučno djelo ako je zasnovano i realizovano na svim bitnim metodološkim normativima i ako je to jasno prikazano da omogućava provjerljivost. Navedene principe postavimo kao standarde i operativno ih uvodimo u predmet, uzorak i metod i njih se pridržavamo tokom cijelog istraživanja.

Motiv

Polazimo od motiva ili potreba zašto istražujemo neki problem ili pojavu i u kakvim objektivnim mogućnostima realizujemo istraživanje. *Naprimjer, ako je naručilac neki naučni institut suština cilja će biti naučna spoznaja, ako je neka politička partija suština cilja će biti spoznaja kvantitativne podrške u biračkom tijelu, ako je naručilac neka kompanija nju zanima rezultat upotrebljiv u komercijalne svrhe itd.* Naučni projekti mogu imati i dvostruku upotrebnu vrijednost.

Mogu pružiti kvantitativnu analizu dobijenih rezultata za potrebe prakse (komercijala, marketing, tržište, partijska izborna kampanja i sl) i mogu biti upotrebljivi na višem nivou teorijske analize.

Trebamo usaglasiti cilj sa objektivnim uslovima realizacije istraživanja kao što su: kadrovski i finansijski resursi, vremenski i prostorni okviri istraživačkog zahvata. Usaglašavanje cilja sa realnim gabaritima istraživanja ne smije ići na uštrb metodoloških standarda ili ako se ide na uštrb to treba precizno naglasiti da istraživanje nije na naučnom nivou i da ima druge svrhe. Istraživač sam ili obično u timu treba precizno ocijeniti sve bitne elemente i uplanirati ih

Naučnik, bez obzira na naučno zvanje ili ugled, ne treba biti iznad normi metodologije.

Naučni projekti mogu imati i dvostruku upotrebnu vrijednost.

Javno mnijenje kao predmet istraživanja zbog svoje promjenljivosti i nestabilnosti ne može da se objektivno istraži jednim zahvatom, jednim presjekom.

Nakon što se razrade i definišu neophodni konkretni elementi dobijamo opštu osnovu istraživačkog cilja.

u skladu sa realnim mogućnostima. Ukoliko se ne ostvari istraživački cilj iz bilo kojih razloga istraživač je dužan da to objasni i navede ograde u onim elementima gdje cilj nije postignut.

Zatim se usaglašava cilj i predmet istraživanja. Cilj može da predhodi predmetu, ali može i predmet da predhodi cilju zavisno da li su nam izvori idejne skice teorijski ili iz potreba društvenog realiteta. Kod definisanja ovih suštinskih metodoloških elemenata treba imati u vidu složenost međuuticaja predmeta i cilja istraživanja.

Specifičnost

U istraživanju društvenih pojava, kao naprimjer javnog mnijenja, cilj se određuje prema specifičnosti predmeta, ali se istovremeno i predmet adaptira prema istraživačkom cilju. Javno mnijenje kao predmet istraživanja zbog svoje promjenljivosti i nestabilnosti ne može da se objektivno istraži jednim zahvatom, jednim presjekom. Navedeni predmet je neophodno istraživati više puta u kontinuitetu u više presjeka i poređenjem uočavati korelacije i trendove. Kada definišemo istraživačke ciljeve kod ovog predmeta fokusirani smo na spoznaju bitnih promjenjivih i nepromjenjivih elementa uticaja i kako se oni iskazuju određenom društvenom trenutku i u procesu. Nakon što se razrade i definišu neophodni konkretni elementi dobijamo opštu osnovu istraživačkog cilja. Nakon toga vršimo povezivanje i selekciju pojedinih elemenata u cjelinu i dobijamo opšti cilj istraživanja.

U opštem cilju trebaju biti sadržana tri strukturalna elementa: prvo su metodološke norme i principi, drugo su sintetizovani pojmovi i elementi koji u cjelini identifikuju problem ili pojavu koja je predmet našeg istraživanja i treće su specifični, pojedinačni strukturalni elementi koji se odnose na pojedinačne aspekte istraživačkog predmeta. Da bismo ostvarili opšti cilj kao cjelinu trebamo ga operacionalizovati po pojedinim elementima tako da postignemo kvalitativni zahvat pojedinačnog, a da pojedinačno zajedno čini cjelinu.

Ovdje takođe nema propisanog recepta, nego istraživač, imajući u vidu navedeni princip, kreativno razrađuje specifičnosti pojedinih aspekata predmeta istraživanja.

U definisanju cilja istraživanja vrši se selekcija naučne teorije šta je o predmetu do sada poznato, šta je manje poznato ili šta je nepoznato. Procjenjuje se sadržaj naučne teorije koju ćemo koristiti bilo u početku ili na kraju istraživanja i jasno se određujemo prema njoj. Prije nego pristupimo definisanju cilja po fazama i elementima trebamo riješiti pitanje oblika naučne zasnovanosti cilja. Uslovno rečeno, koji je cilj cilja? Strategija i opšte usmjerenje istraživanja bitno utiče na oblikovanje strukture cilja u pojedinačnim i opštem aspektu.

5. DEFINISANJE HIPOTETIČKOG OKVIRA

5.1. Osnovni elementi poimanja

Hipotetički okvir sastoji se od generalne hipoteze i niza pojedinačnih hipoteza. Formalno radi se o prepostavka-ma, ali u suštini to su tvrdnje zasnovane na određenom fondu naučne teorije, dio su njenog sadržaja, ali pojave na koje se odnose nisu do kraja objašnjene i istražene. Teorijske pretpostavke imaju naučnu vrijednost, ali nedovoljnu da bi postale teorijske cjeline i njihova vrijednost se posmatra u kontekstu drugih cjelovitijih, dokazanih i opšteprihvaćenih teorijskih sadržaja.

U hipotetičkom okviru uvezujemo teoriju i praksu i operacionalizujemo metodologiju i ovdje se sučeljavaju i prelamaju idejna skica, predmet i cilj istraživanja, a nakon sistema hipoteza definišu se metodi, indikatori i uzorci. Jedni metodološki elementi se ugrađuju u hipotetički okvir zajedno sa teorijskim sadržajima, a drugi metodološki elementi proizilaze iz hipotetičkog okvira tako da je ova faza kompleksna, neophodna i istraživački korisna.

Opštom ili generalnom hipotezom iskazujemo opšti odnos i pojedinačne veze između konkretnih strukturalnih elemenata predmeta istraživanja i njihovog funkcionalnog međuticaja i uzročnosti. Hipotetički okvir je operacionalizacija naučne teorije u istraživanju i ona se upravo u ovom aspektu moduliše u razne konkretne izraze i forme operativno upotrebljive u konkretnoj naučnoj aktivnosti. Hipotezom realno ukazujemo na određene veze između pojava i različitih faktora ili determinanti ne ulazeći u kvalifikova-

U definisanju cilja istraživanja vrši se selekcija naučne teorije šta je o predmetu do sada poznato, šta je manje poznato ili šta je nepoznato.

Hipotetički okvir je operacionalizacija naučne teorije u istraživanju i ona se upravo u ovom aspektu moduliše u razne konkretne izraze i forme operativno upotrebljive u konkretnoj naučnoj aktivnosti.

Bitno je da se istraživanjem potvrdi postojanje određenih odnosa i veza između definisanih elemenata, a kakve su te veze po formi i suštini to je stvar tumačenja i objašnjenja dobijenih istraživačkih rezultata.

Ako disciplinovano prihvatamo dominaciju metodoloških normi, uključujući i sve one koje mi sami definišemo, tada će naš rad biti podređen metodologiji i tokom cijelog procesa nećemo upadati u greške.

nje tih veza i odnosa. Upravo u ovome aspektu ili u ovoj metodološkoj fazi moguće su i često se dešavaju greške.

Ako pretpostavimo da postoji određena veza između elemenata ili pojava mi ne trebamo ulaziti u određivanje tog odnosa, jer ćemo istraživanjem doći do činjenica na osnovu kojih ćemo kvalifikovati i objasniti određene veze.

Kada u hipotezama kvalifikujemo odnose onda po pravilu dobijamo formalnu potvrdu tih kvalifikacija čime istraživanje gubi svrhu. Ako će se uvijek naše hipoteze potvrditi baš onako kako smo ih definisali, nameće se pitanje: čemu istraživanje ako se određene pojave mogu objasniti i logičkim prepostavkama i sadržajima naučne teorije? Ovdje ne mislimo na potvrdu postojanja hipotetičkih veza, nego na potvrdu unaprijed zadatih teorijskih modela. *Naprimjer, mi realno pretpostavljamo da jedan medij ima uticaj na formiranje i izražavanje javnog mnijenja. Takvu pretpostavku zasnivamo na podacima iz prakse do kojih smo došli, na dostupnim istraživanjima i na naučnoj teoriji. Kakav je taj uticaj u kvantitetu, kvalitetu, oblicima, intenzitetu, koje su mu posljedice na javno mnijenje, kao i sl. ne možemo pretpostavljati niti upisivati u hipoteze, nego ćemo do tih spoznaja doći na osnovu istraživanja koje ćemo provesti. Bitno je da se istraživanjem potvrdi postojanje određenih odnosa i veza između definisanih elemenata, a kakve su te veze po formi i suštini to je stvar tumačenja i objašnjenja dobijenih istraživačkih rezultata.* Ako upadnemo u hipotetičku grešku time što subjektivno nadograđujemo realnu tvrdnju, tada se mi izdižemo iznad metodoloških normi i podređujemo ih sebi onako kako nam treba i odgovara. Ako disciplinovano prihvatamo dominaciju metodoloških normi, uključujući i sve one koje mi sami definišemo, tada će naš rad biti podređen metodologiji i tokom cijelog procesa nećemo upadati u greške.

Hipoteza

Hipoteza je tvrdnja kojom integrišemo osnovne elemente cilja i predmeta istraživanja i polazeći od cjeline razrađujemo ih po pojedinačnim strukturalnim aspektima. Upravo na hipotetičkom okviru ili sistemu hipoteza vršimo modulaciju ili operacionalizaciju naučne teorije i prilagođavamo je konkretnom istraživanju u njenom izve-

denom obliku. Nakon definisanja hipoteza smatramo da je naučna teorija uvedena u konkretno empirijsko istraživanje i nakon toga se može pristupiti definisanju metoda, uzoraka i drugih elemenata u procesu naučnog istraživanja.

Hipotetički okvir u osnovi ima dva polazišta: na operacionalizovani način sabiremo i javno predstavljamo dio naučne teorije od koje polazimo i određujemo naš odnos prema tom sadržaju i jasno i precizno utvrđujemo naše ciljeve - šta želimo saznati u istraživanju. Definisanje sistema hipoteza traži od istraživača poznavanje problema istraživanja i obaviještenost o istraživačkom predmetu.

Hipoteze ne treba posmatrati kao neki rutinski metodološki posao gdje mi u kancelariji u kratkom roku napišemo osnovnu pretpostavku i zatim je razradimo u više pojedinačnih aspekata, ne vodeći računa o kontekstu naučne teorije i konkretne praktične situacije. Sistem hipoteza je samo jedan odraz ili izraz mnogo dubljeg i šireg poznavanja problema, gdje se pod dubinom smatra dosadašnje verifikovano znanje, a pod širinom adekvatna praktična obaviještenost. Metodološki problemi kao što su cilj, predmet i hipoteze se definišu pojedinačno po fazama, ali se suštinski definišu i paralelno, tako da prilikom utvrđivanja teme istraživanja probleme u startu posmatramo u aspektu cilja, predmeta i hipoteza, metoda, indikatora, uzoraka itd.

5.2. Usklađivanje hipoteza sa strategijom istraživanja

Na nivou opšte ili generalne hipoteze definišemo operativne elemente sistema u cjelini, ali se ovdje također trebamo odrediti prema strategiji istraživanja. Elementi strategije ili opšteg pristupa su nam već naglašeni u cilju i predmetu, ali ih ovdje treba završno precizirati.

Strukturalni pristup fokusiran je na elemente koji čine gabarite i unutrašnju građu predmeta istraživanja, sistematizovane po bitnosti pojedinih elemenata. *Naprimjer: ako istražujemo javno mnijenje i faktore njegovog oblikovanja i izražavanja mi ćemo se fokusirati na unutrašnje elemente javnog mnijenja. Šta je to što čini javno mnijenje, što ga karakteriše u odnosu na druge pojave, koji su mu spoljni gabariti i unutrašnji elementi. U komunikacijskom odno-*

Sistem hipoteza je samo jedan odraz ili izraz mnogo dubljeg i šireg poznavanja problema, gdje se pod dubinom smatra dosadašnje verifikovano znanje, a pod širinom adekvatna praktična obaviještenost.

Na nivou opšte ili generalne hipoteze definišemo operativne elemente sistema u cjelini, ali se ovdje također trebamo odrediti prema strategiji istraživanja.

Funkcionalni pristup je fokusiran na funkciju, na djelatnu, aktivnu stranu koju imaju strukturalni elementi.

Funkcionalni pristup je jedan od osnovnih u determinističkom proučavanju složenih društvenih sistema.

su medij-poruka-javno mnijenje strukturalne elemente možemo naći u aspektu medija i u aspektu poruke.

Funkcionalni pristup je fokusiran na funkciju, na djelatnu, aktivnu stranu koju imaju strukturalni elementi. Funkcija se može opet dvostruko posmatrati. Kao funkcija unutrašnjih strukturalnih elemenata: *naprimjer, kadrovski-tehnički-finansijski i slični elementi imaju svoju funkciju unutar medija kao cjeline. Funkcija jednog elementa razlikuje se od drugog po obimu, intenzitetu, značaju, stalnosti, varijabilnosti i mogu na osnovu toga klasifikovati i sistematizovati.* Kao funkcija koja se iskazuje prema spoljnom okruženju cjeline, koju neka cjelina ima naspram druge. *Naprimjer, medij je usmjeren na javnost, oblikuje javno mnijenje i on kao cjelina ima funkciju fokusiranu na određene elemente svog okruženja. Ako analiziramo programske sadržaje, spoznaćemo funkcije pojedinačnih poruka i, u cjelini, spoznaćemo ciljeve koje medij želi postići u javnom mnijenju.*

Funkcionalni pristup je jedan od osnovnih u determinističkom proučavanju složenih društvenih sistema. Ovaj pristup predstavlja sintetički istraživački oblik, a kada je riječ o empirijskim istraživanjima funkcionalni pristup je neophodno koristiti, ali ne izdvojeno, nego zajedno s drugim pristupima, kao što je - strukturalni i dijalektički. Funkcionalni pristup, kao stalno prisutni princip, pomaže nam da sve što istražujemo posmatramo u kontekstu cjeline i izbjegnemo jednostrana objašnjenja. Kod funkcionalnog pristupa imamo dvije varijacije: jednu determinističku i jednu sistemsku. Deterministička je fokusirana na karakter, oblike, način djelovanja pojedinačnih faktora u odnosu jedne na drugu i odnosu na sistem i ona je prva faza u analizi uzročnosti u sistemu i izvan sistema. Sistemski funkcionalna analiza polazi od sklada cjeline i funkcije pojedinih elemenata, posmatra koliko oni doprinose stabilnosti sistema. Funkcionalni pristup je pogodan u istraživanju političkog sistema u nekoj državi, istraživanje problema evropskih integracija, tranzicija društva itd.

Dijalektički pristup

Dijalektički pristup je usmjeren na identifikaciju i objašnjenje determinanti i faktora koji na različite načine

utiču na određenu pojavu. Ovim pristupom kvalitativno sistematizujemo naučnu teoriju, objašnjavamo tendencije, korelacije, eventualne kauzalne veze, identifikujemo i objašnjavamo stalne i varijabilne faktore. Dijalektičkim pristupom trebamo doći do spoznaje o neophodnim i dovoljnim uslovima kako bismo mogli objasniti uzročni splet. Dijalektički pristup, kao kruna istraživanja, može uslijediti tek nakon obavljene strukturalno-funkcionalne analize kada se identifikuju osnovni faktori i oblici njihovog međuticaja. U kontekstu neophodnih i dovoljnih uslova identifikujemo i razvrstavamo faktore uticaja, obično u tri osnovne grupe:

1. Stalni ili nezavisni faktori uticaja. Pojam stalni ne treba apsolutno shvatati kao nepromjenljivi, ali zbog svojih trajnijih karakteristika smatramo ga stalnim. Pojam nezavisni treba tumačiti u smislu da je neki stalni faktor nezavisan od predmeta koji mi proučavamo, ali je predmet zavisan od tog stalnog faktora. *Naprimjer: ako je medij predmet našeg istraživanja, on zavisi od zakona i drugih normi koje regulišu rad medija i ne zavise od medija.* Stalni faktori spadaju u uzročni podsystem.
2. Promjenljivi ili zavisni faktori su oni koji spadaju u posljedični podsystem. *Ovu podjelu ne treba bukvalno i kruto shvatati, jer posljedica u jednoj fazi može biti uzrok u drugoj fazi.*
Promjene u javnom mnjenju u relativno dužem vremenskom periodu mogu iz posljedice postati determinantom koja će uticati na promjenu sadržaja programa ili čak i na promjenu zakonskih normi kao stalnih faktora.
3. Intervenirajući ili bočni faktori uticaja. Ovi faktori su specifični, jer se ne nalaze direktno u uzročno-posljedičnom lancu, nego u određenim prilikama sa strane djeluju na proces.
Naprimjer: medij ima zakone ili tehničke gabarite kao stalnije faktore, ima program kao promjenljivi ili zavisni faktor, ali izborom urednika u određenom trenutku može doći do promjene uređivačke politike i programskog sadržaja. Promjenljivi faktor može nastati iz subjektivnih razloga kao što je navedeni, ali može biti i objektivni, dogodi se

Dijalektičkim pristupom trebamo doći do spoznaje o neophodnim i dovoljnim uslovima kako bismo mogli objasniti uzročni splet.

Pojam nezavisni treba tumačiti u smislu da je neki stalni faktor nezavisan od predmeta koji mi proučavamo, ali je predmet zavisan od tog stalnog faktora.

neka vanredna društveno-politička situacija, neki vanredni događaj i sl.

5.3. Postupci konstrukcije hipotetičkog okvira

Nakon što se opredijelimo za jedan od tri navedena strategijska pristupa završavamo prvu fazu u kreiranju hipotetičkog okvira.

Nakon što se opredijelimo za jedan od tri navedena strategijska pristupa završavamo prvu fazu u kreiranju hipotetičkog okvira. Opredjeljivanje za jedan od strategijskih pristupa u istraživanju ne znači da se drugi pristupi zane-
maruju i isključuju, nego mi izborom pristupa određujemo osnovni prilaz predmetu istraživanja, aspekt izučavanja i to obradimo kao jednu cjelinu vodeći računa da je ta cjelina dio nekog šireg sistema i kroz objašnjenje uklapamo naše nove spoznaje sa širim teorijskim kontekstom. Polazeći od iskustva u empirijskim i teorijskim istraživanjima možemo zaključiti da je strateški optimalno kombinovati sva tri navedena aspekta, struktura-funkcija-dijalektika. Ukoliko objektivni i subjektivni uslovi ne pružaju mogućnost za cjelovit pristup u tri aspekta, tada se opredjeljujemo za jedan i obično kombinujemo strukturalno-funkcionalni ob-
jedinjen pristup, jer je manje tehnički i materijalno zahtjevan u odnosu na dijalektički. U samom izboru metoda i instrumentarija istraživanja nije moguće mehanički odvojiti dijalektiku, od funkcije i od strukture, jer sve su to različiti uglovi posmatranja jednog sistema ili jedne cjeline.

Polazeći od iskustva u empirijskim i teorijskim istraživanjima možemo zaključiti da je strateški optimalno kombinovati sva tri navedena aspekta, struktura-funkcija-dijalektika.

U ovoj *prvoj fazi* se iznova vraćamo cilju istraživanja koji smo definisali i ponovo analiziramo njegove pojedine aspekte i pravimo skicu šta mi to želimo postići u istraživanju.

Skica

Nakon toga u *drugoj fazi* vraćamo se predmetu istraživanja i opet analiziramo predmet kao cjelinu i njegove pojedine aspekte i pravimo skicu šta mi to želimo istraživati i na što ćemo biti fokusirani u istraživanju, a nakon toga pravimo skicu analizirajući istraživački cilj.

Skicu koja proizilazi iz cilja i skicu koja proizilazi iz predmeta nanovo objedinjujemo u jednu cjelinu i analiziramo da li nam se pojedini aspekti slažu i da li su pojedinačni elementi iskazani na precizan način koji odražava suštinu problema i to nam je *treća faza* dok u *četvrtoj fazi*

konstruišemo generalnu ili opštu hipotezu. Mnoštvu aspekta koje smo otvorili kroz cilj i predmet ne možemo obuhvatiti jednom opštom tvrdnjom i nakon definisanja generalne hipoteze pristupamo izradi pojedinačnih hipoteza koje su operacionalizacija opšte hipoteze.

Pojedinačne hipoteze

Pojedinačne hipoteze proizilaze iz opšte i iz konteksta strategijskog pristupa. Na osnovi prethodnih saznanja o strukturi predmeta istraživanja pojedinačnim hipotezama selektujemo pojedine elemente po različitim konkretnim aspektima, zavisno od toga koji nam je pristup. Kada definišemo pojedinačne hipoteze trebamo voditi računa o konkretnoj specifičnosti istraživačkog predmeta. Ne treba mehanički raditi «dvospratni sistem» - jedna opšta i niz konkretnih hipoteza, ako predmet sadrži višeslojnost - «višespratnost». Neka cjelina ima nekoliko osnovnih podstruktura, zatim svaka podstruktura može sadržavati više nižih strukturalnih oblika, a oni opet sadrže niz pojedinačnih jedinki-elemenata. Ovako posmatrano, imamo više nivoa hipotetičkog sistema od konkretne hipoteze, preko grupne ili hipoteze srednjeg nivoa do opšte hipoteze koja izražava cjelinu istraživačkog predmeta. Prvo skiciramo nekoliko radnih hipoteza (*to nam je peta faza*) koje uključuju više srodnih elemenata i odnosa u jednu cjelinu. *Naprimjer pravna regulativa utiče na formiranje, oblikovanje i izražavanje javnog mnijenja. Pod ovim pojmom ćemo grupisati sve pojedinačne hipoteze koje su obuhvaćene navedenim pod-sistemom.*

Grupisanje

U tom smislu ćemo grupisati i ostale pojedinačne hipoteze u okvire pojedinih podgrupa kao što su program-ska politika i organizacija medija itd. Kada završimo skiciranje hipoteze koje obuhvataju pojedine oblasti tada iz ove skice izvodimo pojedinačne hipoteze. Svaki pojedinačni element formulišemo u pojedinačnu hipotezu tako da izražavaju konkretnost i specifičnost svaka za sebe (*to nam je šesta faza*) a opet skupa čine cjelinu obuhvaćenu generalnom hipotezom. Kada završimo posao preciziranja

Pojedinačne hipoteze proizilaze iz opšte i iz konteksta strategijskog pristupa.

Kada definišemo pojedinačne hipoteze trebamo voditi računa o konkretnoj specifičnosti istraživačkog predmeta.

Svaki naučnik, istraživač sam sebi određuje sistem pravila i postupaka u konstrukciji hipotetičkog okvira vodeći se principima cjelovitosti, preciznosti, sistematičnosti i objektivnosti.

Definisanjem sistema hipoteza i njegovim usklađivanjem sa ciljem i predmetom dobijamo bitne elemente za određivanje uzorka, metoda i tehnika istraživanja.

pojedinačnih hipoteza potrebno ih je grupisati u tri osnovne podcjeline: one koje se odnose na stalne faktore uticaja, one koje se odnose na promjenljive i one koje se odnose na intervenirajuće. U ovoj završnoj fazi usklađujemo hipotetički okvir sa strukturom determinizma koju smo uzeli za polazište u istraživanju(*i to nam je sedma faza*).

Model od sedam faza nije neko pravilo, nego ukazuje na neophodnost da se sistemu hipoteza pristupi postepeno, u procesu koji identifikuje pojedinačne aspekte i sintetizuje ih u cjelinu.

Ovdje nema nekog pravila kako da postupimo, jer to zavisi od kreativnog stava naučnika, složenosti predmeta istraživanja, obima i dubine zahvata, oblika strategijskog metodološkog pristupa i sl. U kompleksnijim i obimnijim istraživanjima lakše je raditi ako zadržimo grupne-radne hipoteze, a opet ako su istraživanja konciznija i fokusirana na neku uzročno-posljedičnu vezu u konkretnom problemu, tada je bolje bez grupnih hipoteza ili hipoteza srednjeg nivoa, jer bi komplikovale istraživanje. Svaki naučnik, istraživač sam sebi određuje sistem pravila i postupaka u konstrukciji hipotetičkog okvira vodeći se principima cjelovitosti, preciznosti, sistematičnosti i objektivnosti.

5.4. Metodološke funkcije hipotetičkog okvira

Nekoliko je naučno bitnih i operativno korisnih funkcija koje se vezuju za sistem hipoteza. Identifikuje zanimljive, sporne ili nedovoljno obrađene dijelove naučne teorije i uključuju ih u naučno-istraživački aktivnost sa krajnjom svrhom da se ti dijelovi verifikuju. Spaja odabrani fond naučne teorije sa pojedinim strukturalnim elementima predmeta istraživanja gdje se precizno i sistematično dovode u vezu sadržaji koje već znamo o nekom problemu i sadržaji koje tek trebamo spoznati. Spaja u suštinskom i formalnom obliku elemente predmeta i cilja istraživanja i uvodi ih operacionalno u istraživačko-naučnu aktivnost. Pomaže nam da identifikujemo i selektujemo nezavisne, intervenirajuće i zavisne varijable. Omogućuje nam formu da se iz pojedinačnih hipoteza možemo fokusirati na indikatore. Definisanjem sistema hipoteza i njegovim usklađivanjem sa ciljem i predmetom dobijamo bitne elemente za određivanje uzorka, metoda i tehnika istraživanja.

Kroz hipotetički sistem na kvalitetan metodološki način iskazujemo problem cjeline, i pojedne konkretne dijelove i opšte i konkretno stavljamo u jedan upotrebljiv i koherentan okvir. U kvalitetnom stvaranju hipotetičkog sistema dešava se naučna aktivnost više pojedinaca, grupa, postoje rasprave, sučeljavanja naučnika, istraživača, metodologa, itd što ukupno dovodi do kvalitetnih naučnih i metodoloških normi. Sistem hipoteza uvodi opšte metodološke obavezujuće principe (preciznost, objektivnost, sistematičnost, potpunost, dostupnost, provjerljivost) u konkretne istraživačke aktivnosti u svim fazama naučnog procesa.

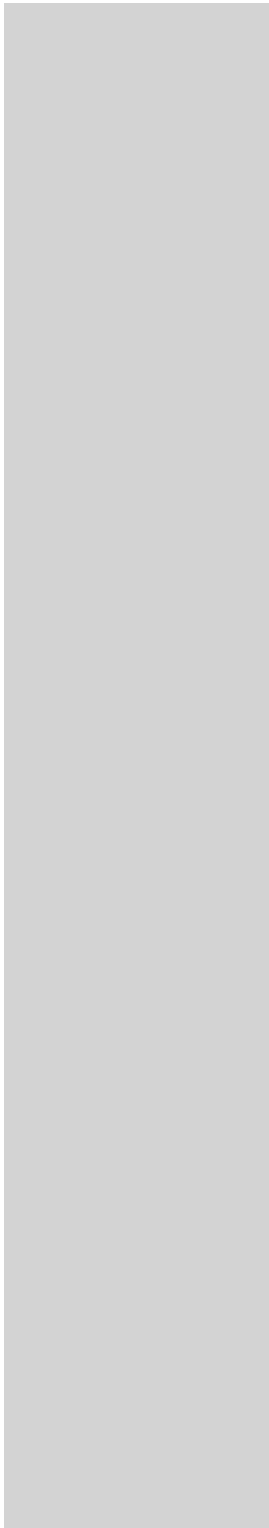
Kvalitetan hipotetički sistem pomaže kasnije kod analize iskustvene evidencije, selekcije podataka, provjere, klasifikacije i sl. Bez dobrog hipotetičkog okvira teško je uraditi kvalitetnu strukturu rada, i skoro nemoguće izvesti analizu i sintezu naučne spoznaje. Definisanjem sistema hipoteza mi već imamo osnovu ili skicu strukture našeg istraživačkog rada i imamo precizirane faze i postupke u ostvarivanju istraživačkog cilja. U daljem istraživanju možemo uzimati prvo hipotetičku podcjelinu, zatim pojedinačne hipoteze iz podcjeline i jednu po jednu apsolvirati kroz prikupljanje i analiziranje istraživačke građe. Takođe, bitna funkcija hipoteza jeste što nam omogućavaju da na osnovu njih izvedemo grupe indikatora neophodnih za analizu i teorijsku verifikaciju istraživačkog predmeta. Od kvaliteta rada istraživača u fazi stvaranja hipotetičkog sistema u velikoj mjeri zavise dalji bitni istraživački postupci uključujući i konačnu teorijsku sintezu.

ZAKLJUČAK

Objektivno i sistematično definisanje pristupnih elemenata u metodologiji političkih nauka predstavlja glavninu metodološkog posla od koga zavisi dalji istraživački proces i naučni rezultat, pri čemu epistemološki principi ostaju nezaobilazna kategorija.

Kvalitetan hipotetički sistem pomaže kasnije kod analize iskustvene evidencije, selekcije podataka, provjere, klasifikacije i sl.

Od kvaliteta rada istraživača u fazi stvaranja hipotetičkog sistema u velikoj mjeri zavise dalji bitni istraživački postupci uključujući i konačnu teorijsku sintezu.

MEDITERANSKA UNIJA - NOVA STARA UTOPIJA?!

***„Vjerujem u postojanje regije Mediterana...
Kada bi se ovaj region ujedinio, imao bi svjetski
značaj gotovo jednak onome koje ima zapadna
Evropa(1)“ Jacques Berque, 1986. godine***

Mr Nina Sajić

Na zadnjem 6. sastanku ministara inostranih poslova zemalja Zapadnog Mediterana tzv. „Dijalog 5 +5¹“ održanom u Rabatu krajem januara ove godine, podržana je inicijativa za stvaranje Mediteranske unije, koja bi okupila evropske i afričke zemlje i zemlje Srednjeg Istoka koje izlaze na Sredozemno more. Podrška je uslijedila nakon što su Francuska, Italija i Španija uputile poziv sredinom decembra prošle godine, za stvaranje Unije za Mediteran ili

¹ „Dijalog 5 +5“ uspostavljen je 1990. u Rimu i ima za cilj promovisanje efikasnog dijaloga kojim bi se pronašla rješenja za politička i bezbjednosna pitanja, koja su od zajedničkog interesa zemalja članica. Dijalog 5+5 čine Maroko, Alžir, Španija, Francuska, Italija, Libija, Malta, Mauritanija, Portugal i Tunis.

Nakon pobjede na izborima, odnosno već u prvom obraćanju, novoizabrani predsjednik Francuske, Sarkozy, ponovio je namjeru da pokrene stvaranje zajednice mediteranskih zemalja već 2008. godine.

No, sama ideja o stvaranju neke vrste mediteranskog bloka ne predstavlja neku novinu.

kako je neki nazivaju Mediteranske unije. I na sastanku ministara inostranih poslova mediteranskih zemalja članica EU, poznatih još i kao „*Oliv grupa*“, sredinom januara ove godine na Kipru, izražena je snažna podrška stvaranju Mediteranske unije.

Ideja o okupljanju zemalja Sredozemnog mora i stvaranja Unije pokrenuo je Nikola Sarkozy, još dok je bio ministar unutrašnjih poslova Republike Francuske. Nikola Sarkozy je ovu inicijativu prvi put javno iznio, u februaru 2007. godine na jednom skupu u francuskoj luci Tulon, koja je tada prošla gotovo nezapaženo. Nakon pobjede na izborima, odnosno već u prvom obraćanju, novoizabrani predsjednik Francuske, Sarkozy, ponovio je namjeru da pokrene stvaranje zajednice mediteranskih zemalja već 2008. godine.

„Projekat“ predsjednika Republike Francuske Nikole Sarkozija o stvaranju Mediteranske unije naišao je na različita reagovanja kod svjetskih zvaničnika i izazvao žustre rasprave u stranim medijima: od velikog odobravanja i podrške dugogodišnjih francuskih saveznika Maroka i Tunisa, preko Izreal, koji u ovom vidi novu šansu rješavanja sukoba sa Palestinom i stvaranja prostora za dijalog sa arapskim mediteranskim zemljama, do oštrog negadovanja i odbacivanja ovakve ideje od strane Njemačke i Turske.

INCIJATIVA

Iako je stvaranje Mediteranske unije još uvijek samo inicijativa bez konkretnog institucionalnog karaktera i programa, namjera ovog rada je da sagleda, bar djelimično, kakve su realne mogućnosti da jedna ovakva unija, sa svim svojim različitostima, uopšte ugleda svjetlost dana i postigne ciljeve koje pred sebe postavlja. Da bismo to učinili, potrebno je takođe prikazati neke od ranijih projekata koji su imali za cilj povezivanje Mediterana. Imajući u vidu da je ideja o stvaranju Mediteranske unije potekla od francuskog predsjednika, rad će pokušati da analizira kakvu bi ulogu mogla, odnosno željela, imati upravo Francuska u ovom procesu. No, sama ideja o stvaranju neke vrste mediteranskog bloka ne predstavlja neku novinu. Savremena istorija međunarodnih odnosa bilježi brojne inicijative o

povezivanju zemalja Mediterana i jačanja saradnje među njima, i ovdje će biti navedene samo neke od njih.

1. MEDITERANSKA UNIJA - ČLANSTVO I STRUKTURA

Mediteranska unija bi trebalo da okupi zemlje koje izlaze na Sredozemno (Mediteransko) more, odnosno da poveže njegovu južnu i sjevernu obalu. Iako je još uvijek mnogo toga nejasno u pogledu same strukture, članstva, finansiranja i konkretnog polja djelovanja unije, okvirni plan je da se prve institucije ove zajednice uspostave do kraja 2008. god. odnosno do kraja predsjedanja Francuske Evropskom unijom. Francuski predsjednik Sarkozy je u nekoliko navrata uputio poziv mediteranskim zemljama da se okupe u Parizu sredinom jula 2008. i da tom prilikom postave prve temelje za stvaranje „političke, ekonomske i kulturne unije bazirane na principima potpune jednakosti.(2)“

Jedan od načina na koji bi se organizovala buduća Mediteranska unija mogao bi biti sličan načinu na koje su organizovane zemlje G8, odnosno sastojao bi se od periodičnih okupljanja šefova vlada i država zemalja članica. Poput Savjeta Evrope, institucionalni karakter Unije bi se realizovao kroz stvaranje Savjeta Mediterana, u sklopu kojeg bi se formirale i druge institucije kao što su Mediteranska investiciona banka. Jedan od glavnih ciljeva jeste stvaranje sistema kolektivne bezbjednosti, kojim bi se garantovao mir bez pribjegavanja upotrebe oružja ili sile.

Potencijalne zemlje članice ove unije bi bile Portugal, Španija, Francuska, Italija, Grčka, Kipar, Malta, Turska, Liban, Izrael, Palestina, Egipat, Libija, Tunis, Alžir i Maroko. Neke od ovih zemalja su već izrazile zainteresovanost i snažnu podršku formiranja Mediteranske unije, dok se Turska snažno protivi, o čemu će biti govora dalje u ovom tekstu. Što se tiče zemalja Zapadnog Balkana, one nisu obuhvaćene Mediteranskom unijom, bar ne za sada.

ČETIRI OSNOVNA POLJA DJELOVANJA

Ekonomska, politička kao i saradnja na polju bezbjednosti, biće u središtu ove unije. Sarkozijev prijedlog

Jedan od glavnih ciljeva jeste stvaranje sistema kolektivne bezbjednosti, kojim bi se garantovao mir bez pribjegavanja upotrebe oružja ili sile.

Što se tiče zemalja Zapadnog Balkana, one nisu obuhvaćene Mediteranskom unijom, bar ne za sada.

Krajem osamdesetih francuski sociolog i arabist Žak Berk zagovarao je ideju stvaranja Unije mediteranskih država, koja bi okupljala sve zemlje koje izlaze na Sredozemno more.

Potrebno je obnavljanje onoga, što ja nazivam les nouvelles Andalousies"- nove Andaluzije.

podrazumjeva četiri osnovna polja djelovanja Unije: zajednička imigraciona politika, zajednička strategija za zaštitu i očuvanje okoline, integrisani sistem bezbjednosti, koji bi se pod „zajedničkim pravnim prostorom“ borio protiv korupcije, organizovanog kriminala i terorizma, te zajednička politika koja se tiče „ko-razvoja“ i podrazumjeva naučno-tehnološku razmjenu, u kojoj bi se poseban fokus stavio na upravljanje resursima vode.

Već iz ovih prvih veoma uopštenih ciljeva, moglo bi se reći da nova unija, ukoliko ostane pri tome, postavlja pred sebe veoma ambiciozne i ne lako ostvarljive zadatke. Na koji način bi se formirao „zajednički pravni prostor“ i šta on podrazumjeva, još uvijek nije jasno. Da li to znači da bi zemlje članice nove unije morale na neki način uskladiti svoje zakonodavstvo, i šta bi to konkretno značilo za mediteranske zemlje EU, odnosno, u kojoj mjeri bi se eventualno novo usklađivanje zakonodavstva kosilo sa već usklađenim i prihvaćenim standardima Evropske unije? Da li će, i u kojoj mjeri, nova unija zadirati u već postojeće aranžmane Evropske unije sa mediteranskim zemljama koje nisu njene članice? Ovo su samo neka od pitanja o kojima bi potencijalne članice trebale zauzeti jasan stav, prije nego što i formiraju novu uniju.

1. MEDITERAN KAO REGION

Krajem osamdesetih francuski sociolog i arabist Žak Berk zagovarao je ideju stvaranja Unije mediteranskih država, koja bi okupljala sve zemlje koje izlaze na Sredozemno more. U početnoj fazi razvoja takva unija bi se, po Berku, zasnivala na socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj saradnji, dok bi politička saradnja i jedinstvo trebali doći kasnije. „Potrebno je jedinstvo naroda, koji su nekada (ranije) u istoriji bili jedinstveni. Potrebno je obnavljanje onoga, što ja nazivam les nouvelles Andalousies"- nove Andaluzije.(3)“

No sama ideja o stvaranju neke vrste unije ili zajednice mediteranskih zemalja datira od ranije. Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka, sklopljeni su brojni bilateralni sporazumi, većinom ekonomske prirode, između mediteranskih zemalja i zemalja tadašnje Evropske zajednice. Evropska zajednica 1972. godine donosi „Globalnu politiku za Mediteran“, koja je značajna ne samo zato što je

predviđala tehničku i ekonomsku saradnju između mediteranskih zemalja i zemalja Evropske zajednice, nego zato što predstavlja jedan od prvih dokumenata tadašnje Evropske zajednice kojim se zemlje, koje izlaze na Sredozomno more, definišu kao jedan region - Region Mediterana. Ne manje značajan je i Završni akt iz Helsinkija, donesen 1975. god. koji sadrži poseban odjeljak koji se odnosi na bezbjednost i saradnju u Mediteranu u kojem se navodi da „*bezbjednost u Evropi se treba posmatrati u širem kontekstu svjetske bezbjednosti, a koja je usko povezana sa bezbjednosti mediteranskog područja kao cijelog.*(4)“ Iste godine 16 mediteranskih zemalja i tada Evropska zajednica usvojili su Mediteranski akcioni plan u čijem je fokusu zaštita okoliša i sprečavanje daljeg uništavanja mora i obale(5).

TEMELJI

Ove inicijative, kao i one koje su usljedile nakon njih, od kojih su neke bile manje, a neke više uspješne, udarile su temelje za stvaranje Euro-mediteranskog partnerstva 1995. godine, poznatijeg kao proces „Barselona“. Euro-mediteransko partnerstvo predstavlja novu etapu razvoja saradnje Evropske unije sa mediteranskim regionom. Ne manje značajan projekat Evropske unije je *Evropska politika susjedstva* pokrenuta 2004. Kritičari stvaranja Mediteranske unije navode upravo Euro-mediteransko partnerstvo i Evropsku politiku susjedstva, kao već postojeće institucionalne mehanizme za stvaranje i unapređenje saradnje sa mediteranskim zemljama, te stoga ne vide neophodnost pokretanja neke nove inicijative. S druge strane, oni koji zagovaraju stvaranje Mediteranske unije, kao glavni kontraargument, koriste neefikasnost i neuspjeh upravo ovih dviju politika. Slijedeće poglavlje biće posvećeno Barseloni i Evropskoj politici susjedstva kako bi se dobila jasnija predstava o tome šta oni predstavljaju i u kojoj mjeri bi, eventualno kreiranje novog mediteranskog bloka, moglo ugroziti njihovo dalje realizovanje.

Ne manje značajan je i Završni akt iz Helsinkija, donesen 1975. god. koji sadrži poseban odjeljak koji se odnosi na bezbjednost i saradnju u Mediteranu u kojem se navodi da „*bezbjednost u Evropi se treba posmatrati u širem kontekstu svjetske bezbjednosti, a koja je usko povezana sa bezbjednosti mediteranskog područja kao cijelog.*“

Kritičari stvaranja Mediteranske unije navode upravo Euro-mediteransko partnerstvo i Evropsku politiku susjedstva, kao već postojeće institucionalne mehanizme za stvaranje i unapređenje saradnje sa mediteranskim zemljama, te stoga ne vide neophodnost pokretanja neke nove inicijative.

U skladu sa usvojenom Deklaracijom Evro-mediteransko partnerstvo ima tri aspekta.

Međutim, u 13 godina postojanja, Evro-mediteransko partnerstvo, po ocjeni mnogih analitičara, nije se pokazalo kao naročito uspješan projekat.

1. EVRO-MEDITERANSKO PARTNERSTVO I EVROPSKA POLITIKA SUSJEDSTVA

U novembru 1995. u Barseloni, na Evro-mediteranskoj konferenciji, ministri inostranih poslova zemalja Evropske unije i gotovo svih zemalja Sredozemnog mora (s izuzetkom Libije i nekih balkanskih zemalja), usvojili su Deklaraciju Barselona, s ciljem stvaranja institucionalnog okvira za jačanje političkog dijaloga i demokratije, razvoja ekonomske i finansijske saradnje, te stvaranja stabilnosti, prosperiteta i trajnog mira u regionu(6). U skladu sa usvojenom Deklaracijom Evro-mediteransko partnerstvo ima tri aspekta:

1. politički i bezbjedonosni aspekt, kojim bi se stvorio zajednički prostor mira i stabilnosti;
2. ekonomski i finansijski aspekt, koji bi donio prosperitet za sve, a što između ostalog podrazumijeva stvaranje zone slobodne-trgovine (do 2010. godine) i brojne makro-ekonomske reforme;
3. socijalni i kulturni aspekt i ljudski resursi, koji bi promovisao kulturni i vjerski dijalog i razumijevanje, razmjenu znanja i vještina. Ovaj aspekt takođe podrazumijeva i zajedničku borbu protiv ilegalne imigracije, međunarodnog kriminala, korupcije i trgovine drogom.

CILJ

Glavni cilj Euro-mediteranskog partnerstva, sadržan u preambuli Deklaracije, je da se od Mediterana stvori „*zona dijaloga, razmjene i saradnje kojim se garantuju mir, stabilnost i prosperitet(7)*“, a što zahtijeva „*jačanje demokratije i poštovanja ljudskih prava, održiv i balansirani ekonomski i socijalni razvoj, mjere borbe protiv siromaštva i promociju većeg razumijevanja među kulturama.(8)*“ Međutim, u 13 godina postojanja, Evro-mediteransko partnerstvo, po ocjeni mnogih analitičara, nije se pokazalo kao naročito uspješan projekat. Zemlje Južnog Mediterana, nisu osjetile sve one blagodeti, koje su im bile obećane ovim partnerstvom, i dalje su ostale u podređenom položaju u odnosu na „*razvijeni Sjever*“.

EVROPSKA POLITIKA SUSJEDSTVA

Evropska unija pokrenula je 2004. godine Evropsku politiku susjedstva s ciljem da poboljša saradnju sa susjednim zemljama na polju bezbjednosti, prosperiteta i stabilnosti. Evropska unija nudi zemljama susjedima „privilegovan“ odnos zasnovan na zajedničkim vrijednostima i poštovanju demokratije, ljudskih prava, vladavine prava i principa tržišne ekonomije⁹). Evropska politika susjedstva se odnosi na zemlje s kojima graniči - da li morem ili kopnom, odnosno na Alžir, Azerbejdžan, Jermeniju, Bjelorusiju, Egipat, Gruziju, Izrael, Jordan, Liban, Libiju, Moldaviju, Maroko, Palestinu, Siriju, Tunis i Ukrajinu². Odnosi Evropske unije sa susjednim zemljama regulisani su bilateralnim Akcionim planom Evropske politike susjedstva i svakom zemljom posebno. Akcioni plan definiše političke i ekonomske odnose i zasnovan je na već postojećim sporazumima između Evropske unije i njoj susjedne zemlje. To znači da se sa mediteranskim zemljama, koje nisu njene članice, polazi od odnosa koji je definisan Euro-mediteranskim partnerstvom. Imajući to na umu, logično je da se nameće pitanje, da ukoliko već postoji slična, ako ne i identična u određenim aspektima, inicijativa u okviru Euro-mediteransko partnerstvo, da li je uopšte bilo potrebno pokrenuti jedan ovakav projekat? Ako je cilj bio da se uključe zemlje koje nisu obuhvaćene procesom Barselona, jednostavnija i ako ne finansijski isplativija alternativa bila bi unapređenje odnosno nadogradnja Euro-mediteranskog partnerstva. No, s obzirom na brojne kritike i sve manju popularnost, procesu Barselona trebalo je dati jedan novi momentum, odnosno pokretanjem Evropske politike susjedstva, Evropska unija je željela da „oživi“ gotovo „zamrznuto“ Euro-mediteransko partnerstvo.

² Evropska politika susjedstva ne uključuje sve neposredne susjede Evropske unije Odnos sa Ruskom Federacijom Evropska unija definiše kroz Strateško partnerstvo, koje pokriva četiri „zajednička prostora“. Turska kao ni zemlje zapadnog Balkana nisu dio Evropske politike susjedstva.

Evropska unija nudi zemljama susjedima „privilegovan“ odnos zasnovan na zajedničkim vrijednostima i poštovanju demokratije, ljudskih prava, vladavine prava i principa tržišne ekonomije.

To znači da se sa mediteranskim zemljama, koje nisu njene članice, polazi od odnosa koji je definisan Euro-mediteranskim partnerstvom.

SJEVER- JUG

Ni u okviru Evro-mediteranskog partnerstva, niti u okviru Evropske politike susjedstva zemlje Južnog Mediterana nisu imale jednak položaj i status *vis-à-vis* svojih EU partnera.

Mnogi analitičari međunarodnih odnosa se slažu u ocjeni da je jedna od glavnih aspiracija novog francuskog predsjednika Sarkozyja vraćanje Francuske na međunarodnu scenu, kao jednog od glavnih svjetskih lidera.

Ni u okviru Evro-mediteranskog partnerstva, niti u okviru Evropske politike susjedstva zemlje Južnog Mediterana nisu imale jednak položaj i status *vis-à-vis* svojih EU partnera. Dok iz perspektive „razvijenog Sjevera“, zemlje „nerazvijenog Juga“ nisu učinile dovoljno na polju ekonomskih reformi, stvaranju pozitivnog poslovnog ambijenta i liberalizaciji, odnosno potpunom otvaranju svojih tržišta, zemlje Juga smatraju da Sjever krutim i nefleksibilnim pristupom nastoji da održi svoju dominaciju, te da je dosadašnja saradnja bila čisto ekonomske prirode i uspješna u onolikoj mjeri, koliko i kada je to odgovalo zemljama Evropske unije.

1. ULOGA FRANCUSKE U MEDITERANSKOJ UNIJI

Mnogi analitičari međunarodnih odnosa se slažu u ocjeni da je jedna od glavnih aspiracija novog francuskog predsjednika Sarkozyja vraćanje Francuske na međunarodnu scenu, kao jednog od glavnih svjetskih lidera. Činjenica je, da je Francuska u posljednjih nekoliko decenija, počela da gubi uticaj, ne samo na prostoru Evrope, nego i dijelova afričkog kontinenta, uključujući i Magreb, gdje je on bio gotovo apsolutan i neupitan. Imajući to u vidu, kao i „golističke“ tendencije Sarkozyja, pitanje koje se nameće samo po sebi, jeste, da li je stvaranje Mediteranske unije pokušaj jačanja francuskog uticaja, odnosno kakvu bi ulogu mogla imati upravo Francuska u novom mediteranskom bloku?

Za predsjednika Sarkozyja, odgovor na ovo pitanje je više nego jasan. Francuska bi trebala imati centralnu ulogu u Mediteranskoj uniji, odnosno „*na Francuskoj je... da preuzme inicijativu sa svojim partnerima iz južne Evrope za stvaranje Mediteranske unije kao što je nekada davno preuzela inicijativu za stvaranje Evropske unije....Želim da Francuska ponovo bude glavna mediteranska sila.*“⁽¹⁰⁾ Stoga, i ne čudi što se neke od evropskih zemalja, od kojih je „najglasnija“ Njemačka, protive stvaranju ove unije, jer ne žele da Francuska postane „*glavna mediteranska sila*“, što bi moglo da ugrozi trenutni odnos snaga, ne samo u Evropskoj uniji, nego i šire.

PRESTIŽ

Pored eventualnog prestiža, kojeg bi Francuska mogla dobiti stvaranjem novog bloka, postoje naravno i drugi interesi, koji stoje iza ove inicijative. Oni su, kako to obično i biva, ekonomske prirode, odnosno, leže u činjenici da zemlje Južnog Mediterana raspolažu ogromnim prirodnim resursima, u prvom redu gasom i naftom, što samo po sebi predstavlja dovoljno dobar razlog. Neki dobri poznavaoци prilika u Francuskoj navode, da iza cijele ideje leže i motivi lične prirode sadašnjeg predsjednika Francuske. Naime, određeni postupci, a još više izjave Sarkozija dok je bio na funkciji ministra unutrašnjih poslova, učinile su ga poprilično „nepopularanim“ kod emigranata, kao i ne malog broja pripadnika islamske vjeroispovjesti, koji žive u Francuskoj. U toku predizborne kampanje, Sarkozy je isticao da je formiranje Mediteranske unije jedan od prioriteta njezove politike, te su neki ovu ideju interpretirali kao način da se dobiju glasovi emigranata, koji vode porijeklo iz zemalja Južnog Mediterana, odnosno upravo onih kod kojih Sarkozy ne uživa veliko povjerenje. No, i nakon izbora, Sarkozy ne samo da je ostao dosljedan ovoj ideji, nego je i krenuo u agresivnu kampanju kako bi dobio podršku i drugih zemalja za formiranje Mediteranske unije.

IMIGRACIJA

Postoje, naravno, i druga brojna unutrašnjopolitička pitanja, koja zaokupljaju, ne samo Francusku, nego i Italiju, Španiju i druge mediteranske zemlje koje su članice EU, a koji bi sami po sebi mogli biti dovoljno jaki motivi. Ovdje se, prije svega, misli na problem ilegalne imigracije i organizovanog kriminala, koje zemlje sa izlazom na Mediteran, ne mogu same riješiti bez pomoći i saradnje svojih južnih susjeda.

1. KRITIKE NA RAČUN MEDITERANSKE UNIJE

Ideja o stvaranju Mediteranske unije, je već na samom početku, doživjela brojne napade i snažne optužbe, tako da se postavlja pitanje u kojoj mjeri će, oni koji joj

Pored eventualnog prestiža, kojeg bi Francuska mogla dobiti stvaranjem novog bloka, postoje naravno i drugi interesi, koji stoje iza ove inicijative.

Ideja o stvaranju Mediteranske unije, je već na samom početku, doživjela brojne napade i snažne optužbe.

Turska nema mjesto unutar Evropske unije jer ona nije evropska zemlja. Ali Turska je velika mediteranska zemlja, s kojom mediteranska Evropa može unaprijediti jedinstvo Mediterana.

Postoji bojazan unutar Evropske unije da bi projekat mediteranskog bloka mogao da naruši, odnosno da dovede u pitanje, dalje postojanje Evro-mediteranskog partnerstva i Evropske politike susjedstva.

se protive moći da blokiraju njenu realizaciju. Glavne kritike na račun unije dolaze iz Turske, Njemačke, ali i od zvaničnika iz Brisela.

Za Tursku, formiranje novog mediteranskog bloka je neprihvatljivo, prvenstveno zato što za Tursku članstvo u Evropskoj uniji nema alternativu, dok predsjednik Francuske Sarkozy smatra da upravo unutar Mediteranske unije, a ne EU, treba stvarati odnose između Evrope i Turske. Poznat je od ranije negativan stav Sarkozija prema daljem proširenju Evropske unije. Sarkozy smatra da Evropa, ukoliko želi da ima određeni identitet, mora imati i granice, a samim tim i limite. „*Turska nema mjesto unutar Evropske unije jer ona nije evropska zemlja. Ali Turska je velika mediteranska zemlja, s kojom mediteranska Evropa može unaprijediti jedinstvo Mediterana*“(11)“, navodi Sarkozy u svom predizbornom programu, koji se tiče vanjske politike i Mediteranske unije. Stoga i ne čudi da se Turska tako glasno suprotstavlja ovoj ideji.

Njemačka se snažno protivi formiranju Mediteranske unije, ne samo zato što bi ona mogla da predstavlja eventualnu pretnju Evropskoj uniji i njenom ionako upitnom jedinstvu, nego iz straha da bi se mogla finansirati iz već postojećih fondova Evropske unije. Punopravno članstvo Turske u Evropskoj uniji, koje Njemačka snažno podržava, a koje bi ovakva unija „a la Sarkozy“ mogla zauvijek dovesti u pitanje, još je jedan razlog ovakvom stavu Njemačke.

EVROPSKA KOMISIJA PROTIV

Ni Evropska komisija ne podržava formiranje neke nove unije, koja bi okupila mediteranske zemlje, jer unutar Evropske unije već postoje strukture i mehanizmi, kao što su, navedeni proces Barselona i Evropska politika susjedstva, koji, po mišljenju zvaničnika iz Brisela, ne samo da su bili uspješni do sada, nego ostavljaju mnogo prostora za unapređenje raznih vidova regionalne saradnje. Postoji bojazan unutar Evropske unije da bi projekat mediteranskog bloka mogao da naruši, odnosno da dovede u pitanje, dalje postojanje Evro-mediteranskog partnerstva i Evropske politike susjedstva. Slovenija, preuzimajući predsjedanje Evropskom unijom početkom 2008. zauzela je stav

sličan Evropskoj komisiji i protivi se formiranju nekih novih paralelnih institucija, koje bi mogle biti „konkurentne“ već postojećim strukturama unutar Evropske unije.

ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir različit stepen privrednog i socijalnog razvoja, kao i kulturološke i civilizacijske razlike, suštinsko pitanje je: da li se Mediteran uopšte može posmatrati kao jedan region, odnosno jedinstven prostor, ne samo u geografskom smislu, nego i u ekonomskom i političkom, ili on predstavlja mjesto gdje se upravo te različite kulture i civilizacije u hantigtonskom stilu sudaraju? Odgovor na ovo pitanje zahtijevao bi dublju analizu, koja možda ni tad ne bi mogla biti u potpunosti egzaktna. No, bez obzira da li je riječ o jedinstvenom prostoru ili ne, zemlje koje mu pripadaju, ili tačnije narodi, kroz razne faze istorije su bili upućeni jedni na druge, te se stvaranje neke vrste zajednice, ma koliko utopijski nekima izgledalo, nameće samo po sebi.

ŠANSA

Stoga, čak i da prihvatimo ocjenu, da je formiranje novog mediteranskog bloka neka vrsta utopije, davno neodsanjeni san ili tek puka trka za prevlast, potrebno mu je dati šansu, imajući u vidu sve istorijske, kulturne, ekonomske i druge veze mediteranskih zemalja. Neuspjeh i slabosti Evro-mediteranskog partnerstva i Evropske politike susjedstva daju povoda „medo-skepticima“ da stvaraju atmosferu, koja bi mogla nagnati Evropu da odustane od Mediterana, odnosno da ga ponovo stavi u drugi plan. Ovo bi, s druge strane, moglo dovesti do stvaranja nekih novih blokova i jačanja nekih drugih uticaja, što Evropi ni u kom slučaju ne bi odgovaralo.

SARADNJA

Ako ništa drugo, onda bar iz ovih razloga, nova inicijativa za jačanje saradnje među zemljama Mediterana je svakako za pozdraviti. Nadati se, da će ona učiti na

Da li se Mediteran uopšte može posmatrati kao jedan region, odnosno jedinstven prostor, ne samo u geografskom smislu, nego i u ekonomskom i političkom, ili on predstavlja mjesto gdje se upravo te različite kulture i civilizacije u hantigtonskom stilu sudaraju?

Čak i da prihvatimo ocjenu, da je formiranje novog mediteranskog bloka neka vrsta utopije, davno neodsanjeni san ili tek puka trka za prevlast, potrebno mu je dati šansu, imajući u vidu sve istorijske, kulturne, ekonomske i druge veze mediteranskih zemalja.

A koliko će nova Mediteranska unija biti efikasna i u kojoj mjeri jedinstvena, neće zavisiti samo od zemalja koje joj pristupe, nego i (u velikoj mjeri) od uticaja onih zemalja, koje se protive njenom formiranju.

greškama svojih prethodnica, te da će odnos među njenim članicama biti zasnovan na istinskom partnerstvu i stvarnoj jednakost, što je, svakako, jedan od glavnih preduslova za njen opstanak. A koliko će nova Mediteranska unija biti efikasna i u kojoj mjeri jedinstvena, neće zavisiti samo od zemalja koje joj pristupe, nego i (u velikoj mjeri) od uticaja onih zemalja, koje se protive njenom formiranju. Stoga, podrška upravo ovih zemalja biće od velike važnosti da Mediteranska unija, uopšte, zaživi. Ukoliko Sarkozy, uistinu, želi da njegov „projekat“ uspije, trebaće učiniti mnogo više kako bi ga ostvario. To će, vjerovatno, zahtijevati određene ustupke u pogledu članstva, odnosno, zemljama Evropske unije, kao i samoj Evropskoj komisiji, trebaće dati određeni status unutar nove Unije.

- (1) Jacques Berque, *The Pen and the Sword*, Journal of Palestine Studies, Vol. 15, br. (zima 1986.), str. 116, prim. prev.
- (2) *Sarkozy Touts 'Mediterranean Union' Plan*, Renata Goldrova, Business Week, October 26, 2007, prim. prev.
- (3) Berque, ibid str. 117, prim. prev
- (4) Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki 1 August 1975, <http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html#H1.3>
- (5) Mediterranean Action Plan, United Nations Environment Programme, <http://www.unepmap.org>
- (6) The Euro-Mediterranean Partnership- Barcelona Declaration, http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/bd.htm
- (7) Ibid prim. prev.
- (8) Ibid prim. prev.
- (9) European Neighbourhood Policy Overview, European Commission, http://eu.europaeu/world/enp/index_en.htm
- (10) Nicolas Sarkozy, *Propositions élection présidentielle 2007*, <http://www.u-m-p.org> prim. prev.
- (11) *Politique Etrangère- Union Méditerranéen*, Nicolas Sarkozy, Président de la République, le site de soutien a Nicolas Sarkozy, <http://sarko2007.free.fr>, prim. prev.

INFORMATIČKA BUDUĆNOST

■ _____ Danko Stojisavljević

UVOD

Trenutna pozicija BiH, a time i Republike Srpske, u pogledu informatičke kulture /pismenosti/, nije najbolja. Zaostajanje je prisutno u svakom pogledu, a tome doprinose mnoge društvene pojave koje utiču na razvoj informatike u svim segmentima, pa i onim kućnim: kupovna moć običnih ljudi, familija, te nepoznavanje engleskog jezika. Oba ova elementa usko su vezana uz izolaciju koju trpimo u manjem ili većem obliku još od 90-ih godina. Najveće žrtve sankcija su upravo obični ljudi i njihove porodice. Garniture političara koji su „zaradili“ sankcije odavno su nestali sa političke scene. Treba pokrenuti mnoge razvojne projekte i ubrzati razvoj informatike, ali i mnogo šta drugo.

Trenutna pozicija BiH, a time i Republike Srpske, u pogledu informatičke kulture /pismenosti/, nije najbolja.

INTERNET

Internet, kao sve prisutniji medij u 21. vijeku, postaće vremenom vjerovatno jedini nosilac svih sadržaja (uključujući radio, TV, novine), ali i onih koji nas afektiraju vrlo direktno - pisana pošta ili e-mail, lične web stranice, prezentacije i poslovanje firmi itd.... Oni koji poznaju internet znaju da on nema granica, a dostupnost informacija i sadržaja graniči s onim što neko poželi i objavi. Tu su tražilice, odnosno pretraživači, da sve pažljivo filtriraju i svaka naša pretraga vrlo lako završava uspješno.

Međutim, nije sve tako lako, barem ne kod nas. Broj domaćinstava koja imaju pristup internetu nepojmljivo je mali, ako imamo u vidu da se radi o tlu Evrope.

Oni koji poznaju internet znaju da on nema granica, a dostupnost informacija i sadržaja graniči s onim što neko poželi i objavi.

BiH

BiH je zemlja u Evropi koja ima najmanje računara po glavi stanovnika. Tome doprinose i propisi koji, pored svih potpisanih sporazuma o slobodnoj trgovini i uvođenju PDV-a, predviđaju da još jedino mi plaćamo carinu na računare i računarsku opremu. Srbija, prije uvođenja PDV-a, nije imala ni carinu ni porez na računarsku opremu. Daka-ko, ni sada, kada imaju PDV nemaju carinu. Hrvatska isto, a o Sloveniji da i ne govorimo. Zašto smo mi ostali izuzetak? Vjerovatno je iluzorno tražiti razloge od garniture političara i rukovodilaca koji su davno otišli. Sada treba sve pokrenuti i izmijeniti ono što ne valja.

BiH je zemlja u Evropi koja ima najmanje računara po glavi stanovnika.

PRAKSA

U praksi, gledano sa tehničkog aspekta, nije sve izgubljeno. To ne znači da stojimo solidno, već da nismo investirali milione ili milijarde, kao razvijene zemlje, da bismo sada prelazili na novu tehnologiju koja opet opet treba da se plaća. Naime, razvojem informatike i tehnologije, koja je prati, ona je postala cijenom vrlo prihvatljiva. I dok se krajem 90-ih i početkom 2000-ih tragalo za rješenjima, tehnologija je koštala milijarde, a neko je to sve plaćao. Recimo: Microsoft i Bill Gates, čiji operativni sistem Windows

živi u više od 70% kućanstava i firmi, 90-ih je planirao lansiranje niza satelita u nižu zemljinu orbitu kako bi omogućio korisnicima brzi internet, tj. širokopojasnu vezu (broadband). Sume koje su telekomunikacijske kompanije investirale da bi se prešlo sa takozvanog „dial up“ i čija je brzina bila teoretskih 56 kbps do današnjeg „DSL“ standarda, kada u Belgiji ostvaruju brzine od 25 Mb/s za kućanstva, nepojmljivo su velike.

Danas možemo govoriti o potpunoj integraciji velikih telekomunikacionih mreža sa mnogo jednostavnijim „IP protokolima“, što krajnjem korisniku znači da kroz istu bakarnu paricu dobija i telefon i internet i televiziju - tk. „tripleplay“.

Kad ste na internetu, imate sve. U Sloveniji, Hrvatskoj već postoje ovakvi servisi po vrlo povoljnim cijenama. Kada se klupko ponude i potražnje odmrsi kod nas, biće to izazov i dugogodišnji proces. Jedino je sigurno da će se desiti. Nadamo se, što prije.

TEHNOLOGIJA U INFORMACIONOM DRUŠTVU

Postoji niz primjera u svijetu da je tehnologija olakšala procese funkcionisanja društva, a i pojeftinila troškove, smanjujući birokratiju i uvodeći jedinstvene registre podataka kojima korisnici pristupaju potpuno transparentno.

Primjer je New York, koji je 2001. godine, nakon napada na Svjetski trgovački centar, doživio (doslovno) informatički kolaps. Naime, neposredno u blizini tornjeva Svjetskog trgovačkog centra, koji su se urušili, nalazila se i telekomunikaciona kompanija koja je pokrivala područje cijelog Menhetna.

Kompletne veze, internet, zemaljska telefonija potpuno su nestale, a mobilne komunikacije koje su bile dostupne, našle su se totalno preopterećene i niko nije mogao telefonirati. U haosu koji je vladao nekoliko dana, ljudi nisu odlazili na posao, emotivna stanja su dovedena na prag normalnog, milijarde dolara su izgubljene.

Nakon ovih događaja prišlo se detaljnom procesu unapređenja cjelokupnog informatičkog sistema. O kakvom

Kad ste na internetu, imate sve.

Postoji niz primjera u svijetu da je tehnologija olakšala procese funkcionisanja društva, a i pojeftinila troškove, smanjujući birokratiju i uvodeći jedinstvene registre podataka kojima korisnici pristupaju potpuno transparentno.

Ovdje je bitno razumjeti da je već tada, te 2002. New York imao jednu od vodećih telekomunikacionih i informatičkih struktura u svijetu

Kako je za pružanje tačnih i zahtjevnih informacija potrebno povezati niz baza podataka i napraviti ih ažurnim, zapravo trenutnim, pokrenuo se drugi dio projekta: povezivanje cijelog grada u informatičku mrežu koja je trenutna.

obimu posla je bila riječ najbolje ilustruju činjenjice da je New York grad sa 8 miliona stanovnika, čiji broj se radnim danom poveća na 10 miliona. Samo u gradskim organima uprave i policiji zaposleno je više od 350 000 ljudi, gotovo cijela Banjaluka. Novi gradonačelnik koji je izabran 2002. godine, Bloomberg, na jednoj od svojih prvih sjednica gradske uprave zatražio je izradu projekta kako bi se modernizovao cijeli infomatički sistem grada. Ovdje je bitno razumjeti da je već tada, te 2002. New York imao jednu od vodećih telekomunikacionih i informatičkih struktura u svijetu. Međutim, naglim razvojem „IP protokola“, implementacijom „VoIPa“ (prenosa glasa), mnoga infrastruktura koja je postojala mogla se vrlo lako zamijeniti, a sama mrežna struktura, upotrebom „IP“ adresa, postala je vrlo jednostavna za implementiranje. Naime, ovakav sistem puno je redundantniji - imuniji na napade, a protok informacija ne zavisi o samo jednoj ili nekoliko lokacija, već doslovno gdje god možete pristupiti mreži imate sve servise koje ona podržava (telefoniju, TV, poštu, informacije, pristup podacima, itd).

NEW YORK

Ideja gradonačelnika Bloomberga vodila se oko dvije stvari: zaštite građana i pružanja najboljih informacija te unapređenja postojeće strukture za upravljanje informatikom. U cilju pružanja što boljih usluga osmišljena su dva „call centra“: 911 - za sve hitne pozive građana, vatrogasce, policiju, hitnu pomoć..., a drugi 311 - servisnog je karaktera i na koji građani mogu dobiti sve informacije: od vađenja ličnih dokumenata, stanja prometa, dana u sedmici, termina odvoza smeća i sl. Sve što bi nekom moglo pasti na pamet. Kako je za pružanje tačnih i zahtjevnih informacija potrebno povezati niz baza podataka i napraviti ih ažurnim, zapravo trenutnim, pokrenuo se drugi dio projekta: povezivanje cijelog grada u informatičku mrežu koja je trenutna.

Ovo se postiglo kreiranjem niza pristupnih tačaka tzv. „Access pointa,“ čijim je bežičnim signalom pokriven cijeli grad. To znači da, ukoliko vas zaustavi policajac, neće pisati zapisnik u blok, već u ručni računar koji dalje prenosi

informacije u bazu iz koje se prosljeđuje relevantnim organima. Sistem semafora i upravljanje saobraćajnom gužvom je, takođe, spojen na mrežu.

UŠTEDE

Sve ove mogućnosti izgledaju komplikovano i skupo. Međutim, nisu. Gradu New York je trebala jedna godina da sve zaživi! Jednom uspostavljena infrastruktura bazirana na „IP“ lako se nadograđuje za potrebe budućnosti. Ovih dana semafori se opremaju video kamerama koje automatski očitavaju registracioni broj sa vozila i time se dobija novi segment sigurnosti kretanja vozila, ali i nadzor raskrsnica, kontrola prekršaja.

Takvih pozitivnih primjera vrlo je lako još naći u svijetu. Tu je, recimo, Izrael sa svojih 7,2 miliona stanovnika koji je kompletno uveo „IP telefoniju“ u svoja domaćinstva i širokopojasni internet.

Kada postoji rješenje, potrebno ga je vrlo brzo primijeniti, kako bi se uštedjelo na finansijama i vremenu.

RAZVIJANJE MREŽNE INFRASTRUKTURE

Kao što je pomenuto u uvodnom dijelu, mi ne stojimo beznadežno loše. Najpozitivnija stvar je u tome što nismo potrošili milione na stare tehnologije koje nisu postigle svoju funkcionalnost. To je, ujedno, bila i najveća opasnost: da nam neko od tobože - prijatelja ili savjetnika, proda staru tehnologiju, koje hoće da se riješi, kako bi uveli novu. Tu moramo biti vrlo oprezni i ne dozvoliti nestručne i brzoplete odluke. Nešto jesmo preskočili, to je tačno, ali sad trebamo uhvatiti priključak sa onim što je tehnološki aktuelno.

Naša mreža, pogotovo prema krajnjim korisnicima, bazirana je većim dijelom na „dial up“ principu, što znači da je spora i bez mogućnosti uvođenja novih servisa i usluga. „ADSL“ je još uvijek dostupan vrlo malom broju korisnika. Ali, da bi se uopšte došlo do interneta, potrebni su korisnici, odnosno računari. Prema nekim statistikama (izvor IDC) potrošnja u BiH po glavi stanovnika na informatičko-

Kada postoji rješenje, potrebno ga je vrlo brzo primijeniti, kako bi se uštedjelo na finansijama i vremenu.

Kao što je pomenuto u uvodnom dijelu, mi ne stojimo beznadežno loše.

Razvoj tržišta u svemu je uzrokovan kupovnom moći stanovništva te njihovim povjerenjem da troše novac.

U Republici Srpskoj su, privatizacijom Telekoma, stvoreni preduslovi za dalji razvoj ove oblasti.

komunikacijske tehnologije je 26,5 evra, dok, recimo, u okruženju, Srbija troši po glavi stanovnika 37 evra, Hrvatska 147, Slovenija čak 257 evra. Sve ovo ukazuje na veliki jaz koji se desio među državama koje su nekad činile zajedničku državu.

Razvoj tržišta u svemu je uzrokovan kupovnom moći stanovništva te njihovim povjerenjem da troše novac. Banke u BiH još uvijek imaju vrlo komplikovane procedure za odobravanje potrošačkih kredita, a otplata preko platnih kartica zaživjela je u vrlo malom procentu. Bez razvoja tržišta i povećanja potrošnje vrlo teško će se doći do rješenja kojima će krajni korisnici dobiti brz i jeftin izlazak na mrežu sa mnoštvom servisa.

REPUBLIKA SRPSKA

U Republici Srpskoj su, privatizacijom Telekoma, stvoreni preduslovi za dalji razvoj ove oblasti. U poređenju sa drugim entitetom, usluge koji dobijaju korisnici M:TEL-a znatno su naprednije od drugih operatera, a najavljen je dolazak i novih usluga. Sama mogućnost ostvarivanja stalne širokopojasne veze sa internetom trebala bi biti dostupna u svim većim gradovima Republike Srpske već od aprila, a u Banja Luci, koja ima više hiljada nerealizovanih zahtjeva za „ADSL“-om, kapaciteti infrastrukture bi trebali biti povećani na nekoliko desetaka hiljada slobodnih priključaka. Sve ovo bi moglo označiti konačan početak jednog ubrzanog razvoja i hvatanje priključka s razvijenim svijetom. U perspektivi daljnjeg ulaska u Evropsku uniju sve ovo bi imalo vrlo pozitivan kumulirajući efekat na cijelo društvo. Više priključaka, više izbora, više kvalitete.

Uvođenjem „GIS“-a (Geografsko informacionog sistema) Republika Srpska treba dalje osnažiti svoje pozicije i projekte BiH koji će voditi ka Evropskoj uniji i njenim fondovima. Jedan ovakav sistem u stanju je obezbijediti sve potrebne informacije o jednom prostoru: počev od podataka o prirodnoj osnovi, prirodnim resursima, geologiji, hidrologiji, klimatologiji, zemljištima, demografskim podacima (uz prethodni popis stanovništva), infrastrukturi, cestama, željeznicama, vodovodima, bazama katastra Republike Srpske i sve aspekte prostornog planiranja. Značajni

ovakvih koraka su veliki i u mnogome će olakšati planiranje budućeg razvoja, ali i privući projekte koji trebaju poslužiti kao podsticaj zemljama unutar Sporazuma o partnerstvu i pridruživanju sa EU.

SVEOBUH VATAN FUNKCIONALAN SISTEM

Povezivanje svih elemenata državne uprave, ostvarivanje istog i na opštinskim nivoima, vjerovatno će predstavljati najveći izazov za budući informatički razvoj Republike Srpske i BiH. Potrebno je sprovesti cjelokupan sistem obrazovanja i edukacije kadrova kako bismo mogli pristupiti implementiranju informacionih tehnologija. Prethodno je potrebno vršiti selekciju stručnog osoblja, koje bi bilo u stanju izabrati najbolja sistemski rješenja, te dimenzionirati potrebnu ukupnu mrežu koja bi se stvorila. Ovakvih projekata već je bilo u BiH, mada ne sveobuhvatnih. Jedan od njih je CIPS, odnosno SIPA. U planu je uvođenje jedinstvenog sistema za upravljanje sadržajem unutar pravosuđa (tzv. CMS), u Republici Srpskoj se intenzivno radi na razvoju inspektorata i njegovog informacionog sistema, koji bi trebao biti jedinstven u regiji. Da bi se dobilo konačno rješenje, sve ove individualne sisteme je potrebno objediniti u jedan globalni, u kojem bi kao krajnji cilj građani mogli imati posve transparentan pristup svim servisima. Recimo: zašto bi neko morao otići fizički podnijeti zahtjev za neki dokument, ako može sa svog kompjutera, odnosno interneta, uraditi isto? Ti zahtjevi, odnosno njihovi statusi, mogu se pratiti i, onog trenutka kad budu završeni u bilo kojoj fazi, o tome se šalje obavijest (e-mail) korisniku. Vrlo je realno i moguće već sad tehnološki opremiti i našu policiju da ne piše zapisnike ručno, već da se naprave sistemski rješenja da bi se prekršaji automatski prosljeđivali relevantnim organima. Time bi se u mnogome ubrzao i izgradio sistem te smanjio pritisak na brzinu rješavanja predmeta u pravosuđu.

Povezivanje svih elemenata državne uprave, ostvarivanje istog i na opštinskim nivoima, vjerovatno će predstavljati najveći izazov za budući informatički razvoj Republike Srpske i BiH.

Vrlo je realno i moguće već sad tehnološki opremiti i našu policiju da ne piše zapisnike ručno, već da se naprave sistemski rješenja da bi se prekršaji automatski prosljeđivali relevantnim organima.

U slijedeće dvije godine Republika Srpska i BiH imaju pred sobom veliki izazov u primjeni informacionih tehnologija.

OTPORI

Sušтина je u nepoznavanju novih tehnologija kod onih koji donose odluke, ali ni osoblje nije u stanju prezentovati na adekvatan način potrebe razvoja savremenog informatičkog društva. U zadnjih 20 godina informatika je uznapredovala do neviđenih mogućnosti, a samo razvijene države su to sebi mogle priuštiti. U ovakvoj situaciji rješenje je u preuzimanju gotovih rješenja prema uzorima koji su već realizovani u svijetu. Tako funkcionišu mnoge zemlje regije i uspjele su ostvariti znatno veći napredak u odnosu na BiH.

Dovoljno snažan interes je finansijska dobit koja se ostvaruje, a i slika uređenog društva u kojem su građani zadovoljni. Sjetimo se samo gužvi i redova za izdavanje ličnih dokumenata (ličnih karata, pasoša, saobraćajnih dozvola, registracija i ostalog).

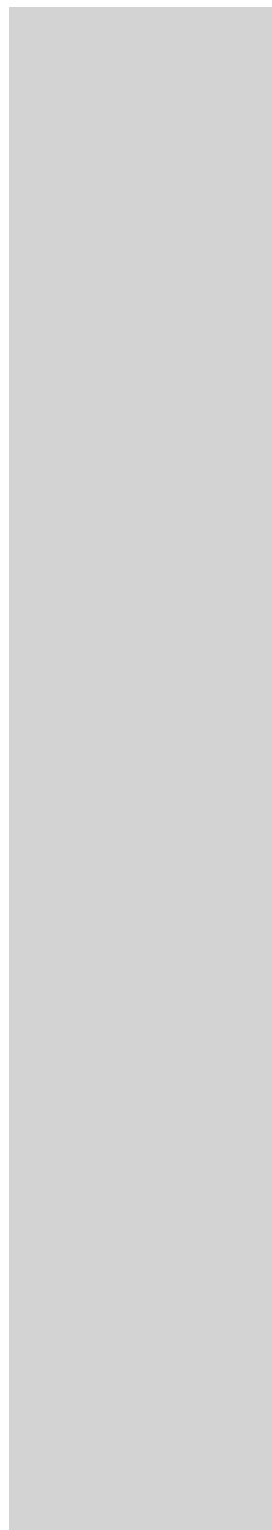
Mlađe generacije značajno više koriste internet i, samim tim, za njih postaje potpuno normalna upotreba novih tehnologija (Elektronske pošte, čitanje internet portala sa vijestima, gledanje videa i sl.). Za očekivati je da će se njihovim dolaskom još više ubrzati razvoj.

ZAKLJUČAK

U slijedeće dvije godine Republika Srpska i BiH imaju pred sobom veliki izazov u primjeni informacionih tehnologija. Sam proces izbora opreme, softwera te kadrova koji će implementirati cjelokupni sistem, u mnogo čemu može biti i ključni element uspješnosti ovog poduhvata. Takav sistem mora ostati transparentan do nivoa krajnjeg korisnika, običnih građana, porodica... koji moraju osjetiti sve prednosti ovog sistema.

Na nivou upravljanja državnim i opštinskim organima ključni element je integracija svih sadržaja u jedan - iz kojeg se, onda, lako mogu obrađivati i koristiti podaci. Oni se mogu upotrijebiti u „call centrima“ za servise građana, ali i za nadgledanje i upravljanje svim raspoloživim postojećim resursima društva. Ključna je i izgradnja „GIS“-a koji bi postao inventar cjelokupne države, do nivoa katastarskih čestica.

Realizujući najnovija, i u praksi već primijenjena rješenja u svijetu, mi bismo konačno uhvatili priključak, a generacijama mladih koji se osjećaju izgubljeni u vremenu, obezbijedili konkurentnost života s ostalim narodima Evrope. Time bi i naš put ka Evropi bio zacrtan našim sopstvenim zalaganjem. Drugog puta nema.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**